

บทบาทประเพณีนาวนในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

กรณีศึกษา: บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง

อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

**ROLES OF NAWAN RICE PLANTING TRADITION IN STRENGTHENING THE
COMMUNITY: A CASE STUDY OF NONGSORSA VILLAGE, NONGGRATING
SUBDISTRICT LAMPLAIMAT DISTRICT, BURIRAM PROVINCE**

วิทยานิพนธ์

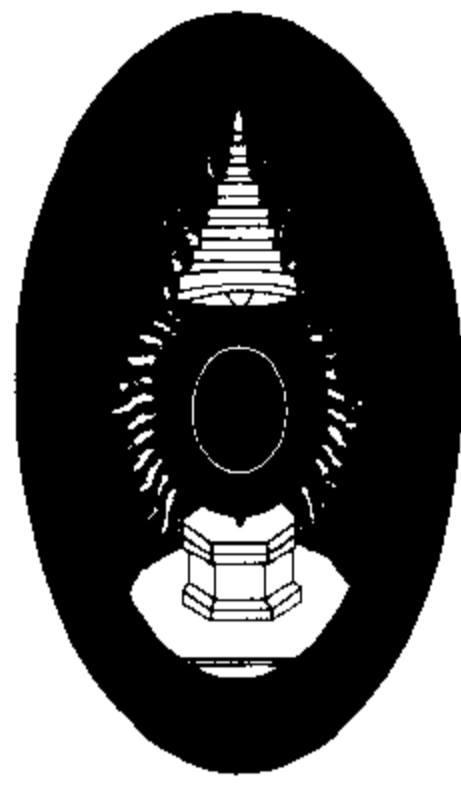
ของ

พระครูอินทวนานุรักษ์

**เสนอต่อมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น**

กุมภาพันธ์ 2554

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาวิทยานิพนธ์
ของ พระครูอินทวนานุรักษ์ เรียบร้อยแล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น ของมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

.....
.....ประธานกรรมการควบคุม
(รองศาสตราจารย์ ดร. สมมาตร ผลเกิด)

.....
.....กรรมการควบคุม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ตรีเชต วรรณวิชัย)

.....
.....กรรมการควบคุม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พัชรินทร์ ศิริอำพันธ์กุล)

.....
.....กรรมการสอบ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นวรินทร์ ประชานันท์)

.....
.....กรรมการสอบ
(ดร. นฤมล สมคุณา)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น ของมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

.....
.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุเทียบ ละอองทอง)
วันที่.....เดือน.....ปี พ.ศ. 2554

ชื่อเรื่อง	บทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง กรณีศึกษา : บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์		
ผู้วิจัย	พระครูอินทวนานุรักษ์		
กรรมการควบคุม	รองศาสตราจารย์ ดร. สมมาตร ผลเกิด	ประธานกรรมการ	
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สรเชต วรคามวิชัย	กรรมการ	
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พชรินทร์ ศิริอำพันธ์กุล	กรรมการ	
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต	สาขา	การวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น
สถานศึกษา	มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์	ปีที่พิมพ์	2554

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องบทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง กรณีศึกษา บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ มีจุดมุ่งหมาย 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมากระบวนการและองค์ประกอบของประเพณีนาวันอีสาน 2) เพื่อศึกษาบทบาทของประเพณีนาวันในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และ 3) เพื่อหาแนวทางฟื้นฟูอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีนาวันอีสานให้ดำรงอยู่สืบไป ผลการศึกษาพบว่า

การทำนาวันของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพชนเพื่อแก้ไขปัญหาทางด้านแรงงานในการทำนา ในขั้นตอนต่าง ๆ คือ การทำนาวันในขั้นตอนการไถคะ ไถแปร ขั้นตอนการปักดำ การเก็บเกี่ยว การนวดและเก็บขึ้นยุ้งฉาง โดยขั้นตอนในการทำนาวันในแต่ละขั้นตอนจะมีความคล้ายคลึงกัน ได้แก่ การบอกกล่าวญาติพี่น้อง การจัดเตรียมสถานที่ การทำพิธีกรรมเลี้ยงตาแฮกในขั้นตอนการไถและปักดำ การบูชาแม่โพสพในขั้นตอนการเก็บเกี่ยว นอกจากนี้ยังต้องเตรียมอาหารหวานคาว ไว้สำหรับเลี้ยงแขกผู้ทีไปช่วยแรงด้วย

ในด้านบทบาทของประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชน พบว่า ประเพณีนาวัน มีบทบาทในการพัฒนาความเข้มแข็งให้กับชุมชน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและความรู้ของชุมชน กล่าวคือ ในด้านเศรษฐกิจ เป็นการลดภาระรายจ่ายให้กับชาวนา ในด้านสังคม นาวันเป็นกิจกรรมที่ยึดโยงคนในสังคมให้เกิดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้เหนียวแน่น เป็นประเพณีที่แสดงถึงความสามัคคีและยังได้รับความสนุกสนาน ทำให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวในชุมชนและระบบเครือญาติสามารถสร้างความสมดุลในระบบสังคมโดยมีการแสดงออกทางพฤติกรรมร่วมกัน ด้านวัฒนธรรม ประเพณีนาวันเป็นวัฒนธรรมของชาวนาที่ก่อให้เกิดการสืบสานประเพณีของท้องถิ่นไว้ และเป็นประเพณีที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์ประเพณีอื่น ๆ เช่น ประเพณีบุญคูณลาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังทำให้มีการสืบทอดวัฒนธรรมด้านการแสดงความกตัญญูทวดที่ต่อบรรพชนด้วย

ด้านพัฒนาความรู้ การจัดประเพณีนาวันทำให้เกิดการเรียนรู้โดยการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
ระหว่างคนที่ไปดำเนินกิจกรรมร่วมกัน โดยการเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงที่ทำให้
ให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว

แนวทางในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูประเพณีนาวัน พบว่า การจัดเป็นประเพณีของท้องถิ่นโดย
การจัดเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด โรงเรียน และองค์กรอื่น ๆ ที่
มีอยู่ในชุมชนต้องประสานความร่วมมือกันอย่างพร้อมเพียง เพราะประเพณีนาวันเป็นแบบแผนใน
การปฏิบัติของคนในชุมชนและการอนุรักษ์ฟื้นฟูด้วยการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น โดยสถานศึกษาจะ
มีบทบาทในการกำหนดหลักสูตรเพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และสืบทอดไว้ กล่าวได้ว่า ประเพณีนาวัน
เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ควรอนุรักษ์ไว้ และประเพณีนาวันทำให้สังคมเกิดความเป็น
ระเบียบและเกิดความสงบสุข

TITLE Roles of Nawan Rice Planting Tradition in Strengthening the Community: A Case Study of Nongsorsa Village, Nonggratin Subdistrict, Lamplaimat District, Buriram Province

AUTHOR Prakroo Intawananuruk

ADVISORS Associate Professor Dr. Sommatra Pholkerd Thesis Advisor
Assistant Professor Dr. Sorached Worrakarmwichai Co-advisor
Assistant Professor Patcharin Siri-umpunkul Co-advisor

DEGREE Master of Arts **MAJOR** Community Research and Development

SCHOOL Buriram Rajabhat University **YEAR** 2011

ABSTRACT

The research entitled "Roles of Nawan Rice Planting Tradition in Strengthening the Community: A Case study of Nongsorsa Village, Nonggrating Subdistrict, Lamplaimat District, Buriram Province" had three purposed: 1) to study the history, procedure, and components of a northeastern rice planting (Nawan) tradition, 2) to study the roles of Nawan tradition in strengthening the community, and 3) to look for ways to resurrect, conserve, and continue the Nawan tradition. The findings were as follows:

Nawan rice planting of Ban Nongsorsa villagers was a local wisdom continued from their antecedents to solve the labor problem in rice planting. The stages of Nawan rice planting were the first plowing, second plowing, planting, harvesting, in regular furrows for the second time, stroking and collecting the rice grain to their barn. The owners of the rice paddy prepared the land and invited their cousins and neighborhoods to help them work in each step. They did a ritual called "Feeding Tahag Spirit" at the steps of plowing and planting, paying respect to the god of rice, Maposop, at the harvesting stip, and the hosts must prepare food for the invited cousins and friends too.

Studying the roles of Nawan tradition in developing the community found that this tradition took the important roles in strengthening the community in terms of economy, social, cultural and knowledge. In the aspect of economy, the peasants could reduce their expenditure in hiring the people to help them. For the social area, Nawan was the activity that united people closely. It was the tradition generating unity and enjoyment among relatives and neighborhoods, and solidifying the community.

The result in finding ways for conserving and resurrecting the Nawan tradition was the community, local administrative organization, temples, schools, and other organizations must cooperate in continually holding the tradition because it was a nice local tradition. Schools can preserve this tradition

by putting it in the school curriculum for the new generation of people to learn and keep doing the tradition. It can be said that Nawan tradition was a cultural heritage of the community and it deserved conserving for making good social orders, peace, and happiness for villagers.

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
Buriram Rajabhat University

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้โดยได้รับความอนุเคราะห์จากสถาบันและบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัย
ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สมมาตร ผลเกิด ประธานคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สรเชต วรคามวิชัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิชรินทร์ ศิริอำพันธ์กุล กรรมการควบคุม
วิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นวมินทร์ ประชานันท์ และ ดร.นฤมล สมकुณา กรรมการสอบ
วิทยานิพนธ์ ที่กรุณาช่วยเหลือให้คำปรึกษา แนะนำ แนวทางในการจัดทำ การตรวจแก้ไขข้อบกพร่องตั้งแต่
ต้นจนเสร็จเป็นที่เรียบร้อย และขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัยที่ได้อำนวยความสะดวกในการประสานงาน
จัดทำวิทยานิพนธ์

ขอบคุณนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ที่ให้ความ
อนุเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบริบทชุมชน และขอบคุณชาวบ้านหนองซอแซ ทุกคนที่ได้ให้ความ
ร่วมมือในการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยและขอขอบคุณบุคคลต่าง ๆ อีกหลายท่านที่ไม่
สามารถนำมากล่าวในครั้งนี้ ที่มีส่วนสำคัญทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความสำเร็จ

หากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้เกิดประโยชน์ คุณค่าและความดีต่อสังคม ผู้วิจัยขอมอบเป็นพุทธบูชา
และขอมอบเพื่อบูชาพระคุณบิดา มารดา บุรพจารย์ คณาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้แก่ผู้วิจัย
ตลอดจนชาวบ้านหนองซอแซทุกท่านที่ให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยในครั้งนี้

พระครูอินทวนานุรักษ์

สารบัญ

บทที่

หน้า

	บทคัดย่อ	
	ประกาศคุณูปการ	
	สารบัญ	
1	บทนำ.....	1
	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
	ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	2
	ความสำคัญของการวิจัย.....	2
	ขอบเขตการวิจัย.....	3
	นิยามคำศัพท์เฉพาะ.....	3
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	5
	แนวคิดประเพณี.....	5
	ความหมายของประเพณี.....	5
	ประเภทของประเพณี.....	7
	ความสำคัญของประเพณี.....	10
	ทฤษฎีบทบาทหน้าที่.....	12
	ความหมายของบทบาทหน้าที่.....	12
	ทฤษฎีระบบสังคม.....	14
	ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ของ เคอร์ไลม์.....	15
	ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ของ ทัลคอตท์ พาร์สัน.....	16
	แนวคิดนิเวศวิทยามนุษย์ของ แรม โบ.....	17
	แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม.....	18
	แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน.....	20
	แนวคิดการเปลี่ยนแปลงประเพณีและวัฒนธรรม.....	31
	แนวคิด ระบบ ของ Brown.....	31
	ทฤษฎีความก้าวหน้าทางวัฒนธรรม.....	32
	ทฤษฎีวิวัฒนาการ.....	33
	แนวคิดประเพณีนาวัน.....	34
	ความหมายของประเพณีนาวัน.....	34

สารบัญ(ต่อ)

บทที่		หน้า
2 (ต่อ)	ความสำคัญของประเพณีนาวัน.....	36
	ลักษณะของประเพณีนาวัน.....	38
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	38
3	วิธีดำเนินงานวิจัย.....	43
	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	43
	เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	44
	การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	45
	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	46
4	บริบทชุมชน.....	47
	ที่ตั้ง อาณาเขต เส้นทางคมนาคม.....	47
	ลักษณะภูมิประเทศ.....	50
	การคมนาคม.....	51
	สภาพภูมิอากาศ.....	52
	ระบบสาธารณสุขปโภค.....	53
	การปกครอง.....	55
	ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน.....	56
	สภาพสังคมบ้านหนองซอแซ.....	58
	สภาพเศรษฐกิจ.....	62
	ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม.....	64
	วัฒนธรรมของชาวบ้านหนองซอแซ.....	85
5	บทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชน.....	90
	ความเป็นมา กระบวนการและองค์ประกอบประเพณีนาวันของบ้านหนองซอแซ.....	90
	บทบาทประเพณีนาวันในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน.....	110
	บทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ.....	111
	บทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาด้านสังคม.....	112
	บทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาด้านวัฒนธรรม.....	115
	บทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาด้านความรู้.....	116
	แนวทางในการอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีนาวันอีสาน.....	116

สารบัญ(ต่อ)

บทที่		หน้า
6	ผลการศึกษา.....	121
	ตอนที่ 1 ความเป็นมา กระบวนการและองค์ประกอบของประเพณีนาวานอีสาน.....	121
	ตอนที่ 2 บทบาทประเพณีนาวานในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง.....	124
	ตอนที่ 3 แนวทางการอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีนาวาน.....	125
7	สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	127
	ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	127
	ความสำคัญของการวิจัย.....	127
	ขอบเขตการวิจัย.....	127
	วิธีดำเนินการวิจัย.....	128
	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	130
	สรุปผลการวิจัย.....	131
	อภิปรายผล.....	135
	ข้อเสนอแนะ.....	138
	บรรณานุกรม.....	139
	นุคลานุกรม.....	144
	ประย๋อผู้วิจัย.....	147

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

- 1 แสดงจำนวนประชากรแยกตามเพศ ของบ้านหนองซอแซ..... 56

มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
Buriram Rajabhat University

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบ		หน้า
1	แสดงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศวิทยามนุษย์.....	18
2	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	42
3	แผนที่อำเภอลำปลายมาศ.....	48
4	แผนที่อาณาเขตติดต่อของบ้านหนองซอแซ.....	49
5	แหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้เป็นแหล่งหาอาหาร.....	50
6	ทางเข้าหมู่บ้านหนองซอแซทางด้านทิศเหนือ.....	51
7	สภาพถนนที่เชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 226 ที่ชาวบ้านใช้สัญจร.....	52
8	ถนนคอนกรีตทางเข้าหมู่บ้าน.....	53
9	โรงเรียนบ้านหนองซอแซ.....	55
10	หนองซอแซ ที่ตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านในปัจจุบัน.....	57
11	แผนที่กายภาพสภาพการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านหนองซอแซ.....	60
12	บริเวณวัดหนองซอแซ.....	69
13	ลอบและไซ เครื่องมือหาอาหารที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	87
14	เครื่องจักสานที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	88
15	สภาพพื้นที่นาที่ชาวบ้านทำการไถตะแล้ว.....	91
16	การไถแปร โดยใช้แรงงานควายของชาวบ้านหนองซอแซ.....	92
17	การหว่านกล้าสำหรับการทำนาค้า.....	92
18	การถอนต้นกล้าของชาวบ้านเพื่อนำไปปักดำ.....	93
19	การปักดำนาของชาวบ้านหนองซอแซ.....	94
20	ข้าวระยะปลักปลิงที่พร้อมที่จะเก็บเกี่ยว.....	94
21	การเก็บเกี่ยวโดยใช้แรงงานคน.....	95
22	การเก็บเกี่ยวข้าวของชาวบ้านในปัจจุบันที่ใช้รถเกี่ยวนวดข้าว.....	96
23	ผู้งสำหรับเก็บข้าวที่ชาวบ้านจัดสร้างขึ้น.....	96
24	การลงแขกค่านาของชาวบ้าน.....	97
25	เจ้าของที่นาจัดหาอาหารมารับประทานร่วมกันในตอนกลางวัน.....	101
26	การปักเมล็ดของชาวบ้านในการทำขวัญข้าวก่อนเก็บเกี่ยว.....	102
27	การลงแขกเกี่ยวข้าวประเพณีที่ยังหลงเหลือในบ้านหนองซอแซ.....	104
28	ชาวบ้านที่ไปลงแขกเกี่ยวข้าว.....	104

สารบัญภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ		หน้า
29	ญาติพี่น้องที่มาทานอาหารเที่ยงร่วมกัน.....	105
30	ข้าวที่กองไว้รอขนขึ้นลาน.....	106
31	ข้าวที่นำมากองไว้เพื่อเรียงเป็นลอมข้าวรอการนวดหรือการสี.....	106
32	ชาวบ้านกำลังก่อลอมข้าวเพื่อรอการนวดหรือการสี.....	107
33	รถสีนวดข้าวเทคโนโลยีที่ชาวบ้านใช้แทนการนวดข้าวแบบเดิม.....	108
34	ข้าวที่นวดเสร็จแล้วใส่กระสอบรอขนขึ้นยุ้งฉาง.....	109
35	เจ้าภาพเลี้ยงข้าวปลาอาหารญาติหลังจากขนข้าวขึ้นยุ้งฉางเสร็จแล้ว.....	109

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในช่วงระยะเวลาก่อนที่รัฐบาลไทยจะได้นำ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้ เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ สังคมไทยในอดีตมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมการทำนา ทำสวน ทำไร่ และการประมง การประกอบอาชีพของประชาชนในกลุ่มดังกล่าวเป็นอาชีพที่ไม่ต้องเร่งรีบแข่งขันกันเหมือนอาชีพอื่นๆทำให้สมาชิกในครอบครัวของเกษตรกร ได้มีเวลาอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิด ก่อให้เกิดความอบอุ่นภายในครอบครัว ประกอบกับประเทศไทยมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ ยังมีส่วนในการส่งเสริมคุณลักษณะของคนไทยให้กลายเป็นคนสุภาพอ่อนโยน มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งงานส่วนตัวและงานของส่วนรวมด้วยความเสียสละและเต็มใจ

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกษตรกร โดยเฉพาะในกลุ่มชาวนา เมื่อถึงฤดูปักดำหรือฤดูเก็บเกี่ยว จะมีการระดมแรงงานเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเจ้าของที่นาไม่ต้องจ่ายค่าตอบแทนแก่เพื่อนบ้านที่ไปช่วยทำงานแต่อย่างใด กิจกรรมเช่นนี้สมาชิกในชุมชนจะมีธรรมเนียมการปฏิบัติ โดยการหมุนเวียนไปช่วยเหลือซึ่งกันและกันจนกว่าจะครบทุกครอบครัว จนกลายเป็นประเพณีอันดีงามของชาวนาอีสานที่คนทั้งหลายรู้จักกันในนาม การลงแขก หรือนาวาน ซึ่งมีการปฏิบัติสืบต่อเนื่องเป็นเวลายาวนาน เป็นวิถีการผลิตของชาวนาตั้งแต่ดั้งเดิม การลงแขกเกี่ยวข้าวเป็นวัฒนธรรมแรงงานที่อยู่คู่กับสังคมเกษตรกรรมในชนบทอีสานและชนบทไทย เป็นระบบการเกณฑ์แรงงานแบบพึ่งพาอาศัยในกระบวนการทำนา โดยการทำนาจะเริ่มตั้งแต่การไถตะ โถพรวนเพื่อทำแปลงปักดำ และการขอแรงงานเพื่อลงแขกในการทำนาจะนิยมทำกันตั้งแต่การปักดำ การเกี่ยว การนวด และการเก็บข้าวขึ้นยุ้งฉาง ในการลงแขกเกี่ยวข้าวของชาวนาในอดีตเป็นการนำเอามิติทางศาสนา พิธีกรรม มาเชื่อมโยงในการสร้างสังคมเพื่อการพึ่งตนเองด้านแรงงานและจิตใจ เป็นสังคมของการให้ การแบ่งปันเอื้อเฟื้อต่อกันอันเกิดความรักความสามัคคี เป็นรากฐานที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคม ที่จะนำไปสู่การลดการพึ่งพาจากปัจจัยภายนอกชุมชน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่าชุมชนบ้านหนองซอแซ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ในอดีตเคยมีประเพณีการช่วยเหลือแรงงานกันในการทำงาน ชาวบ้านเรียกประเพณีนี้ว่า “นาวาน” ซึ่งมีการปฏิบัติ สืบทอดกันมาเป็นเวลาหลายชั่วอายุคน แต่ในปัจจุบันกิจกรรมดังกล่าวเริ่มเลือนหายไปจนน่าเป็นห่วง เหตุปัจจัยที่ส่งผลให้ประเพณีดังกล่าวกำลังจะหมดไปก็เนื่องจากการที่ดินทำกินลดลง ราคาผลผลิตทางการเกษตรที่ตกต่ำไม่คุ้มค่ากับการลงทุนและมีอาชีพอื่น ๆ ใน

เมืองใหญ่สร้างรายได้ดีกว่าการทำงานจึงทำให้คนในวัยแรงงานของบ้านหนองซอแซทิ้งถิ่นฐานเข้าไปหา
งานทำในเมือง ทำให้ชุมชนขาดแรงงานด้านการเกษตรขึ้น ชาวนาต้องหันไปว่าจ้างรถไถนาจากนายทุน
ท้องถิ่นและจ้างแรงงานราคาแพงจากต่างถิ่นแทน ส่งผลให้ประเพณีนาวน ที่เคยช่วยเหลือแรงงานกัน
ค่อย ๆ หดหายไปจากชุมชน

จากสาเหตุดังกล่าว ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การส่งเสริมการ
ใช้เทคโนโลยี ตลอดจนการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภค การคมนาคมขนส่ง ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วใน
ปัจจุบัน มีผลผลักดันให้วิถีการผลิตแบบพอเพียงพึ่งตนเอง โดยใช้แรงงานที่มีในครัวเรือนและในชุมชน
เป็นหลักหันไปใช้เทคโนโลยีใช้เงินทุนว่าจ้างแรงงานแทนสังคมเกษตรกรรมเชิงวัฒนธรรมจึงเปลี่ยนไป
เป็นเกษตรอุตสาหกรรมแบบเอกชนเพื่อการพาณิชย์มากขึ้น ทำให้ประเพณีนาวนที่เป็นประเพณีที่ค้ำจุน
เป็นสัญลักษณ์แห่งความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของชาวบ้านหนองซอแซหายไป ผู้วิจัยใน
ฐานะที่เป็นผู้นำในสถาบันทางศาสนา ที่เป็นศูนย์รวมการเผยแผ่ทางประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่น
ได้ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวซึ่งจะทำให้ชุมชนขาดความเข้มแข็งในการพึ่งพาตนเองและจะ
เป็นการหาแนวทางในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โดยใช้ประเพณีในท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการพัฒนา
ท้องถิ่นจึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาถึงความเป็นมา และกระบวนการของประเพณีนาวนของ
ชาวบ้านหนองซอแซ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อหาแนวทางในการฟื้นฟู และพัฒนาไปสู่
การอนุรักษ์ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน โดยส่งเสริมประเพณีนาวนควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนเพื่อเป็น
ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งรวมถึงคุณภาพชีวิตของชุมชนและชุมชนก็จะช่วยกันอนุรักษ์
ประเพณีอันดีงามให้คงอยู่สืบไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมากระบวนการและองค์ประกอบของประเพณีนาวนอีสาน
2. เพื่อศึกษาบทบาทของประเพณีนาวนในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน
3. เพื่อหาแนวทางฟื้นฟู อนุรักษ์และสืบทอดประเพณีนาวนอีสานให้ดำรงอยู่สืบไป

ความสำคัญของการวิจัย

1. ได้ทราบความเป็นมา กระบวนการและองค์ประกอบของประเพณีนาวน
2. ได้ทราบถึงบทบาทของประเพณีนาวนเพื่อนำไปเป็นแนวทางในการสร้างความเข้มแข็ง
ให้กับชุมชน

3. ได้ทราบแนวทางฟื้นฟู อนุรักษ์และสืบทอดประเพณีนาวนอีสานให้ดำรงอยู่สืบไป

4. ได้ทราบแนวทางในการนำประเพณีนาวันไปใช้ในการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของท้องถิ่น

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่องประเพณีนาวันอีสาน กรณีศึกษา บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ กำหนดขอบเขตของการวิจัยดังนี้

1. พื้นที่การวิจัย คือ บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์
2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
 - 2.1 ประชากร ได้แก่ ประชาชนในหมู่บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์
 - 2.2 กลุ่มตัวอย่าง แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่
 - 2.2.1 ผู้นำในหมู่บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 10 คน โดยการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่
 - 2.2.1.1 ผู้นำที่เป็นทางการ จำนวน 5 คน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 2 คน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน
 - 2.2.1.2 ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ จำนวน 5 คน ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านที่เชี่ยวชาญด้านการทำนาแบบดั้งเดิม จำนวน 3 คน ปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำนาแผนใหม่ จำนวน 2 คน
 - 2.2.2 ชาวบ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ใช้วิธีการ สุ่มตัวอย่างจากประชากรแบบโควตา (Quota Sampling) โดยใช้หลักเกณฑ์การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง คือ จำนวนประชากร 400 คน ใช้โควตาร้อยละ 10 กลุ่มเป้าหมาย 40 คน โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group)
3. ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือน พฤษภาคม 2551 ถึงเดือนพฤศจิกายน 2553

นิยามศัพท์เฉพาะ

ประเพณี หมายถึง การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อตามขั้นตอนที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพชนและทำเป็นประจำเมื่อถึงเวลาที่กำหนด

นาวาน หมายถึง การทำนาที่มีการร้องขอแรงงานจากเพื่อนบ้านในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง โดยไม่มีค่าตอบแทนเป็นเงิน ซึ่งเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน

การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาไว้ให้คงเดิม ในที่นี้หมายถึง การรักษาประเพณีนาวานของชาวบ้านหนองซอแซ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ไว้ไม่ให้สูญหายไปจากชุมชน

ผู้นำที่เป็นทางการ หมายถึง ชาวบ้านที่เป็นผู้นำจากการเลือกตั้ง แต่งตั้งจากหน่วยงานราชการที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น

ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ หมายถึง ชาวบ้านที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านใดด้านหนึ่งที่ชาวบ้านเคารพนับถือให้เป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ ตามความรู้ความเชี่ยวชาญนั้น เช่น ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรอินทรีย์ ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรผสมผสาน เป็นต้น

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่มีศักยภาพในการพึ่งตนเอง สามารถบริหารจัดการตัวเอง จัดการทรัพยากร มีความรักในท้องถิ่น เคารพในวัฒนธรรม ภูมิปัญญา มีความพออยู่พอกิน มีการเรียนรู้ การจัดการและแก้ไขปัญหาาร่วมกัน มีการร่วมมือช่วยเหลือ เพื่อประโยชน์ร่วมกัน

บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกตามหน้าที่ที่สังคมกำหนดไว้โดยการแสดงออกนั้นจะเป็นไปตามสถานภาพที่เป็นอยู่ และเป็นส่วนที่คาดหวังของคนในสังคมที่มีความสัมพันธ์กันอยู่ได้แก่

1. บทบาทด้านเศรษฐกิจ หมายถึง ความคาดหวังของคนในชุมชนที่จะใช้ประเพณีนาวานเป็นเครื่องมือในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของชุมชน เช่น การลดค่าใช้จ่ายในการทำนาทำให้มีเงินทุนหมุนเวียนในชุมชนมากขึ้น
2. บทบาทด้านสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ และคนในชุมชน มีความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่น ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันที่เกิดขึ้นหลังจากจัดทำนาวานในชุมชน
3. บทบาทด้านวัฒนธรรม หมายถึง ความคาดหวังของคนในชุมชนที่จะใช้ประเพณีนาวานเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีของท้องถิ่น
4. บทบาทด้านความรู้ของชุมชน หมายถึง การทำให้เกิดความรู้ใหม่ของคนในชุมชนที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการพูดคุย ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างการทำนาวาน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทำการศึกษารื่องบทบาทประเพณีนาวนอีสานในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ภูมิศึกษา บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกระทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาค้นคว้า และเป็นแนวทางในการศึกษาในการจัดประเพณีนาวนที่เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกระทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยผู้ศึกษาได้แบ่งหัวข้อและเอกสารที่เกี่ยวข้องเป็น 6 กลุ่มดังนี้ คือ

1. แนวคิดประเพณี
2. ทฤษฎีบทบาทหน้าที่
3. ทฤษฎีชุมชนเข้มแข็ง
4. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางประเพณีวัฒนธรรม
5. แนวคิดเกี่ยวกับประเพณีนาวน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดประเพณี

ประเพณีของชาวอีสานเป็นสิ่งที่ได้สืบทอดกันมาแต่โบราณกาล โดยการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในถิ่นชนบทที่มีอาชีพเกษตรกรรมการทำนาเป็นอาชีพหลัก ผู้วิจัยจึงแยกหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับประเพณีเพื่อความสะดวกต่อการศึกษา ดังต่อไปนี้

1. ความหมายของประเพณี

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Social Animal) ที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม และต่อมาได้มีการเพิ่มขนาดของกลุ่มที่มีขนาดใหญ่ขึ้นตามลำดับ จากการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มทำให้มนุษย์เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันจนเป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อกันคน เช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ เป็นต้น และจะเรียกสิ่งปฏิบัติเหล่านี้ว่า ประเพณี ซึ่งประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคมรับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยเป็นอย่างมาก

เนื่องจากประเพณี เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมแต่ละสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้นักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยาได้ให้ความสนใจและได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2525 (ราชบัณฑิตยสถาน. 2525) ให้ความหมายของประเพณีว่า หมายถึง สิ่งที่นิยมถือปฏิบัติสืบ ๆ กันมา จนเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนส่วนใหญ่ และได้ทำการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นต้นแบบที่จะให้คนรุ่นต่อ ๆ ไปได้ประพฤติปฏิบัติตามกันต่อไป ถ้าฝ่าฝืนจะถือว่าเป็นความผิดหรือเป็นความชั่ว

นิยพวรรณ วรรณศิริ (2540 : 147 ก) ให้ความหมายไว้ว่า ประเพณี หมายถึง กิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคม ซึ่งสังคมได้รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต เป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม เช่น การแต่งกาย ภาษา ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม และความเชื่อ ฯลฯ เป็นต้น

พงษ์พันธ์ มั่นธรรม (2542 : 65-67) ให้ความหมายประเพณีว่า หมายถึง สิ่งของแต่ละสังคมนิยมยึดถือเป็นแบบแผนปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผนที่ดีงาม ทั้งนี้การปฏิบัติตามประเพณีย่อมจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขบ้าง คงไว้บ้าง ประเพณีจึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงสัญลักษณ์ของชนชาติไม่ว่าจะชนชาติใด ศาสนาใด ต้องมีประเพณีประจำท้องถิ่นหรือชุมชนของตน

นวลจิรา ภัทรรังรอง (2542 : 11) ได้ให้ความหมายของประเพณีไว้ว่า หมายถึง แบบความประพฤติ ที่คนในสังคมนั้นรวมยึดถือเป็นธรรมเนียมหรือระเบียบ แบบแผน และปฏิบัติสืบต่อกันมาช้านานจนกลายเป็นอย่างความคิดหรือการกระทำที่ได้สืบต่อกันมา และยังมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ในรูปของจารีตประเพณี ขนบประเพณีและธรรมเนียมประเพณี โดยประเพณีต่าง ๆ เป็นเครื่องบอกถึงความเจริญของชาตินั้น ๆ ได้เป็นอย่างดีซึ่งแตกต่างกันไปแล้วแต่ลักษณะหรือสภาพของแต่ละสังคม

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช (2542 : 750) ได้ให้ความหมายของประเพณีไว้เป็น 2 นัย ดังนี้

1. ความหมายของประเพณีที่เป็นนามธรรม คือ แนวทางแห่งความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและหลักเกณฑ์ในการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งเป็นตัวกำหนดแบบแผนความประพฤติหรือกิจกรรมของคนในสังคม
2. ความหมายของประเพณีที่เป็นรูปธรรม เป็นความหมายด้านคตินวิทยา และสังคมวิทยาหมายถึง การแสดงออกเป็นรูปพิธี นั่นคือ กิจกรรมหรือพิธีการซึ่งปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยกิจกรรมหรือการกระทำนั้นถูกกำหนดด้วยแนวความคิด ความเชื่อ ค่านิยมตลอดจนแบบแผนการประพฤติปฏิบัติที่สังคมกำหนดไว้

ชนิกา พันเต็ม (2543 : 42) ได้กล่าวถึงความหมายของประเพณีไว้ว่า หมายถึง ความประพฤติของคนส่วนรวมที่ถือกันเป็นธรรมเนียมหรือเป็นระเบียบแบบแผนและสืบต่อกันมาจนเป็นอย่างเดียวกันและยังคงอยู่ได้ก็เพราะมีสิ่งใหม่เข้ามาช่วยเสริมสร้างสิ่งเก่าอยู่เสมอและกลมกลืน

เข้ากันได้ดี จึงทำให้ประเพณีเดิมยังคงรูปอยู่ต่อไปได้ โดยคนในสังคมผู้เป็นเจ้าของประเพณีไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีอยู่ในทุกยุคทุกสมัย เพราะเป็นการค่อยเปลี่ยนไปที่ละน้อย โดยไม่รู้ตัวแต่จะเปลี่ยนไปมากหรือน้อยก็แล้ว แต่ความเป็นไปทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

กาญจนา นาคสกุล (2545 : 32) ให้ความหมายประเพณีว่า หมายถึง วิถีทางการปฏิบัติของคนไทยที่กระทำสืบต่อกันมาช้านาน ประเพณีล้วนเป็นสิ่งที่ดำรงหรือกระทำเพื่อความดำรง จึงได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เมื่อปฏิบัติกันมานานประเพณีก็จะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและเป็นเครื่องหมายของชนในสังคมนั้น ประเพณีจะเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคม เช่น ประเพณีเกี่ยวกับศพ ประเพณีแรกนา ประเพณีทำขวัญข้าว และยังมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชุมชน โดยส่วนรวม เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีบวชนาค ฯลฯ เป็นต้น

อุดม เขยกิจวงศ์ และคณะ (2548 : 195) ให้ความหมายว่า ประเพณี หมายถึง การประพฤติปฏิบัติของบุคคล ซึ่งได้เรียนรู้หรือยึดถือสืบต่อกันมาเพื่อให้เหมาะสมเป็นที่ยอมรับของสังคม

อมรรัตน์ เทพกำปนาท (2549 : 18) ให้ความหมายของประเพณีในบทความ ประชาสัมพันธ์ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ว่า ประเพณี หมายรวมถึง แบบความเชื่อ ความคิด การกระทำ ค่านิยม ทัศนคติ ศิลธรรม จารีต ระเบียบแบบแผนและวิธีการกระทำต่าง ๆ ตลอดจนถึงการประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่าง ๆ ที่กระทำกันมาแต่ในอดีต ลักษณะสำคัญของประเพณี คือ เป็นสิ่งที่เชื่อถือมานาน จนกลายเป็นแบบอย่างความคิดหรือการกระทำที่สืบต่อกันมาและยังมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน

จากการศึกษาความหมายของประเพณี สรุปได้ว่า ประเพณี คือ ขนบธรรมเนียม ระเบียบแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติคนในสังคมส่วนรวมที่มีการสืบต่อกันมาที่เป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคมและใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกันในแต่ละสังคมสามารถเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เกิดเหมาะสมกับกาลสมัย ซึ่งประเพณีอาจเกิดจากการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม และคนในสังคมเห็นว่ามิใช่ประโยชน์ต่อส่วนรวมจึงได้กำหนดแบบแผนในการปฏิบัติไว้จนเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละสังคม การเกิดประเพณีจะได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคมจนอาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนของประเพณีได้

2. ประเภทของประเพณี

ประเพณีเป็นสิ่งสะท้อนความเป็นอยู่ของคนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ กล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อจิตใจของคนไทยที่ควรแก่การรักษาไว้ เห็นได้ว่าในแต่ละท้องถิ่นจะมีประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่นและได้มีการถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นต่อ ๆ ไป ประเพณีในแต่ละท้องถิ่นอาจมีความแตกต่างและคล้ายคลึงกัน ซึ่งได้มีการแยกประเภทของประเพณีไว้ ดังต่อไปนี้

พงษ์พันธ์ มั่นธรรม (2542 : 69) ได้แบ่งประเภทของประเพณีไทยออกเป็น 4

ประเภท คือ

1. ประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิตหรือประเพณีครอบครัว ได้แก่ ประเพณีการเกิด ประเพณีการบวช ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีงานศพ เป็นต้น
2. ประเพณีท้องถิ่นของชุมชนหรือประเพณีส่วนรวมตามเทศกาล เช่น ประเพณีชักพระ ประเพณี บุญบั้งไฟ ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น
3. ประเพณีท้องถิ่นหรือประเพณีในแต่ละท้องถิ่น เช่น ในภาคใต้มีประเพณี ลงขันเงิน ทำผ้าบาติก ในภาคอีสาน มีประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นต้น
4. ประเพณีราชการ คือประเพณีที่ทางราชการเป็นผู้กำหนดขึ้น จำแนกได้

เป็น 2 ประเภท คือ

4.1 รัฐพิธี เป็นพิธีประจำปีที่ทางราชการกำหนดขึ้น โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ พระราชดำเนินไปทรงเป็นองค์ประธานหรือโปรดเกล้าฯ ให้พระราชวงศ์เสด็จไปแทนพระองค์ ได้แก่ รัฐพิธีระลึกวันจักรี รัฐพิธีวันพระราชทานรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

4.2 พระราชพิธี หมายถึง พิธีที่จัดขึ้นอันเกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์ เป็นพิธีหลวง ได้แก่ พระราชพิธีวันฉัตรมงคล พระราชพิธีวันพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีวันเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2542 : 750) ได้แบ่งประเภทของประเพณีตามจุดมุ่งหมายของประเพณี ได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. จารีตประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่คนในสังคมใช้เป็นแนวทางดังเช่นข้อบังคับทางจรรยาหรือศีลธรรม และสวัสดิภาพของสังคมส่วนรวม มีลักษณะบังคับให้คนในสังคมต้องปฏิบัติตามถ้าไม่ทำก็จะถูกลงโทษหรือประณาม เช่น การจับมือถือแขนด้วยความละลาบละล้วง ล้วงเกินถือว่าผิดผิดประเพณีทางจรรยาหรือศีลธรรมของชาวภาคเหนือจะต้องเสีหีหรือถูกรวมมีความกตัญญูกตเวที ต่อบิดา มารดา ไครอกตัญญูก็จะเป็นที่สาปแช่งของคนทั่วไป เป็นต้น จารีตประเพณีของสังคมแต่ละสังคมจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับค่านิยมของแต่ละสังคมที่ปฏิบัติกันมาเนื่องจากสังคมและสภาพแวดล้อม จะมีความแตกต่างกันออกไป

2. ขนบประเพณี เป็นประเพณีที่สังคมหรือสถาบันต่าง ๆ ตั้งขึ้นเป็นระเบียบแบบแผนแล้วปฏิบัติสืบกันมาทั้งที่เป็นระเบียบแบบแผนโดยตรงหรือวางเป็นระเบียบแบบแผนไว้โดยชัดเจนหรือ โดยปริยาย ขนบประเพณีเป็นลักษณะของการวางระเบียบแบบแผนปฏิบัติทั้งทางตรงและทางอ้อมซึ่งแต่ละสังคมได้วางกฎระเบียบแบบแผนที่แตกต่างกันซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม และ

ขนบประเพณีเป็นเรื่องที่กำหนดให้ปฏิบัติต่อกันมาจนเป็นประเพณี แต่อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลาและสภาพของสังคม

3. ธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่คนในสังคมใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติต่อกัน เป็นแนวทางที่คนในสังคมนิยมกันว่าเป็นสิ่งดีและประพฤติตาม ๆ กันหรือได้รับการอบรมสั่งสอนกันว่าเป็นสมบัติของผู้ดี มักประพฤติกันอยู่ภายในหมู่คณะหรือชั้นของสังคมเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการวางตนในสังคม หากมีผู้ฝ่าฝืนก็จะถือเพียงว่าเป็นผู้เลียมารยาท ไม่สุภาพ ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ ไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์และแบบแผนเหมือนขนบประเพณี ไม่มีผิดหรือถูกเหมือนจารีตประเพณีถ้าทำผิดก็ไม่ใช่เรื่องร้ายแรง

ยิ่งเขวลักษณ์ กระสินันท์ (2545 :13-14) กล่าวถึงประเพณีของคนไทยว่า สามารถแยกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ประเพณีที่มีการจัดพิธีเกี่ยวกับการเกิด การบวช การตาย

2. ประเพณีส่วนรวม ได้แก่ ประเพณีที่จัดขึ้นพร้อมกันทั่วไป ส่วนใหญ่เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ได้แก่ ประเพณีงานบุญในรอบปีที่เป็นพื้นฐานทางสังคมไทย

3. ประเพณีท้องถิ่น เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในแต่ละท้องถิ่น ที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งอาจจะแตกต่างกันไปโดยโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ ถ้าหากแบ่งท้องถิ่นไทยให้เห็นถึงประเพณีท้องถิ่นตามภาคได้ 4 ภาค คือ ประเพณีท้องถิ่นภาคเหนือ ประเพณีท้องถิ่นภาคกลาง ประเพณีท้องถิ่นภาคอีสานและประเพณีท้องถิ่นภาคใต้

นิภา มานะการ (2546 : 18) กล่าวถึงประเพณีว่า ประเพณีสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. จารีตประเพณี หมายถึง สิ่งที่ปฏิบัติสืบกันมาถ้าฝ่าฝืนถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว

2. ขนบประเพณี หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่สังคมกำหนดไว้ 2 ลักษณะคือ

2.1 กำหนดไว้โดยตรง มีระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติชัดเจนว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร เช่น พิธีไหว้ครู บวชนาค การแต่งงาน เป็นต้น

2.2 กำหนดไว้โดยอ้อม ไม่ได้วางระเบียบแบบแผนไว้แน่นอน แต่ปฏิบัติเพราะมีการปฏิบัติตาม ๆ กันมา เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีไหลเรือไฟ เป็นต้น

3. ธรรมเนียมประเพณี คือ ประเพณีที่เกี่ยวกับเรื่องธรรมดาทั่วไปไม่มีความถูกความผิดเหมือนจารีตและไม่มีแบบแผนกำหนดไว้อย่างขนบประเพณี เป็นเพียงบรรทัดฐานที่ปฏิบัติกันมาจนเคยชินที่เรียกว่า วิถีประชา เช่น การต้อนรับแขก เป็นต้น

อุดม เขยกิจวงศ์ และคณะ (2548 : 61-63) สรุปประเภทของประเพณีไทย โดยแบ่งตามลักษณะของบุคคลที่ปฏิบัติตามประเพณีนั้น ๆ ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ประเพณีส่วนตัว ได้แก่ ประเพณีเนื่องในการเกิด การเลี้ยงดู การโกนจุก บวช แต่งงาน และการปลูกสร้างบ้านใหม่ เป็นต้น

2. ประเพณีส่วนชุมชน ได้แก่ ประเพณีท้องถิ่นหรือประเพณีของชาติ ประเพณีเนื่องด้วยศาสนาและประเพณีของโลก เช่น การแต่งกายประจำชาติและการแต่งกายสากล เป็นต้น

จากการศึกษาประเภทของประเพณีดังกล่าวข้างต้น สรุปว่า ประเพณี คือสิ่งที่เป็นความคิด ความเชื่อ ทศนคติ และแบบแผนการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม และได้รับการยอมรับจากคนในสังคมโดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. จารีตประเพณี ที่เป็นแบบแผนปฏิบัติและมักถือเป็นกฎหรือระเบียบของสังคมที่เกี่ยวกับศีลธรรมหากไม่ทำตามจะถือว่าเป็นคนชั่วที่ไม่อาจอยู่ร่วมในสังคมนั้นได้

2. ขนบประเพณีเป็นแบบแผนที่วางไว้เพื่อการปฏิบัติอย่างชัดเจนที่มีการกำหนดทั้งโดยตรงและโดยอ้อมเป็นสิ่งที่กำหนดให้ปฏิบัติต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีและอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลสมัย

3. ธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแนวทางที่คนในสังคมใช้ปฏิบัติโดยทั่วไปในการปฏิบัติต่อกัน เป็นสิ่งที่คนในสังคมนิยมกันว่าเป็นสิ่งดี ไม่มีผิดมีถูกหรือมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน

ทั้งจารีตประเพณี ขนบประเพณี และธรรมเนียมประเพณี ได้เปลี่ยนไปตามสภาพของสังคมเพื่อความเหมาะสม เช่น จารีตประเพณีบางอย่างที่เมื่อก่อนเห็นว่าดี เช่น ผู้หญิงควรอยู่บ้านแต่ปัจจุบันผู้หญิงออกไปนอกบ้านทำงานเช่นเดียวกับผู้ชาย จารีตประเพณีนี้จึงกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีซึ่งจะเห็นได้ว่าประเพณีสมัยใดก็เหมาะสมกับสมัยนั้น ประเพณีจึงเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเพื่อให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

3. ความสำคัญของประเพณี

ประเพณีในสังคมไทยล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกที่เข้ามาสู่สังคม และได้รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของสังคม ในขณะที่เดียวกันประเพณียังเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเจริญของสังคมนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี เพราะประเพณีแต่ละสังคมนั้นก็เป็นสมบัติคู่กับสังคมนั้น ซึ่งเป็นการรักษาความเชื่อตามบรรพบุรุษ เห็นได้ว่าการดำเนินชีวิตในสังคมจะมีความสัมพันธ์กัน และได้มีนักวิชาการได้เสนอถึงความสำคัญของประเพณี ดังต่อไปนี้ คือ

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช (2542 : 760) ได้กล่าวถึงความสำคัญของประเพณีไว้ ดังนี้

1. เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เช่น การทำขวัญ 3 วัน เป็นการทำขวัญเด็กแรกเกิดจัดเป็นพิธีทำให้พ่อแม่และญาติผู้ใหญ่เกิดความสบายใจว่า เด็กจะมีชีวิตรอดปลอดภัย
2. เป็นสิ่งควบคุมการประพฤติของคนในสังคมทำให้การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมเป็นไป อย่างเรียบร้อยและปกติสุข เพราะคนประพฤติปฏิบัติตามข้อตกลงหรือระเบียบแบบแผนในสังคมนั้น ๆ วางไว้
3. เป็นเครื่องผูกพันความเป็นพวกเดียวกัน เช่น การจัดประเพณีด้านก๋วยสลากของชาวเหนือหรือการจัดประเพณีทำบุญสารทเดือนสิบของชาวล้านนา
4. เป็นเครื่องมือผสมผสานความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ความเชื่อต่าง ๆ ที่คนไทยยึดถือมา รวมกับความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนาที่รับมาใหม่เหล่านี้ ถูกผสมผสานเข้าด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากประเพณี โขนจุกที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับขวัญและมีพราหมณ์เป็นเจ้าพิธี รวมไปถึงการทำบุญเลี้ยงพระ กล่าวได้ว่า พิธีโขนจุกเป็นประเพณีหนึ่งที่รวมพิธีกรรมอันเนื่องมาจากความเชื่อหลายประการเข้าด้วยกัน
5. เป็นสัญลักษณ์ชี้แนะให้เข้าใจสาระสำคัญของชีวิต ประเพณีแต่ละอย่างย่อมมีแนวคิดที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมหรือในแบบแผนการปฏิบัติ และมีบทบาทชี้แนะให้เราเข้าใจสาระสำคัญของชีวิตอย่างลึกซึ้ง เช่น การไว้จุก เป็นเครื่องหมายแสดงให้เห็นว่าเป็นเด็ก ผู้ใหญ่ก็จะได้เมตตาอุปการะหรือการบวชก็เป็นสัญลักษณ์ของวิธีการรักษาตัวให้อิสระต่อไปภายหน้า

อุดม เขยแก้ว และคณะ (2548 : 63) ได้สรุปความสำคัญของประเพณีไว้ ดังนี้

1. ประเพณีมีส่วนช่วยในการสนับสนุนให้ชาติบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองในทรรณะที่ดีและถูกต้อง ประเพณีใดถ้าดีอยู่แล้วก็ควรรักษาไว้มิให้ประเพณีอื่นมีอิทธิพลที่เหนือประเพณีของไทย
2. ชาติมีประเพณีเป็นเอกลักษณ์ การมีประเพณีเป็นของตนเองเป็นสิ่งที่น่าภูมิใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นตัวเชื่อมความรู้สึกของชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งส่วนมากจะเป็นเรื่องที่แสดงอดีตและปัจจุบันของสังคมไทย
3. ประเพณีเป็นวัฒนธรรมประจำชาติ แสดงถึงความเป็นมาอันเกิดจากความเจริญของสังคมมาช้านาน จึงควรภูมิใจในประเพณีวัฒนธรรมของตนเอง

จากการทบทวนถึงความสำคัญของประเพณีที่กล่าวข้างต้น สรุปได้ว่าประเพณีเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจให้คนประพฤติปฏิบัติอยู่ในครรลองคลองธรรม สร้างความสามัคคีในหมู่คณะ อีกทั้งยัง

เป็นการแสดงถึงเอกลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ และมีส่วนช่วยให้ชุมชนหรือบ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง
สร้างความภาคภูมิใจให้กับคนที่อยู่ในสังคม

ทฤษฎีบทบาทหน้าที่

ระบบสังคมในชุมชนท้องถิ่นภาคอีสานเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลซึ่งกัน
และกัน มีความเอื้ออาทรและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการดำรงชีวิตที่ดำเนินไปตามบทบาท
หน้าที่ของตนเองที่มีอยู่ในสังคม แต่หลังจากภาครัฐได้ส่งเสริมการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทำให้บทบาท
หน้าที่ของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการพัฒนานั้น โดยคนในชุมชนท้องถิ่นถูกกำหนด
บทบาทตามสถานภาพใหม่ที่ระบบสังคมใหม่กำหนดให้ เพื่อให้เกิดความสะดวกในการศึกษาผู้วิจัยจึง
แยกหัวข้อการศึกษาดังต่อไปนี้

1. ความหมายของบทบาทหน้าที่

คนในแต่ละสังคมจะอยู่ร่วมกันได้ด้วยความสงบสุข สันติ ต้องปฏิบัติตามบทบาท
หน้าที่ของตนเองได้อย่างถูกต้องและเป็นธรรมและต้องมีความเข้าใจบทบาทของตนเองที่รับผิดชอบต่อ
สังคมหรือหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนได้อย่างเต็มที่ คำว่า บทบาท (Role)
ได้มีนักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ ดังต่อไปนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 (2525 : 453) ได้บัญญัติ
ความหมายของคำว่าบทบาทไว้ว่า หมายถึง การกระทำหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่
บทบาทของครู

ชูลา จิตพิทักษ์ (2540 : 61) ได้ให้ความหมายว่า บทบาท มีความหมายที่สามารถ
พิจารณาได้ 2 ความหมาย คือ

1. พิจารณาในด้านโครงสร้างทางสังคม บทบาท หมายถึง ตำแหน่งทางสังคม
ที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ ซึ่งแสดงลักษณะ โดยคุณสมบัติและกิจกรรมของบุคคลที่ครอบครองตำแหน่งนั้น
2. พิจารณาในด้านการกระทำต่อกันหรือปฏิสัมพันธ์ทางสังคม บทบาท จึง
หมายถึงผลสืบเนื่องที่มีแบบแผนของการกระทำ ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานภาพการ
ปฏิสัมพันธ์นั้น

งามพิศ สัตย์สงวน (2532 : 10 อ้างถึงใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2541 : 17) ได้ให้
ความหมายว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติ
อย่างไรเป็นบทบาทที่คาดหวังว่ากลุ่มคนหรือสังคมเพื่อทำให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทาง
สังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้

สงวนศรี วิรัชชัย (2541 : 23-24) กล่าวถึงความหมายของ บทบาท ไว้ว่า ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งจะพบว่าบทบาทมีอยู่ 5 ลักษณะ คือ

1. บทบาทตามที่กำหนด หมายถึง บทบาทที่สังคม กลุ่มหรือองค์กรกำหนดไว้ว่าเป็นรูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม กลุ่ม หรือองค์กรนั้น ๆ
2. บทบาทที่ผู้อื่นคาดหวัง หมายถึง บทบาทหรือรูปแบบของพฤติกรรมที่ผู้เกี่ยวข้องคาดหวังว่าผู้อยู่ในตำแหน่งจะถือปฏิบัติ
3. บทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมที่บุคคลผู้อยู่ในตำแหน่ง คิดและเชื่อว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่
4. บทบาทที่ปฏิบัติจริง หมายถึง พฤติกรรมที่ผู้อยู่ในตำแหน่งได้ปฏิบัติหรือแสดงออกมาให้เห็นซึ่งมักจะเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง
5. บทบาทที่ผู้อื่นรับรู้ หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมที่ผู้อื่นได้รับทราบเกี่ยวกับการปฏิบัติบทบาทของผู้อยู่ในตำแหน่ง ซึ่งมักจะมีการเลือกรับรู้และรับรู้ที่ผิดไปจากความเป็นจริงได้

ทิตยา สุวรรณชญ (2541 : 32) ให้ความหมายเกี่ยวกับบทบาทว่า บทบาท เป็นลักษณะของพฤติกรรมที่ถูกกำหนดโดยฐานะตำแหน่ง ซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ

1. บทบาทตามอุดมคติ (Idol Role) คือ บทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมควรปฏิบัติ
2. บทบาทที่ปฏิบัติจริง (Actual Role) คือ บทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่งในสังคมต้องปฏิบัติจริง โดยเป็นผลรวมของบทบาทตามอุดมคติ บุคลิกภาพของผู้ดำรงตำแหน่ง อารมณ์ขณะแสดงบทบาทและอุปกรณ์ของผู้ดำรงตำแหน่งที่มีอยู่และปฏิกริยาของผู้ที่เกี่ยวข้อง

พิทยา เพชรรักษ์ (2541 : 15) ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท คือ แบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของแต่ละบุคคล และบทบาทดังกล่าวควรเป็นไปตามข้อตกลงที่มีต่อสังคมนั้น ๆ

เลวินสัน (Levinson.1964 : 284-285 อ้างถึงใน นภัส ศิริสัมพันธ์. 2544 : 66) สรุปความหมายของบทบาทไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. บทบาท หมายถึง ปทัสถาน ความคาดหวัง ข้อห้าม ความรับผิดชอบและอื่น ๆ ที่มีลักษณะในทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้ บทบาทตามความหมายนี้คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งไปถึงการบ่งชี้หน้าที่อันควรกระทำ
2. บทบาท หมายถึง ความเป็นไปของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่คิดและกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

3. บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่สัมพันธ์กับ โครงสร้างทางสังคมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือแนวทางที่บุคคลพึงกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

บรูม และ เซลซนิก (Broom & Selznick. 1977: 34-35 อ้างถึงใน นภัส ศิริสัมพันธ์. 2544 : 67-68) ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ ดังนี้

1. บทบาทที่กำหนดไว้ หรือบทบาทตามอุดมคติ (The Socially Prescribed or Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่งทางสังคมไว้
2. บทบาทที่ควรกระทำ (The Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลเชื่อว่าควรกระทำในหน้าที่ตำแหน่งนั้น ๆ ซึ่งไม่อาจตรงตามบทบาทที่กำหนดไว้ ไม่ตรงตามอุดมคติทุกประการและอาจแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลก็ได้
3. บทบาทที่กระทำจริง (The Performed Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลได้กระทำไปจริงตามความเชื่อ ความคาดหวัง ตลอดจนความกดดันและโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคมในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

จากการศึกษาความหมายของ บทบาท แล้วสรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมของคนที่เกิดขึ้น โดยตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบ จะโดยตั้งใจหรือถูกบังคับ ซึ่งพฤติกรรมของแต่ละคนจะแสดงบทบาทได้หลายอย่างในเวลาเดียวกัน ซึ่งคนในสังคมแต่ละคนย่อมมีบทบาทที่แตกต่างกันไปตามปกติเมื่อบุคคลมีสถานภาพโดยย่อมแสดงบทบาทตามสถานภาพนั้น ๆ โดยบทบาทที่เป็นภาระหน้าที่ของบุคคลที่ต้องกระทำเมื่อดำรงอยู่ตามสถานภาพใดสถานภาพหนึ่ง ซึ่งการกระทำหรือรูปแบบพฤติกรรมที่แสดงออกเป็นผลมาจากความหวังของบุคคลอื่น ๆ ในสังคม

2. ทฤษฎีระบบสังคม (Social System Theory)

เกทเซลส์ และ กิวบา (Getzels & Guba. 1968 : 56 อ้างถึงใน ชัยวุฒิ ชัยพันธ์ 2544 : 68) ได้สร้างทฤษฎีนี้ขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์พฤติกรรมในองค์การต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเป็นระบบสังคม ซึ่งการใช้ทฤษฎีระบบสังคมของ เกทเซลส์ และ กิวบา นี้ ได้ทำการแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ด้าน ดังนี้ ด้านสถาบันมีติ ประกอบด้วย สถาบัน ได้แก่ หน่วยงานหรือองค์กร ที่มีวัฒนธรรมของหน่วยงานหรือองค์กรนั้นครอบคลุมอยู่ โดยสถาบันจะเป็นผู้กำหนดบทบาท หน้าที่และตำแหน่งต่าง ๆ ให้บุคคลได้ปฏิบัติ มีกฎและหลักการอย่างเป็นทางการ และมีธรรมเนียม (Ethics) การปฏิบัติที่มีอิทธิพลต่อบทบาทอยู่ ซึ่งจะเป็นไปโดยความคาดหวังของสถาบันหรือบุคคลภายนอกเป็นความคาดหวังว่าสถาบันจะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย และในด้านบุคลาณัติ จะประกอบไปด้วย บุคลากรแต่ละคนซึ่งปฏิบัติงานอยู่ในสถาบันนั้น ๆ เป็นบุคคลในระดับต่าง ๆ โดยจะมีวัฒนธรรมย่อยที่ครอบคลุมบุคคลที่ปฏิบัติงานอยู่ซึ่งต่างไปจากวัฒนธรรมโดยส่วนรวม และบุคคลในองค์การจะมีบุคลิภาพ ที่หมายถึง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ เจตคติ อารมณ์ และแนวคิด ซึ่งบุคคลที่เข้ามาทำงานในสถาบันนั้น

จะมีความแตกต่างปะปนกันอยู่และมีธรรมเนียมของแต่ละบุคคลเป็นอิทธิพลครอบงำอยู่ นอกจากนั้น การวิเคราะห์ด้านบุคคลนี้ยังพบว่า บุคคลต้องการมีความเป็นส่วนตัว (Need Dispositions) กล่าวคือบุคคลที่มาทำงานสถาบันมีความต้องการที่แตกต่างกันไป บางคนทำงานเพราะต้องการเงินเลี้ยงชีพ บางคนทำงานเพราะความรักในหน้าที่การงานนั้น บางคนต้องการเกียรติยศชื่อเสียง ความก้าวหน้า บางคนต้องการการยอมรับ เป็นต้น นอกจากวัฒนธรรมย่อยที่ครอบคลุมอยู่ในด้านบุคคลจะมีค่านิยมของตนเอง ครอบคลุมอยู่ กล่าวโดยสรุป ด้านสถาบันมิตินั้นจะยึดถือเรื่องสถาบันซึ่งมีบทบาทต่าง ๆ เป็นสำคัญ บทบาทที่สถาบันได้คิดหรือกำหนดไว้จะต้องชี้แจงให้บุคลากรในสถาบันได้ทราบอย่างชัดเจนเพื่อจะได้ กำหนดการคาดหวังที่สถาบันได้กำหนดไว้ในบทบาทของตนออกมาตรงกับความต้องการของผลผลิตของสถาบันนั้น ส่วนในด้านบุคลามิติ ประกอบด้วยตัวบุคคลที่ปฏิบัติงานอยู่ในสถาบันนั้น ซึ่งบุคคลที่ปฏิบัติงานอยู่ก็มีบุคลิกภาพที่เป็นตัวเองที่ไม่เหมือนกันในแต่ละคนต่างก็มีความต้องการในตำแหน่ง หน้าที่การงานที่แตกต่างกันออกไป ทั้งสองมิตินี้ระบบสังคมเป็นสิ่งที่มียุทธพลต่อการบริหารงานเป็นอันมาก ถ้าหากว่าทุกสิ่งทุกอย่างราบรื่นดี การบริหารงานนั้นสามารถที่จะสังเกตพฤติกรรมได้

จากการศึกษาทฤษฎีระบบสังคมสรุปว่าสถาบันเป็นตัวกำหนดสถานภาพ บทบาท หน้าที่ของบุคคลให้ปฏิบัติตามความคาดหวังของสถาบันนั้น ๆ โดยสถาบันจะมีวัฒนธรรมขององค์กร ครอบคลุมอยู่ และในส่วนของบุคคลจะมีวัฒนธรรมย่อยครอบคลุมการแสดงพฤติกรรมอยู่เช่นกัน ซึ่งผู้วิจัยจะนำไปวิเคราะห์การแสดงบทบาทของบุคคลที่ถูกกำหนดโดยสถาบันทางสังคมที่มีประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนเป็นปัจจัยควบคุม ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในการวิถีการดำรงชีวิตของ ชาวบ้าน โดยผู้วิจัยจะมองไปที่ประเพณีนาว่า เป็นวัฒนธรรมที่เป็นส่วนรวมที่ครอบคลุมชุมชนที่เป็น สถาบันหนึ่งของสังคม และเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทของคนในสังคมให้เป็นไปตามที่คาดหวัง

3. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ของ เดอร์ไคม์

เดอร์ไคม์ (Durkheim. 1963 : 241-242 อ้างถึงใน สัจญา สัจญาวิวัฒน์. 2540 :31-34) นักทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ที่เน้นเรื่องการจัดระเบียบและควบคุมสังคม โดยได้อธิบายว่าสังคมจะมี คุณภาพหรืออยู่รอดเพราะการยึดเหนี่ยวทางสังคม (Social Solidarity) คือ การที่บุคคลในสังคมมีสิ่ง ยึดถือร่วมกันในสังคมขนาดเล็กหรือสังคมที่มีโครงสร้างง่าย ๆ จะมีการยึดเหนี่ยวทางสังคมร่วมกันที่ เป็นแบบเครื่องจักร (Mechanical Solidarity) คือ การยึดถือค่านิยม จารีตประเพณีเดียวกัน มีความคิด ความเชื่อและทัศนคติต่าง ๆ แบบเดียวกันแต่ในสังคมที่ซับซ้อน การยึดเหนี่ยวทางสังคมแบบสมมติฐาน (Organic Solidarity) คือ การยึดเหนี่ยวตามบทบาทหน้าที่ของตน โดยที่แต่ละบุคคลอาจจะมีค่านิยม ความเชื่อความคิดที่แตกต่างกันออกไปการที่สังคมจะอยู่รอดได้ก็เพราะบุคคลทุกคนปฏิบัติตามบทบาท หน้าที่ของสังคม นอกจากนี้ เดอร์ไคม์ ยังกล่าวว่า สังคมจะเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบง่าย ๆ เป็นแบบ ซับซ้อนเสมอ เนื่องจากปัจจัยสำคัญ คือ การเพิ่มของประชากร ทำให้เกิดการแข่งขันด้านการประกอบ

อาชีพและจำเป็นต้องเพิ่มอาชีพใหม่ ๆ ขึ้น เพื่อให้เพียงพอกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นทำให้เกิดอาชีพที่ต้องการความชำนาญเฉพาะมากยิ่งขึ้น การเพิ่มของประชากรยังทำให้บุคคลมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมมากขึ้นเช่น บทบาทหน้าที่ในครอบครัว การปกครอง ศาสนา และอื่น ๆ และยังนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ส่วนต่าง ๆ ของสังคมอีกด้วย

จากการศึกษาแนวคิด โครงสร้างหน้าที่ของเดอริคิม์ สรุปได้ว่าสังคมว่าเป็นระบบที่มีโครงสร้างสังคมมีหน้าที่ที่ต้องทำไปตามการลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางองค์ประกอบของสังคมซึ่งในแต่ละสังคมจะมีลักษณะการยึดเหนี่ยวทางสังคมที่แตกต่างกัน โดยปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น กล่าวคือเมื่อประชากรเพิ่มการแข่งขันในการประกอบอาชีพย่อมเพิ่มขึ้นด้วย จากสังคมที่มีการยึดเหนี่ยวและยึดถือร่วมกัน (Mechanical Solidarity) เปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์ตามบทบาทหน้าที่ของบุคคลในสังคม (Organic Solidarity) ซึ่งผู้วิจัยจะนำไปวิเคราะห์หาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชาวบ้านหนองซอแซ ที่มีลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ก่อให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงทางด้านความเชื่อ ค่านิยม จารีตประเพณีที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวสังคมของชาวบ้านในบทต่อไป

4. ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของ ทัลคอตท์ พาร์สัน

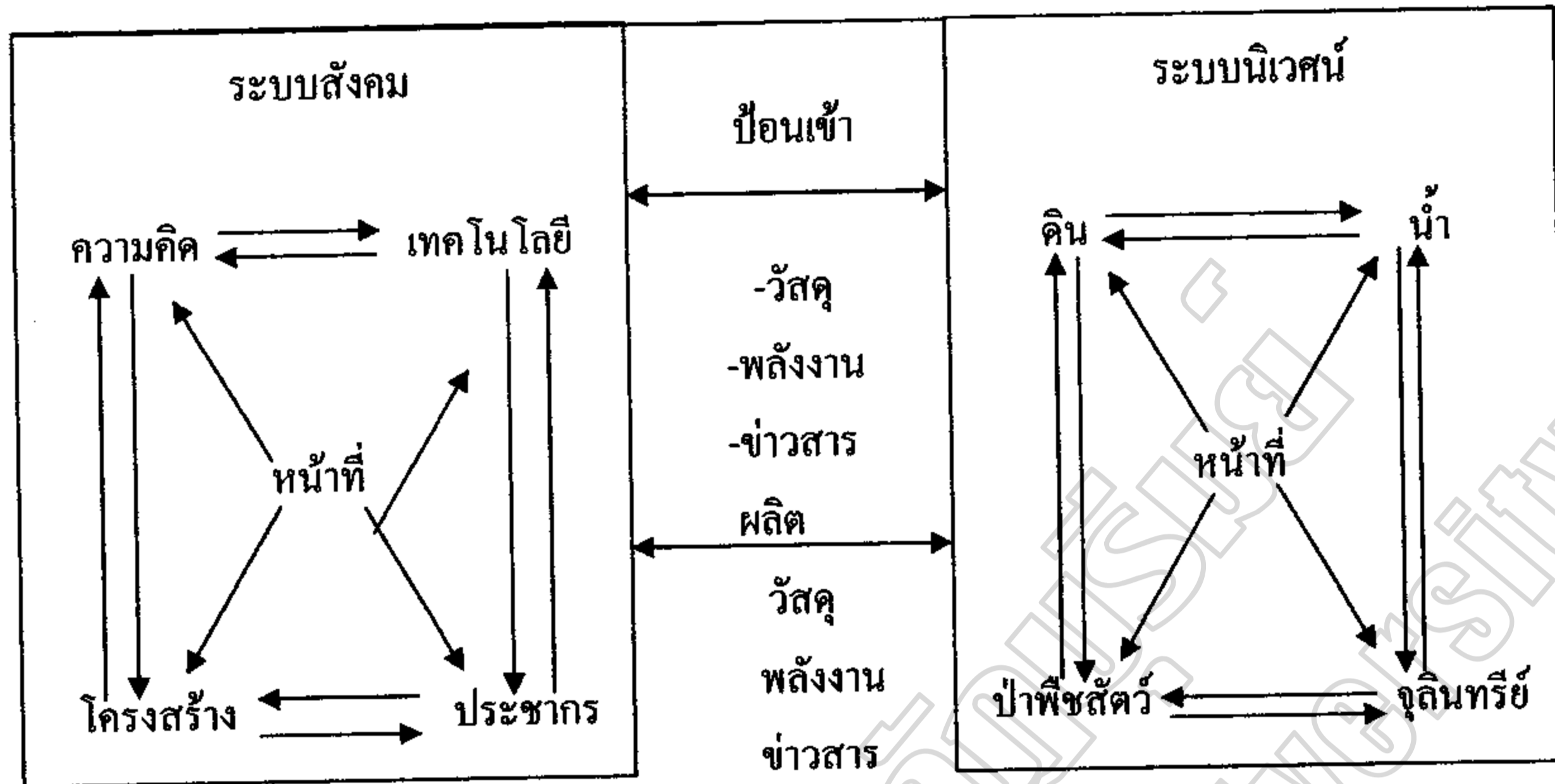
ทัลคอตท์ พาร์สัน (Talcott Parson. 1979 : 193 อ้างถึงใน สุเทพ สุนทรภักดิ์. 2540 : 95-109) ได้เสนอแนวคิดที่ว่า สังคมมีลักษณะเป็นระบบประกอบด้วยระบบย่อยหลาย ๆ ระบบ โดยที่มนุษย์เข้าไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคมนั้น การกระทำขึ้นในระบบซึ่งการกระทำจะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบสังคม คือ การกระทำระหว่างผู้กระทำ (Actor) เป้าหมาย (Goals) วิธีการที่ผู้กระทำเลือกใช้เพื่อบรรลุเป้าหมาย (Means) ซึ่งระบบการกระทำจะเกิดขึ้นจากการที่ผู้กระทำแสดงตามบทบาทตามสถานภาพที่ดำรงอยู่ สถานภาพและบทบาทเหล่านี้จะประสานสัมพันธ์กันในรูปแบบของระบบต่าง ๆ กล่าวได้ว่า หน่วยการกระทำมีฐานะเป็นระบบของการกระทำระหว่างกัน ซึ่งการกระทำก็คือการแสดงบทบาทของผู้กระทำ ระบบการกระทำระหว่างกันจะประกอบด้วยผู้กระทำจำนวนมาก ซึ่งจะมีสถานภาพและบทบาทที่รวมกันเรียกว่า ระบบสังคม ซึ่งระบบสังคมดังกล่าวจะมีทั้งในลักษณะที่ไม่เปลี่ยนแปลงและลักษณะเป็นพลวัต โดย พาร์สัน มองว่าระบบการกระทำของสังคมมีความจำเป็นพื้นฐาน 4 ประการ คือ การบรรลุเป้าหมาย การปรับตัว การบูรณาการ และการใช้กฎระเบียบ ทั้งนี้เพื่อจัดการกับความเครียดที่เกิดขึ้นในระบบสังคม จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น นอกจากนั้นพาร์สันยังกล่าวต่อไปว่า ระบบสังคมมีความสัมพันธ์กันกับระบบวัฒนธรรมซึ่งทั้งสองระบบจะทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์กันตามบทบาทของแต่ละระบบ กล่าวคือ ระบบวัฒนธรรมจะเป็นตัวกำหนดค่านิยมของสังคม และระบบสังคมจะเป็นตัวกำหนดวิถีทางที่จะบรรลุเป้าหมายของค่านิยม เช่น ถ้าบุคคลมีค่านิยมว่าเป้าหมายของชีวิตคือ ความสุข ความสำเร็จ ความมั่นคง เกียรติ ชื่อเสียง ระบบสังคมจะเป็นตัวกำหนด

วิถีทางที่จะไปสู่เป้าหมายตามค่านิยมนั้น เช่น บุคคลต้องมีความอดทน ขยันในการประกอบอาชีพ เป็นต้น ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมและระบบวัฒนธรรมมีผลอย่างมากในการปรับตัวของบุคคลเพื่อนำไปสู่เป้าหมายตามที่กำหนดไว้

จากการศึกษาแนวคิดโครงสร้างหน้าที่ตามแนวคิดของ พาร์สัน สรุปได้ว่า ในระบบสังคมมี ระบบย่อยของสังคมที่หลากหลาย ซึ่งมนุษย์เป็นผู้กระทำโดยการกระทำเป็นสิ่งสำคัญต่อระบบสังคมเป็นอย่างยิ่งและการกระทำของมนุษย์จะนำไปสู่เป้าหมายของสังคมได้ โดยใช้วิธีการต่าง ๆ การกระทำของมนุษย์ในสังคมเป็นการกระทำตามสถานภาพและบทบาทที่มีความสัมพันธ์กันทั้งระบบ และการกระทำของระบบสังคมมีความจำเป็นพื้นฐาน 4 ประการ ได้แก่ การบรรลุเป้าหมาย การปรับตัว การบูรณาการและการจัดการกับความตึงเครียดที่เกิดขึ้น ระบบสังคมนอกจากสัมพันธ์กับระบบย่อยอื่น ๆ แล้วยังประสานสัมพันธ์กับระบบวัฒนธรรมที่เป็นตัวกำหนดค่านิยมของสังคม ซึ่งวัฒนธรรมมีผลต่อการปรับตัวของบุคคลในสังคมให้เกิดพลวัตทางสังคม ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำไปวิเคราะห์ถึงบทบาทหน้าที่ของประเพณีนาวนที่กล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรมของสังคมในชุมชน โดยเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการปรับตัวในการทำนาของชาวบ้านในบทต่อไป

5. แนวคิดนิเวศวิทยามนุษย์ ของ แรมโบ

แรมโบ (Rambo.1984 : 44-45, อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ. 2540 : 33) ได้อธิบายถึงระบบนิเวศกับระบบสังคมมนุษย์มีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันเชื่อมโยงกัน โดยผ่านการเคลื่อนย้ายหรือแลกเปลี่ยนวัสดุพลังงานและข่าวสารในเรื่องดังกล่าวนี้ แรมโบกล่าวต่อว่า ระบบสังคมมนุษย์ได้รับวัสดุสิ่งของที่จัดว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติจากระบบนิเวศ เพื่อใช้สนองความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมผ่านองค์กรทางสังคมและสถาบันทางการเมืองการปกครอง โดยมีค่านิยมและความจำเป็นทางด้านชีววิทยาของมนุษย์ที่ทำให้ระบบสังคมมนุษย์การเปลี่ยนแปลงของปริมาณวัสดุที่ระบบนิเวศสามารถให้แก่ระบบสังคมมนุษย์และในทำนองเดียวกันการเปลี่ยนแปลงหรือการคัดเลือกระบบสังคมมนุษย์มีผลกระทบต่อระบบนิเวศ ที่ทำให้ระบบนี้เปลี่ยนแปลงไปได้ เช่น การค้นพบใหม่ทางด้านวิทยาการที่เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบทางเศรษฐกิจของสังคมมนุษย์ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านปริมาณและชนิดของวัสดุที่ระบบสังคมมนุษย์ต้องการใช้จากระบบนิเวศหรือการเปลี่ยนทางด้านจำนวนและโครงสร้างของประชากรก็มีผลกระทบต่อระบบนิเวศได้อย่างกว้างขวาง แรมโบ ได้เขียนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศกับระบบสังคมไว้ดังแสดงตามภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 แสดงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศวิทยามนุษย์

ที่มา : (Rambo, 1984 : 45)

จากการศึกษาแนวคิดนิเวศวิทยามนุษย์ของ แรมโบ สรุปได้ว่า ระบบสังคมของมนุษย์มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับระบบนิเวศน์ โดยผ่านการแลกเปลี่ยนพลังงานทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมของสังคมมนุษย์นั่นเอง ซึ่งระบบสังคมมนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาการทำให้กระทบต่อระบบนิเวศน์อย่างกว้างขวางซึ่งผู้วิจัยจะนำเอาแนวคิดนี้ไปวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางด้านบทบาท หน้าที่ ของชาวบ้านในการทำนาซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวฉะนั้น การปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงในการทำนาของชาวบ้านต้องมีกระบวนการปรับตัวให้เข้ากับความเป็นจริงของสังคมที่มีวิทยาการสมัยใหม่ ซึ่งในอดีตการทำนามิมีการใช้เทคโนโลยีในกระบวนการทำนามากนักแต่ในเมื่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมเปลี่ยนแปลงไป ความต้องการของคนในสังคมก็ย่อมเปลี่ยนไป พฤติกรรม บทบาท หน้าที่ในการทำนาคงกล่าวอาจจะเปลี่ยนตามไปด้วย เช่น เมื่อสังคมชาวบ้านในชนบทมีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในกระบวนการทำนา บทบาทหน้าที่ของประเพณีนาวนที่มีอยู่ในชุมชนและการปรับตัวในกระบวนการทำนาก็เปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยม เจตคติ ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

6. แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ของ สจวต

สจวต (Steward, 1955 : 211) อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ. 2540 : 35) นักมานุษยวิทยาได้อธิบายแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ว่าเป็นการศึกษากระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพล

ของสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการศึกษาวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัว (Adaptation) ของสังคม แนวคิดนี้มองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมโดยมีพื้นฐานสำคัญ คือ เทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นเงื่อนไขหลักกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของสังคมและวัฒนธรรม สจวต มองวัฒนธรรมว่า เป็นเครื่องมือช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ประเด็นสำคัญสำหรับการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาว่า วัฒนธรรมมีการให้ปรับตัวอย่างไรให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และมนุษย์มีวิธีการอย่างไรในการใช้เทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมจะถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อม แต่ สจวต เสนอว่าเราไม่ควรแยกแยะสภาพแวดล้อมออกจากความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญอีกส่วนหนึ่งในการอธิบายพฤติกรรมของคนในสังคม

สจวต ปฏิเสธแนวคิดแบบวิวัฒนาการเส้นตรงของนักทฤษฎีรุ่นเก่าซึ่งเสนอว่า วัฒนธรรมของทุกเผ่าพันธุ์จะมีวิวัฒนาการเป็นเส้นตรงผ่านขั้นตอนต่าง ๆ เหมือนกันหมด สจวต แย้งว่า วิวัฒนาการทางวัฒนธรรมอาจเกิดขึ้นได้หลายสาย (Multilinear Evolution) และแต่ละแนวย่อมมีความแตกต่างกัน ความแตกต่างนี้เกิดจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เทคโนโลยีและโครงสร้างสังคมเป็นหลัก อาจกล่าวได้ว่าแนวความคิดแบบวิวัฒนาการหลายสายนี้เป็นแนวความคิดใหม่ซึ่งพัฒนามาจากทฤษฎีวิวัฒนาการรุ่นเก่า แนวคิดนี้เน้นความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อม มีความแนบแน่นใกล้ชิดและส่งผลกระทบซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก ในยุคสมัยที่พัฒนาการด้านเทคโนโลยียังอยู่ในระดับต่ำ มนุษย์จำต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและทำให้สภาพแวดล้อมมีอิทธิพลเป็นตัวกำหนดรูปแบบของวัฒนธรรม แต่เมื่อเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้ามากขึ้น มนุษย์ย่อมมีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงหรือคัดลอกสภาพแวดล้อมได้มากขึ้น อิทธิพลของสภาพแวดล้อมก็ลดถอยลง หากแต่รูปแบบและลักษณะทางวัฒนธรรม ประสพการณ์และความเคยชินในอดีต ตลอดจนวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างยังคงอยู่และได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

ในผลงานสำคัญของ สจวต ที่ว่าด้วยวิธีการของนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ตามทัศนะของ สจวต คือความพยายามศึกษาวิเคราะห์ถึง ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับเทคโนโลยีทางการผลิตซึ่งเป็นตัวกำหนดสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับพฤติกรรมของมนุษย์ และผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีต่อวัฒนธรรม

จากการศึกษาแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม สรุปได้ว่า พื้นฐานแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม คือ การมุ่งเน้นวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับเทคโนโลยีการผลิต ซึ่งเป็นตัวกำหนดที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับพฤติกรรมของมนุษย์ รวมไปถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีต่อวัฒนธรรม

ดังนั้นในงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยจะนำเอาพื้นฐานแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ที่ว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรม คือการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับเทคโนโลยีการผลิตซึ่งเป็นตัวกำหนดที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับพฤติกรรมมนุษย์ โดยที่พฤติกรรมของมนุษย์ได้เปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีการผลิตทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตนเอง โดยจะนำไปวิเคราะห์เรื่องกระบวนการทำงานที่เกิดการเปลี่ยนแปลงตามพัฒนาการทางเทคโนโลยีการผลิต เช่น รูปแบบการทำงาน ประเพณี และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจะมีผลต่อระบบสังคมอย่างไร

แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน

แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชนเป็นแนวคิดที่เป็นการสร้างรากฐานความเข้มแข็งให้กับชุมชนในท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายให้ชุมชนในท้องถิ่นเกิดการพึ่งพาตนเองได้ในด้านการผลิตที่มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน ลดการพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกชุมชน ซึ่งผู้วิจัยแยกประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดความเข้มแข็งของชุมชนไว้ดังต่อไปนี้

1. ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองและลดการพึ่งพาปัจจัยจากภายนอก และสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันภายในชุมชนหรือระหว่างชุมชนอื่น ๆ ได้ โดยในความหมายของชุมชนเข้มแข็งได้มีนักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

พิรสุต ศรีธวัช ณ อยุธยา (2541 : 21) ได้กล่าวถึงความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนว่าในการให้ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนต้องเริ่มพิจารณาจากคำว่า ชุมชน ซึ่งหมายถึงการรวมตัวของคนและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนที่มีประชาชนและชุมชนเป็นแกนนำ โดยไม่คำนึงถึงการจัดตั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชนหรือภาคประชาชน เพื่อร่วมกันดำเนินการและจัดกิจกรรมอันก่อให้เกิดการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาของชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม การศึกษาและด้านต่าง ๆ ที่อาจเป็นกิจกรรมที่ผลิตซ้ำหรือผลิตใหม่และเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องหรือจัดเป็นประจำ

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2542 : 3) ให้ความหมายว่า ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่กลุ่มคนมีความสามารถที่จะเรียนรู้ ปรับตัวแก้ไขปัญหา สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างต่อเนื่องโดยรัฐเป็นผู้คอยสนับสนุนสร้างความสัมพันธ์แบบส่วนศักดิ์ (Symmetrical) มีความเป็นหุ้นส่วน แลกเปลี่ยนผลประโยชน์ด้วยความเป็นธรรมของประชาชน ซึ่งรัฐกับชุมชนจะต้องอยู่ในลักษณะที่มีความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

อคิน รพีพัฒน์ (2542 : 3) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง ความเอื้ออาทร ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละที่มีต่อกันระหว่างคนในชุมชนซึ่งเปรียบเสมือนเป็นฐานที่แข็งหรือเป็นภูมิปัญญาในระดับชุมชนสำหรับการต่อต้านปัจจัยต่าง ๆ ที่มาจากนอกชุมชน

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542 : 81) ได้กล่าวถึงความหมายของความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งพิจารณาจากมิติต่าง ๆ ของของชุมชนเป็น 3 มิติ คือ

1. มิติทางเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งของชุมชนอยู่ที่ชุมชนมีความเป็นอยู่ที่พอเพียง เลี้ยงตัวเองได้โดยอาศัยหลักทางเศรษฐศาสตร์ คือ การได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Advantage) และหลักทางอุปสงค์อุปทานเพื่อตอบคำถามพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชนเองในแง่ว่าจะผลิตอะไรผลิตอย่างไรและจำแนกแจกจ่ายให้กับใคร

2. มิติทางสังคม มองที่ลักษณะทางวัฒนธรรมและการศึกษาที่ไม่แตกสลาย การคงอยู่ของสถาบันดั้งเดิมของชุมชน รวมทั้งสายใยของวัฒนธรรม คือความสามัคคี ความผูกพันระหว่างครัวเรือน

3. มิติทางการเมือง เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางอำนาจ (Power Relation) ในการคบค้ากันระหว่างชุมชนกับคนภายนอก ความเข้มแข็งจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อชุมชนมีความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เหมาะสม กล่าวคือ ต้องไม่เสียเปรียบหรือถูกกดขี่ มีอำนาจถ่วงดุล (Countervailing Power)

เสรี พงศ์พิศ (2542 : 5) ให้ความหมาย ความเข้มแข็งของชุมชน ว่า หมายถึง การที่ชุมชนมีศักยภาพในการพึ่งตนเอง สามารถบริหารจัดการตัวเอง จัดการทรัพยากร มีความรักในท้องถิ่น เคารพในวัฒนธรรม ภูมิปัญญา มีการรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย พกอยู่พอกิน มีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีและสมดุลกับธรรมชาติ

ประเวศ วะสี (2543 : 4-5) ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็งว่า หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบทมารวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน โดยมีการเรียนรู้การจัดการและแก้ไขปัญหาาร่วมกัน มีการร่วมมือช่วยเหลือ เพื่อประโยชน์ร่วมกัน และมีความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคมด้วย

สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544 : 18) ให้ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนว่า หมายถึง กลุ่มหรือชมรมสหกรณ์หรือในชื่ออื่นใด โดยจะมีการจดทะเบียนตามกฎหมายหรือไม่ก็ตาม อันเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวนหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน มีมิตรภาพและความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องในการทำงาน เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม มีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน โดยมีผู้นำหลายคนทั้งหญิงและชาย

ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2545 : 3) กล่าวถึงความหมายความเข้มแข็งของชุมชนไว้ว่า หมายถึง การมีกลุ่มประชาชนรวมตัวกันด้วยจิตสำนึกร่วมกัน มีบทบาทและขีดความสามารถในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของตนบนพื้นฐานของสิทธิร่วมกันอย่างเท่าเทียมและพึ่งพาตนเองได้ โดยอาศัยองค์กร กลไกในระบบสังคม กระบวนการและกิจกรรมที่หลากหลายที่กลุ่มประชาชนจัดขึ้นในลักษณะหุ้นส่วนที่เกิดจาก ความรัก ความสามัคคี และเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการที่เชื่อมโยงเครือข่ายในแนวราบและเป็นองค์กรรวม

จากการศึกษาความหมายของความเข้มแข็งของชุมชน สรุปได้ว่า ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนมารวมกลุ่มกันด้วยจิตสำนึกร่วมกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรชุมชนเพื่อร่วมคิดร่วมหาสาเหตุร่วมกันดำเนินกิจกรรมการแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชนร่วมกัน โดยวิธีการแก้ปัญหานั้นมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้เพื่อเป็นการลดการพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกชุมชน สามารถนำปัจจัยที่มีอยู่ภายในสังคม ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางสังคม มาบริหารจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนได้อย่างสูงสุดและมีประสิทธิภาพ

2. ลักษณะและองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง

การส่งเสริมของชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้เป็นความพยายามของภาครัฐ โดยที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชน โดยประชาชนในชุมชนเอง ได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมกิจกรรมและร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นมาจากการดำเนินกิจกรรมนั้นด้วยความเอื้ออาทร เอื้อเพื่อเอื้อแก่ต่อกัน ซึ่งลักษณะและองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งได้มีนักวิชาการได้กล่าวไว้ ดังต่อไปนี้

ประเวศ วะสี (2541 : 14-16) กล่าวถึงลักษณะและองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่า การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้และมีความสุข คือ การทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึก ร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันในการกระทำบางอย่าง ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้กระบวนการจัดการให้เกิดความรู้สึกสำนึก ร่วมกัน เพื่อประโยชน์สาธารณะ การรวมตัวกัน อาจจะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ กระจุกกระจายกันก็ได้ แต่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้จนกลายเป็นองค์กรและมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อย ๆ ขึ้นมา ทำให้เกิด โครงสร้างสังคมแนวใหม่ที่มีความสัมพันธ์กันในแนวราบที่เท่าเทียมกันซึ่งเมื่อประสานกับ โครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวตั้งด้วยความสามัคคีแล้วก็จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้นซึ่งชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. จิตสำนึกชุมชน หรือเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ คือ สมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่าง ๆ กับบุคคลอื่น ๆ อย่างเท่าเทียมกัน และมีมิตรภาพยอมรับในศักยภาพของกันและกัน ยอมรับในความแตกต่างที่หลากหลายระหว่างสมาชิก มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชนร่วมกัน

2. มีจิตวิญญาณชุมชน คือ การที่สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน ห่วงแทนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัตถุประสงค์หรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่าง ๆ ทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจเหมือนเป็นมีสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง ความมีจิตวิญญาณชุมชนทำให้เกิดความปีติความสุขอย่างล้นเหลือและเป็นพลังเยียวยาที่ทำให้คนในชุมชนมีความสุข จิตวิญญาณชุมชนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการมีจิตสำนึกชุมชนซึ่งนอกจากจะทำให้ชุมชน เข้มแข็ง โดยตรงแล้วยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชนในด้านอื่น ๆ อีกด้วยเพราะเป็นเสมือนการทำให้สมาชิกในชุมชนมีจิตใจแข็งแกร่งมีความพร้อมที่จะร่วมพลังกันเพื่อพัฒนาชุมชนของตนต่อไป

3. เป็นชุมชนเรียนรู้ คือ สมาชิกช่วยกันเรียนรู้ หรือเรียนรู้เป็นกลุ่มที่มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวคราวในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ซึ่งอยู่นอกชุมชนและมีความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่มีผลมาจากการปฏิบัติหรือประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน หรือเป็นกระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน ความรู้สึกที่เกิดจากการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิด ร่วมกันเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน การเป็นชุมชนเรียนรู้ทำให้สมาชิกมีการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานพัฒนาชุมชนร่วมกัน เพราะผลจากการเรียนรู้จะนำไปสู่การคิดหาวิธีการที่จัดร่วมกันเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง

4. มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง คือ ประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชนและมีจิตวิญญาณชุมชนผนึกกำลังกันเพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหของชุมชนซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ

5. มีการจัดการชุมชนที่ดี คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้ วางแผน จัดกระบวนการ ดำเนินงานและประเมินผลการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ ทำให้องค์กรชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

6. มีเครือข่ายชุมชนคือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการประชาสัมพันธ์ด้วยความสมานฉันท์ ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและจิตวิญญาณของสมาชิกและองค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้มีพลังเข้มแข็ง

7. มีภาวะผู้นำชุมชน คือ ผู้นำเป็นผู้ประสานด้านความคิดของสมาชิก ให้โอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดความเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว พร้อมทั้งจะเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกับผู้อื่น ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่นและร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน โดยสรุปผู้นำที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง คือ ผู้ที่เชื่อมประสานแนวคิดต่าง ๆ ของสมาชิกและองค์กรชุมชนเพื่อนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

8. เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ คือ สมาชิกและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคมและวัฒนธรรม ทั้งในยามปกติและในภาวะที่ประสบกับภาวะวิกฤติต่าง ๆ อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนที่พึ่งประสงค์

9. เป็นชุมชนสงบสุข กล่าวคือ ชุมชนเข้มแข็งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรมและมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชนและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้ก็ทำให้คนและชุมชนมีความสุข บรรลุเป้าหมายของชุมชน

10. เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน คือ ชุมชนที่มีความเข้มแข็งทำให้ชุมชนดำรงอยู่และดำรงต่อไปโดยไม่ล่มสลาย อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็งจึงสามารถแก้ปัญหาได้ทุกปัญหาทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมืองและสุขภาพ

สุรวุฒิ ปัดโรตอง (2542: 2-3) ได้กล่าวถึงลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนในเชิงอุดมการณ์และเชิงมิติต่าง ๆ ไว้เป็น 8 มิติ คือ

1. สามารถพึ่งพาตนเองได้ คือ สามารถทำอะไรได้ด้วยตนเอง สามารถที่จะปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสมและเป็นชุมชนที่สามารถปรับตัวแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

2. เป็นชุมชนที่สามารถเรียนรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์และปรับตัว จนสามารถจะแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ

3. เป็นชุมชนที่สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างคุ้มค่าไม่ต้องอาศัยปัจจัยที่อยู่ภายนอกชุมชน สามารถคิด วางแผนและดำเนินการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนได้โดยคนในชุมชนเอง

4. เป็นชุมชนที่อยู่ในระดับมือผู้มีกินอย่างเพียงพอ กล่าวคือ เป็นชุมชนที่สามารถที่จะผลิตเองได้ มีการใช้เทคโนโลยีท้องถิ่นในกระบวนการผลิตอย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชน

5. มีวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานของชุมชน หมายความว่า เป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมเป็นทุนทางสังคมที่เป็นวิถีการดำเนินชีวิต ทั้งด้านกระบวนการผลิตเพื่อความอยู่รอดและดำรงอยู่ของชุมชน

6. มีอำนาจต่อรองกับบุคคลหรือองค์กรภายนอกชุมชนอย่างเพียงพอ ไม่เสียเปรียบ กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐและชุมชนอื่น โดยชุมชนต้องมีอำนาจต่อรองต่อต้านหรือคัดค้านอิทธิพล อำนาจที่ไม่เป็นธรรมนอกชุมชน เพื่อรักษาผลประโยชน์หรือวัตถุประสงค์ร่วมกันของชุมชน

7. สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนอย่างมีจิตสำนึกร่วมกัน ไม่แตกแยก เป็นการมีส่วนร่วมที่อยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งเป็นสายใยที่ยึดโยงชุมชนดำรงอยู่ได้ และการมีส่วนร่วมนี้ นอกจากการร่วม โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม เครือญาติ อันเป็นลักษณะความสัมพันธ์ในแนวราบ

8. มีทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน โดยสมาชิกในชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรกรได้ด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ คือ มีอำนาจและสิทธิในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเท่าเทียม

กองพัฒนาอาสาสมัครผู้นำท้องถิ่น กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2542 : 8) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งว่า มีองค์ประกอบ ดังนี้

1. วัฒนธรรมชุมชน ผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน
2. มีกฎ จารีต ประเพณี เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนที่หล่อหลอมประสบการณ์ของคนในชุมชน จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง สร้างจิตสำนึกร่วมกันในการดูแลชุมชน ดำเนินชีวิตไปตามระบบคุณค่า ความคิดของชุมชน เช่น การกำหนดเกณฑ์การแบ่งปันน้ำแบบสังคมเครือญาติ เป็นต้น
3. มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสั่งสมมา เช่น ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน การแพทย์พื้นบ้าน การดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ถักถอมกรองจากประสบการณ์ที่ละเอียดลึกซึ้งแน่นแฟ้นกับธรรมชาติ
4. ระบบกรรมสิทธิ์ มีระบบการสืบทอดมรดกจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ก่อให้เกิดความหมายในการจัดการทรัพยากรของชุมชนในเชิงประวัติศาสตร์มากกว่าเชิงธุรกิจ
5. ระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติมีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ต่อกัน ยึดโยงชุมชนให้เข้มแข็งไม่แตกสลายไปง่าย ๆ
6. ทรัพยากรบุคคล มีกลุ่มผู้นำชาวบ้าน พระสงฆ์ ผู้นำอาวุโส ผู้นำเกษตรกร ปราชญ์ชาวบ้านมีการเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นและการพึ่งพาตนเอง และพัฒนาไปเป็นกลุ่มองค์กรชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของชุมชน
7. มีการบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมแบบการกระจายอำนาจ และการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะการเกิดของประชาสังคม
8. มีความเป็นธรรมในสังคม

นภาพรณ์ หะวานนท์ (2543 : 6-7) กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็งว่า ชุมชนที่เข้มแข็งต้องเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ซึ่งมีดังต่อไปนี้

1. มีกระบวนการสะสมทุนของชุมชนในลักษณะวิถีชีวิตสมัยใหม่หรือสังคมสมัยใหม่

2. มีการสร้างเครือข่ายชุมชนระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน ชุมชนกับชุมชน ชุมชนกับรัฐ ชุมชนกับเอกชน โดยภายในชุมชนจะต้องมีระบบการจัดความสัมพันธ์ที่ดี ในขณะที่เดียวกันจะต้องมีการสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชนให้กลายเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

3. มีกระบวนการ วิธีการในการร่วมคิด ร่วมทำและร่วมรับผลประโยชน์

4. มีการระดมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อการพัฒนาที่พึ่งตนเองของชุมชน

5. มีการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนกันทั้งภายในและภายนอกชุมชนหรือระหว่างชุมชนในรูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้และรูปแบบอื่น

6. มีกระบวนการเสริมสร้างการพัฒนาผู้นำเพื่อการเปลี่ยนแปลงในคนแต่ละรุ่นของชุมชน

ปาริชาติ วลัยเสถียร และ คนอื่น ๆ (2545 : 337-340) กล่าวถึงองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งว่า ชุมชนที่มีความเข้มแข็งมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ชุมชนมีบุคคลที่หลากหลาย มีเป้าหมายร่วมกัน มีจิตสำนึกของการพึ่งพาตนเอง มีความรักและเอื้ออาทรต่อกัน คนในชุมชนมีความรักท้องถิ่น

2. มีการระดมใช้ทรัพยากรอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ

3. มีอิสระในการร่วมคิด ตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ

4. มีการเรียนรู้เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายในแนวราบและติดต่อสื่อสารกัน

หลากหลายรูปแบบ

5. มีการจัดกิจกรรมสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

6. มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและมีเครือข่ายที่ดี

7. มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนเพื่อสืบทอด

ต่อ ๆ ไป

8. มีอุดมการณ์ วิสัยทัศน์ร่วมในชุมชนหรือเกิดรากฐานทางวัฒนธรรมอันเป็นทุนเดิมของชุมชน

9. เกิดการยอมรับจากสังคมภายนอก

จากการศึกษาลักษณะและองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง สรุปได้ว่า ชุมชนที่เข้มแข็ง คือ ชุมชนที่มีองค์ประกอบด้านทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนนั้น ๆ โดยบุคคลมีจิตสำนึกร่วมกันในการพึ่งพาตนเองลดการพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกชุมชนเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมที่

แนบแน่นกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน มีทุนทางสังคมและสมาชิกในชุมชนมีอิสระทางด้านความคิด มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชน โดยการระดมทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ในการแก้ไขปัญหาให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดรวมทั้งชุมชนมีอำนาจต่อรองกับภาครัฐองค์กรต่าง ๆ ที่เข้ามาทำการสนับสนุน และสามารถต่อต้านอิทธิพลที่ไม่เป็นธรรมกับชุมชนได้

3. ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน

สีลาภรณ์ นาคทรพรพ และคณะ (2539 :131-134. อ้างถึงใน วิโรจน์ สารรัตน์นะ 2545 : 120-123) ได้กล่าวถึงลักษณะขององค์กรชุมชนเข้มแข็งโดยพิจารณาจากตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งมีข้อสรุปเกี่ยวกับกรอบตัวชี้วัด ดังต่อไปนี้

1. มีการนำมติเชิงวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรม เพราะการมีฐานทางวัฒนธรรมจะเป็นเครื่องยึดโยงให้สามารถสร้างองค์กรชุมชนได้ง่ายและมีคุณภาพ
2. ในด้านประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อปัญหาควรพิจารณาถึง
 - 2.1 ความรวดเร็วในการตอบสนองต่อปัญหา
 - 2.2 ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นมีหลากหลายหรือไม่ ยากง่ายเพียงไร เป็นปัญหาภายในหรือภายนอกชุมชน ปัญหาเหล่านี้จะเป็นเครื่องทดสอบประสิทธิภาพและความสามารถของกลุ่มในการแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดี
 - 2.3 จำนวนปัญหาที่องค์กรชุมชนสามารถแก้ไขได้
3. ในด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ควรพิจารณาตัวชี้วัด ได้แก่
 - 3.1 มีการวิเคราะห์ถึงปัญหา สาเหตุ ทางเลือกการแก้ไขปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาโดยดูกระบวนการในการวิเคราะห์ดังกล่าวว่า มีการวิเคราะห์ที่ชัดเจนหรือไม่ มีการเชื่อมโยงปัญหากับสาเหตุหรือไม่ คุณภาพในการวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ และการตั้งเป้าหมายในการแก้ปัญหาเป็นอย่างไร มีทิศทางที่ถูกต้องมีสติหรือไม่
 - 3.2 มีการพัฒนาจิตสำนึก
4. ในด้านการจัดการกลุ่ม ควรพิจารณาถึงตัวชี้วัด ได้แก่
 - 4.1 จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม
 - 4.2 ระดับของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เสนอความคิด ลงมือ ปฏิบัติ และแก้ไขปัญหาเมื่อพบอุปสรรค เป็นต้น
 - 4.3 สมาชิกรู้หน้าที่และทำหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ
 - 4.4 มีการสร้างและพัฒนากระบวนการกลุ่มอย่างต่อเนื่อง
 - 4.5 มีกฎระเบียบและกติการ่วมกัน

4.6 มีความพร้อมเพียง ความสามัคคีในการทำกิจกรรมร่วมกัน

5. ในด้านที่เกี่ยวกับผู้นำ หมายถึง ผู้ที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกและชุมชนควรพิจารณาถึงตัวชี้วัด ได้แก่

5.1 จำนวนผู้นำมีหลายคนหรือไม่

5.2 ความรู้และทักษะของผู้นำ มีหลายด้านหรือไม่ เช่น ด้านการสื่อสารการถ่ายทอดความรู้ การจัดการองค์กร เป็นต้น

6. ในด้านที่เกี่ยวกับผลประโยชน์อย่างยุติธรรม

7. ในด้านความยอมรับนับถือที่องค์กรได้รับจากภายนอก ควรพิจารณาตัวชี้วัด ได้แก่

7.1 การสนับสนุนที่ได้รับจากภายนอก เช่น เงินทุน ทรัพยากร โครงการพัฒนาต่าง ๆ เป็นต้น

7.2 การมีคนมาเยี่ยมชมศึกษาดูงาน เป็นแหล่งเรียนรู้

7.3 การมีความสามารถในการต่อรองกับรัฐ แหล่งทุนต่าง ๆ ได้มากขึ้นทั้งในประเด็นปัญหาความขัดแย้งและการขอรับการสนับสนุนต่าง ๆ

8. ในด้านการขยายผล ควรพิจารณาตัวชี้วัด ได้แก่

8.1 จำนวนสมาชิกที่เพิ่มมากขึ้น

8.2 จำนวนองค์กรที่เกี่ยวข้องมีมากขึ้น

อนุชาติ พวงสำลี และ อรทัย อาจอ่ำ (2539 : 17-19) ได้เสนอกรอบสำหรับเครื่องวัดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง มีดังนี้

1. ภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบความคิดของชุมชน การกำหนดตัวชี้วัดเกี่ยวกับภูมิปัญญาหรือระบบความเชื่อของบุคคลนับเป็นเรื่องยาก แต่การชี้วัดว่าชุมชนนั้น ๆ มีภูมิปัญญาหรือไม่ อาจดูได้จากการสืบทอดองค์ความรู้ การพัฒนาองค์ความรู้ให้เหมาะสมกับยุคสมัย ซึ่งตัวชี้วัดในเรื่องเหล่านี้สามารถสังเกตได้จากการมีผู้นำที่หลากหลายทั้งในด้านความรู้ ทักษะและจำนวนของผู้นำในชุมชนนั้น ๆ อีกทั้งยังสังเกตได้จากทัศนคติ ความเชื่อและพฤติกรรมของสมาชิกที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วย

2. การจัดการกลุ่ม/องค์กรชุมชน การชี้วัดความเข้มแข็งของกลุ่ม อาจพิจารณาได้จาก

2.1 วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มสามารถบ่งชี้ถึงพฤติกรรมและกิจกรรมที่มีความหมายในเชิงสืบทอดภูมิปัญญาและระบบความเชื่อ

2.2 กฎกติกา ซึ่งถึงความสามารถในการกำหนดและควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน

2.3 จำนวนและคุณภาพของสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ สะท้อนความเอาใจใส่ในการร่วมกิจกรรม

2.4 คุณภาพของคณะกรรมการกลุ่ม ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากความสามารถในการจัดการ การสนองตอบต่อปัญหา การจัดสรรและการกระจายทรัพยากรของชุมชน

2.5 กิจกรรมกลุ่มบ่งชี้ถึงความสามารถในการตอบสนองต่อมิติต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ด้านการจัดการทรัพยากรของชุมชน

2.6 กองทุนของกลุ่ม เป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงความสามารถในการระดมทุนของกลุ่ม นับเป็นเครื่องสะท้อนศักยภาพและความเข้มแข็งของกลุ่มได้ดี

3. กระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ วัดได้จากการศึกษาดูงาน เวทีแลกเปลี่ยนความรู้และการขยายเครือข่ายความร่วมมือ ซึ่งจะสะท้อนภาพการรับมือปัญหาและการเรียนรู้ของชุมชนการเชื่อมโยงภูมิปัญญาระหว่างชุมชน

4. ผลกระทบจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยที่ตัวชี้วัดระดับชุมชนเน้นการวัดถึงผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนเป็นหลัก ประกอบด้วย

4.1 ด้านเศรษฐกิจและอาชีพตัวชี้วัดนี้ในระดับชุมชนมีความสัมพันธ์กับตัวชี้วัดระดับครัวเรือนค่อนข้างมาก แต่จะให้ผลที่เป็นภาพรวมหรืออัตราเฉลี่ยของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชนเท่านั้น

4.2 ด้านสังคมวัฒนธรรมในระดับชุมชน เป็นการวัดถึงสัดส่วนการอพยพย้ายถิ่นของครัวเรือนในชุมชน วัดด้านสวัสดิการที่ชุมชนมี ให้วัดอัตราการประกอบอาชีพกรรมและยาเสพติด วัดด้านการอนุรักษ์ การพัฒนาการปรับและการสืบสานต่อในด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านรวมทั้งศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

4.3 ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม เป็นการวัดถึงพลังของชุมชนและจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์และรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

ชินสัคค์ สุวรรณอังกริชะ (2542 : 3) กล่าวว่า ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนจะต้องประกอบด้วย

1. มีความสมดุลของรายได้ รายจ่ายของครัวเรือน (Balance Sheet) เป็นความสมดุลของระบบการผลิตและการบริโภค

2. มีความเชื่อมั่นในอาชีพของตนเอง

3. มีการจัดกระบวนการทางเศรษฐกิจ ทู่นพื้นฐานและทุนหมุนเวียนเข้าสู่กระบวนการการบริโภคอย่างเต็มอิม

คณะกรรมการนโยบายเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติสังคมแห่งชาติ (2542 : 12) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็งว่าต้องมีลักษณะหลายประการประกอบกัน ซึ่งมีดังต่อไปนี้

1. มีบุคลากรที่หลากหลายรวมตัวกันอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ
2. มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวด้วยผลประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก
3. มีจิตสำนึกของการพึ่งพาตนเอง รักและเอื้ออาทรต่อกันและมีความรักท้องถิ่นรักชุมชน
4. มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบ
5. มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
6. มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ในแนวราบและติดต่อสื่อสารกัน

หลากหลายรูปแบบ

7. มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
8. มีการจัดการบริหารงานกลุ่มที่หลากหลายและมีระบบเครือข่ายที่ดี

กาญจนา แก้วเทพ (2542 : 1-5) ได้กล่าวถึงความเข้มแข็งของชุมชนโดยพิจารณาจากตัวชี้วัดของชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย

1. คน ในเชิงปริมาณ หมายถึง การมีคนครบทุกรุ่น ทุกเพศ ทุกวัย และได้รับการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมเชิงคุณภาพ มีพลังความรู้ความสามารถและพลังการจัดการในด้านต่าง ๆ ในชุมชน
2. ภูมิปัญญา หมายถึง ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นและสามารถนำมาบริหารจัดการคนหรือทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ
3. ทรัพยากร หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น และชุมชนมีอำนาจในการดูแลและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ
4. คุณธรรมประจำตน หมายถึง ชุมชนหรือคนในชุมชนต้องมีคุณธรรมในด้านต่าง ๆ เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมตตาอารี มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น เป็นต้น

จากการศึกษาถึงตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน สรุปได้ว่า ความเข้มแข็งของชุมชนอาจพิจารณาได้จาก 3 มิติ อันได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ที่ต้องมีความสมดุลระหว่างรายได้และรายจ่ายของคนในชุมชน มีการจัดกระบวนการทางเศรษฐกิจ ทั้งทุนพื้นฐานและทุนหมุนเวียนเข้าสู่กระบวนการบริโภคอย่างเต็มอิม ด้านสังคม เป็นการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทั้งในเชิงปริมาณ

และเชิงคุณภาพ ในเชิงปริมาณ คือ ครบทุกเพศทุกวัย ในเชิงคุณภาพ คือ คนในชุมชนมีความสามารถ และมีพลังในการจัดการต่าง ๆ ในชุมชน มีความเป็นอิสระในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และ คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ในระบบเครือข่าย มีการจัดกิจกรรมสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ มีการเรียนรู้เชื่อมโยงกัน มีการเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถนำภูมิปัญญา ในท้องถิ่นมาบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณธรรมประจำตน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็น ชุมชนแห่งการเรียนรู้และสืบทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่นอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย

แนวคิดการเปลี่ยนแปลงประเพณีและวัฒนธรรม

การดำเนินชีวิตของชาวชนบทอีสาน เป็นการดำเนินชีวิตที่อยู่บนพื้นฐานการพึ่งพา สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ประเพณีต่าง ๆ ได้ก่อเกิดจากสังคมและสภาพแวดล้อมเป็นตัวกำหนดและ สิ่งแวดล้อมจะมีความสำคัญอย่างยิ่งในการประกอบอาชีพ กล่าวได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง สภาพแวดล้อมกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งมีนักวิชาการได้เสนอแนวคิดไว้ดังต่อไปนี้

1. แนวคิด “ระบบ” ของ บราวน์

บราวน์ (Brown, 1922 : 80 อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ, 2540 : 63-64) นักทฤษฎีใน กลุ่มทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ได้นำแนวคิดของโบแอส (Boas) ในแง่ของการเน้นการวิจัยภาคสนามและการเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรมอย่างละเอียดมาผสมกับมโนทัศน์เรื่อง โครงสร้างหน้าที่ ของ เดอร์ไคม์ (Durkheim) เป็นพื้นฐานในการสร้างทฤษฎีโครงสร้างที่นิยม ซึ่ง บราวน์ใช้วิธีโดยการมองสังคมโดย เปรียบเทียบกับสิ่งที่มีชีวิต (Organism) ตัวอย่างเช่นร่างกายของคนเราประกอบด้วยระบบการทำงานของ อวัยวะต่าง ๆ ซึ่งแต่ละระบบก็มี โครงสร้าง และ หน้าที่ ของตัวเอง เช่น ระบบย่อยอาหาร ประกอบด้วย อวัยวะต่าง ๆ เช่น กระเพาะอาหาร ลำไส้ ฯลฯ เพื่อทำหน้าที่ย่อยอาหารเป็นของเหลวและดูดซึมไปตาม เส้นเลือด เป็นต้น ทุก ๆ ระบบภายในร่างกายจะทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ร่างกายมีชีวิตอยู่อย่าง ปกติสุข หากระบบใดหยุดทำหน้าที่ก็จะทำให้เกิดอาหารผิดปกติของร่างกายสังคมก็เช่นเดียวกัน ประกอบ ไปด้วยระบบต่าง ๆ เช่น ระบบครอบครัว เศรษฐกิจ ศาสนา การเมือง ฯลฯ ซึ่งแต่ละระบบก็มี โครงสร้างและหน้าที่เฉพาะและแต่ละระบบจะทำหน้าที่เพื่อให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่นและ บราวน์ ยังกล่าวต่อว่าหน้าที่ของนักมานุษยวิทยาคือการค้นหาและอธิบายว่าระบบต่าง ๆ ของสังคมว่ามี โครงสร้างและหน้าที่อย่างไร ในแต่ละระบบมีความสัมพันธ์อย่างไร บราวน์ ได้อธิบายว่าความสัมพันธ์ ระหว่างระบบต่าง ๆ ของสังคมก็คือ โครงสร้างสังคม (Social Structure) นั่นเอง ในแต่ละระบบจะเป็น ส่วนหนึ่งของโครงสร้างซึ่งจะประกอบไปด้วยสถาบัน (Institution) โดยแต่ละสถาบันจะทำหน้าที่ ร่วมกันอย่างใกล้ชิดเพื่อรักษาความสมดุลของสังคมเอาไว้นั่นเอง

จากการทบทวนแนวคิดระบบของบราวน์ เห็นได้ว่า บราวน์ มองสังคมเป็นระบบเหมือนระบบร่างกายของมนุษย์ ที่ประกอบด้วยหลายระบบ เช่น ระบบย่อยอาหาร ระบบหายใจ เป็นต้น ในแต่ละระบบจะมีโครงสร้างหน้าที่ของตัวเอง และจะทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ร่างกายมีชีวิตอยู่อย่างปกติสุข ซึ่งสังคมก็เช่นเดียวกัน จะประกอบด้วยระบบต่าง ๆ ซึ่งแต่ละระบบจะมีโครงสร้างหน้าที่เฉพาะเพื่อทำหน้าที่บูรณาการให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่น ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดระบบของ บราวน์ ไปมองการเปลี่ยนแปลงของประเพณีนาวนิฮิสถาน ซึ่งเป็นสังคมระบบย่อยที่สำคัญหนึ่งในระบบสังคมของคนไทยนิฮิสถาน ที่มีหน้าที่ช่วยบำรุงรักษาระบบของสังคมไทยนิฮิสถาน

2. ทฤษฎีความก้าวหน้าทางวัฒนธรรม (Cultural Progress Theory) ของ ไวท์

เลสลีย์ เอ ไวท์ (Leslie A. White, 1893 : 116-118. อ้างถึงใน สนธยา พลศรี, 2542 : 161-164) ได้กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับความก้าวหน้าทางวัฒนธรรมซึ่งมีความก้าวหน้าเกี่ยวกับระบบทางวัฒนธรรมความสัมพันธ์ของระบบวัฒนธรรมและความก้าวหน้าทางวัฒนธรรม โดยระบบของวัฒนธรรม ประกอบด้วย ระบบเทคโนโลยี (Technological System) เป็นระบบที่สำคัญมากที่สุด เพราะมีความจำเป็นเบื้องต้นสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ มีส่วนประกอบที่สำคัญ ได้แก่ พลังงาน ซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ สิ่งมีชีวิตต่างก็มุ่งแสวงหาพลังงานอิสระจากระบบของสิ่งไม่มีชีวิต เพื่อเอามาใช้สำหรับบำรุงร่างกาย เพื่อความอยู่รอดของตน ทั้งนี้เพราะชีวิตทั้งปวงคือการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งพลังงานอิสระ ดังนั้น ระบบเทคโนโลยีจึงเป็นตัวกำหนดรูปแบบของระบบสังคม ระบบสังคมวิทยา (Sociological System) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมแบบแผนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของส่วนรวมหรือส่วนบุคคลรวมถึงลักษณะทางสังคมต่าง ๆ เช่นระบบ เครือญาติ เศรษฐกิจ จริยธรรม การเมือง การทหาร การศาสนา อาชีพและนันทนาการ เป็นต้น ระบบสังคมวิทยาเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมที่มีความสำคัญซึ่งมีความหมายของมนุษย์ที่จะจัดการใช้ประโยชน์จากเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีพ นั่นเอง

ระบบอุดมการณ์ (Ideological System) เป็นความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ความรู้ซึ่งแสดงออกมาในภาษาพูดและการใช้สัญลักษณ์รูปแบบอื่น ๆ เช่น วรรณคดี วิทยาศาสตร์ ปรัชญา และความรู้พื้นฐานต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนั้นยังได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ของระบบวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ทำหน้าที่ช่วยให้การทำหน้าที่ของระบบเทคโนโลยีเป็นไปได้ดี ซึ่งระบบเทคโนโลยีสามารถกล่าวได้ว่าเป็นระบบย่อยที่สำคัญในระบบวัฒนธรรม ระบบเทคโนโลยีจึงเป็นตัวกำหนดรูปแบบของระบบสังคม ถ้าระบบเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงไป ระบบสังคมและระบบอุดมการณ์ ซึ่งก็เป็นระบบย่อยของระบบวัฒนธรรมก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย และที่สำคัญอย่างยิ่งระดับความก้าวหน้าทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นเครื่องมือ ในการดำรงชีพของมนุษย์เป็นกลไกที่ช่วยตอบสนองความต้องการในด้านการครองชีพ

การป้องกันตนเอง การวางข้อกำหนดทางสังคม การปรับตัวให้เข้ากับสภาวะจักรวาลและนันทนาการ ซึ่งวัฒนธรรมของมนุษย์ได้ก้าวหน้าขึ้นมาเรื่อย ๆ เมื่อมนุษย์ได้คิดแสวงหาพลังงานจากแหล่งอื่น ๆ มาใช้ เทคโนโลยีใหม่ ได้มีส่วนเพิ่มประสิทธิภาพของเครื่องมือเครื่องใช้ และควบคุมพลังงานต่าง ๆ ให้เพิ่มมากขึ้นอีกทางหนึ่งด้วยและเทคโนโลยีจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในลักษณะก้าวหน้า

จากการศึกษาแนวคิดความก้าวหน้าทางวัฒนธรรม สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ขึ้นอยู่กับความก้าวหน้าทางวัฒนธรรมซึ่งวัฒนธรรมมีองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ เทคโนโลยี เนื่องจากเทคโนโลยีเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์แสวงหาและรวบรวมพลังงานที่นำมาใช้ในการดำรงชีพ แม้ว่าระบบสังคมวิทยาและระบบอุดมการณ์ จะเป็นระบบย่อยของความก้าวหน้าทาง วัฒนธรรมเช่นกัน แต่เป็นเพียงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่จะทำหน้าที่ช่วยให้การทำหน้าที่ของระบบเทคโนโลยีเป็นไปด้วยดีเท่านั้น กล่าวได้ว่า ระบบเทคโนโลยีเป็นปัจจัยที่ทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ เมื่อระบบเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงไประบบสังคมก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ ในสังคมเช่นกัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำแนวคิดความก้าวหน้าทางวัฒนธรรมไปวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางประเพณีนาวันที่กำลังจะเสื่อมความสำคัญลงไปในปัจจุบัน

3. ทฤษฎีวิวัฒนาการ ของ จูเลียน สจวต

สจวต (Steward, 1962 : 114 อ้างถึงใน สัจญญา สัจญญาวิวัฒน์. 2540 : 22-23) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ ทั้งในด้านรูปแบบ (Form) การทำหน้าที่ (Function) และความต่อเนื่อง (Sequence) แล้วสรุปว่า วิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นผลรวมของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางสังคม กับบุคลิกภาพส่วนรวมของกลุ่มชนแต่ละกลุ่มที่รวมกันเป็นสมาชิกของแต่ละสังคมการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมเกิดจากการปรับตัวของมนุษย์ให้เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อม ธรรมชาติ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม เรียกว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) โดยมีปัจจัยที่สำคัญ คือ

1. เทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตหรือใช้แสวงหาผลประโยชน์จากสภาวะแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิต
2. พฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยี
3. แบบแผนวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เป็นผลกระทบหรือสืบเนื่องมาจากเทคโนโลยีที่ใช้และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคโนโลยี เช่น แบบแผนในการตั้งถิ่นฐาน โครงสร้างของระบบเครือญาติ การจัดที่ดิน การใช้ที่ดิน เป็นต้น

นิเวศวิทยาวัฒนธรรมนับว่าเป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม จะเห็นได้จากสังคมที่อยู่ในยุคของการล่าสัตว์และหาของป่าซึ่งมีเครื่องมือเครื่องใช้ระดับเดียวกัน เช่น ธนู หอก ลูกศร และกับดักสัตว์ อาจมีแบบแผนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการล่าสัตว์แตกต่างกันได้ เมื่ออยู่ในสถานะแวดล้อมแตกต่างกันมาก ในเรื่องของภูมิประเทศ จำนวน และชนิดของสัตว์ที่มี กล่าวคือ ถ้าสัตว์ที่มีให้ล่าเป็นสัตว์อยู่อย่างกระจัดกระจายทั่วไป การตั้งบ้านเรือนก็อาจอยู่ห่างกัน และต่างคน ต่างล่า แต่ถ้าสัตว์ที่ต้องล่าเป็นประจำเป็นสัตว์ใหญ่และอยู่รวมฝูงกันวิธีการล่าก็อาจจะต้องเป็นแบบร่วมมือกันระหว่างครอบครัวและมีการตั้งครอบครัวอยู่ใกล้กันเป็นต้น

จากการศึกษาแนวคิดวิวัฒนาการสรุปว่า สังคมและวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางสถานะแวดล้อม เทคโนโลยีและพฤติกรรมในการใช้เทคโนโลยีของมนุษย์ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมในการดำรงชีวิต ตามยุคสมัย ซึ่งผู้วิจัยจะนำแนวคิดไปวิเคราะห์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในการทำงานของชาวบ้านหนองซอแซที่มีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการใช้เทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจในบทต่อไป

แนวคิดประเพณีนาวัน

นาวันในภาษากลางเรียกว่า ลงแขก เป็นการช่วยเหลือในแรงงานในการทำงานในแต่ละขั้นตอนซึ่งเพื่อนบ้านจะมาขอแรงงานในแต่ละครอบครัวไปช่วยเหลือ ซึ่งนับได้ว่าเป็นประเพณีที่ดีงามอย่างหนึ่งของชาวนาไทย และมีการสืบสานประเพณีต่อมาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าในปัจจุบัน จะเริ่มเสื่อมสลายไปกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมก็ตาม การเปลี่ยนแปลงในประเพณีนาวันที่ได้ลดความสำคัญลงในปัจจุบัน ได้มีนักวิชาการได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับประเพณีนาวันไว้ ดังต่อไปนี้

1. ความหมายของประเพณีนาวัน

นาวันหรือการลงแขก เป็นวัฒนธรรมหนึ่งของชาวนาภาคอีสานสะท้อนถึงการดำรงวิถีชีวิตที่แบ่งนัยการเอื้ออาทรและแบ่งปันกันในสังคมชนบทที่นับวันยิ่งหาได้ยาก ยิ่ง การเอาแรงงานที่ถูกที่ค่าเป็นทรัพย์สินแลกกับมิตรภาพและความกลมเกลียวในชุมชนกลายเป็นเรื่องยากยิ่งที่จะเกิดขึ้นในสังคมทุกวันนี้ คำว่า นาวัน ยังไม่มีนักวิชาการหรือนักสังคมวิทยาให้ความหมายไว้มากนัก คงมีแต่การให้ความหมายของคำว่า ลงแขก ซึ่งเป็นคำรวมที่อาจรวมถึงการลงแขกในการดำเนินกิจกรรมอย่างอื่นด้วย ซึ่งคำว่า ลงแขก มีผู้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

ประพาส วีระแพทย์ (2551 : ออนไลน์) ให้ความหมายประเพณีลงแขกว่า การลงแขก หมายถึง การร้องขอให้เพื่อนฝูง ญาติมิตรไปช่วยทำงาน โดยใช้แรงงานที่ไม่มีค่าตอบแทนเป็นเงิน โดยงานที่จะลงแขกนั้นจะใช้กับทุกเรื่อง เช่น ถางไร่ ขุดบ่อ ปลูกบ้าน ฯลฯ เป็นต้น ในภาคอีสาน จะมีการ

ลงแขกเกี่ยวข้าวหรือที่เรียกว่า นาวาน และมีคำแทนคำว่านาวานในภาคอีสานว่า “หา” เช่น หากนเกี่ยวข้าว หากนตีข้าว เป็นต้น

อมรรัตน์ เทพกำปนาท (2553 : ออนไลน์) ได้ให้ความหมายของการลงแขก ว่า หมายถึง การร่วมแรงร่วมใจ หรือเอาแรงมารวมกัน เพื่อช่วยให้การทำงานในนาในไร่เสร็จสิ้น ซึ่งจะมีการหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามวันเวลาที่กำหนด โดยเจ้าของนาจะเป็นคนดูแลเรื่องอาหารการกินต่างๆ ผู้เขียนจำได้ดีและประทับใจมากเกี่ยวกับประเพณีการลงแขก ที่มีบรรยากาศอบอุ่นช่วยเหลือแบ่งปันกันด้วยความจริงใจ

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดยโสธร (2553 : ออนไลน์) ให้ความหมายของการลงแขกว่า การลงแขก คือการหา การวาน เพื่อมาช่วยกันทำงาน โดยไม่มีค่าจ้าง ลักษณะเป็นการแสดงน้ำใจในการช่วยเหลือกัน ซึ่งชาวนาในแต่ละบ้านจะหมุนเวียนช่วยกันไปเรื่อยๆ จากบ้านหนึ่งไปอีกบ้านหนึ่ง โดยเข้าบ้านจะมีการจัดตั้งข้าวปลาอาหาร เหล้าไห ไก่ตัว เป็นการตอบแทน บางที่มีการร้ายรำไปด้วย ก่อให้เกิดเพลงเดินกำรำเคียวที่มีชื่อเสียง จะเห็นได้ว่าการลงแขกคือ การบอกกล่าวขอแรงบรรดาญาติสนิทมิตรสหาย ให้มาช่วยทำงานนั่นเอง ส่วนใหญ่มักเป็นงานที่เกินกำลังของคนในครอบครัว หรืองานที่รีบเร่งต้องให้เสร็จในเวลาที่สูงๆ

นรินทร์ พันธุ์ครู (2553 : ออนไลน์) ได้ให้ความหมายการลงแขกว่า การ “ลงแขก” คือ การบอกกล่าวขอแรงบรรดาญาติสนิทมิตรสหาย ให้มาช่วยทำงานนั่นเอง งานที่จะลงแขกกันนั้นอาจจะ เป็นงานส่วนรวมหรืองานส่วนตัวก็ได้ สำหรับงานส่วนตัวนั้นส่วนมากมักจะเป็นงานใหญ่สุดกำลังคนในครอบครัวจะทำได้ หรืออาจจะเป็นงานหนักแต่จำเป็นต้องทำให้เสร็จภายในวันเดียว จึงต้องบอกกล่าวให้ญาติพี่น้องเพื่อนบ้านมาช่วยเหลือเพื่อให้งานเสร็จสิ้นไปงานที่มักลงแขก เช่น การลงแขกทำนา ซึ่งมีการลงแขกค้ำนา ลงแขกเกี่ยวข้าว ลงแขกตีข้าว (นวดข้าว) ลงแขกสร้างบ้าน ลงแขกขุดมัน ลงแขกลอกปอ เป็นต้น

ศุภวัฒน์ พงษ์ไธสง (2553 : ออนไลน์) การลงแขก คือการหา การวาน เพื่อมาช่วยกันทำงาน โดยไม่มีค่าจ้างลักษณะเป็นการแสดงน้ำใจในการช่วยเหลือกัน ซึ่งชาวนาในแต่ละบ้านจะหมุนเวียนช่วยกันไปเรื่อย ๆ จากบ้านหนึ่งไปอีกบ้านหนึ่ง โดยเข้าบ้านจะมีการจัดตั้งข้าวปลาอาหาร เหล้าไห ไก่ตัว เป็นการตอบแทน

วิรัตน์ คำศรีจันทร์ (2553 : ออนไลน์) ได้ให้ความหมายของการลงแขกไว้ว่า การลงแขก หมายถึง กิจกรรมกลุ่มของชาวบ้านที่ทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ ประเพณีการลงแขกทำนาคำนับเป็นประเพณีที่อยู่มีอยู่ในสังคมเกษตรกรรม คือเมื่อถึงฤดูเกี่ยวข้าวช่วงปลายฝนต้นหนาว ชาวนาและชาวบ้านในชุมชนก็ช่วยกันเก็บเกี่ยว

จากการศึกษาถึงความหมายของการ ลงแขก สรุปได้ว่า หมายถึง การวาน การขอแรงจากญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน เพื่อร่วมแรงร่วมใจกันทำงานให้เจ้าของที่นาหรือคนที่วาน โดยไม่คิดค่าตอบแทนเป็นตัวเงิน ค่าตอบแทนเป็นลักษณะการให้น้ำใจต่อกัน โดยเจ้าของที่นาหรือผู้ที่วานของแรงญาติจะจัดหาสุรา อาหาร สำหรับเลี้ยงญาติพี่น้องเพื่อเป็นการตอบแทนน้ำใจผู้ที่ไปช่วยแรง ซึ่งการลงแขกมีการวานหรือขอแรงในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขกค้ำนา การลงแขกเกี่ยวข้าว การลงแขกสร้างบ้าน การลงแขกขุดมัน เป็นต้น

2. ความสำคัญของประเพณีนาวัน

นาวัน หรือการลงแขกนี้ เป็นประเพณีที่ได้มีอยู่ในสังคมเกษตรกรรมมาช้านาน และมีการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป เมื่อได้มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการทำนามากขึ้นซึ่งผลพวงจากเทคโนโลยีทำให้ประเพณีนาวันได้ลดความสำคัญลงไปเรื่อย ๆ แต่ยังคงได้มีการพยายามฟื้นฟูประเพณีนี้ขึ้นมาอีกครั้ง เนื่องจากเป็นประเพณีที่มีคุณค่าต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง จากการที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาถึงความสำคัญของประเพณีนาวันทั้งจากการสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่นและศึกษาจากเอกสารพบว่าประเพณีนาวันมีความสำคัญต่อสังคมไทย ดังนี้

ไพฑูรย์ ศิริรักษ์ (2548 : 101) กล่าวถึงความสำคัญของประเพณีนาวันว่าเป็นประเพณีที่แสดงถึงความสามัคคีและยังได้รับความสนุกสนาน ทำให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวในชุมชนและระบบเครือญาติ

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดยโสธร (2553 : ออนไลน์) ได้กล่าวถึงความสำคัญของประเพณีนาวันว่า เป็นประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจของคนไทยที่มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังสามารถช่วยสร้างความสมัครสมานสามัคคีกันในหมู่บ้านได้อีกด้วย นอกจากนี้ทำให้เกิดวัฒนธรรมและการขับร้องเพลงอันเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

วิรัตน์ คำศรีจันทร์ (2553 : ออนไลน์) กล่าวถึงความสำคัญของประเพณีนาวันว่า ประเพณีนาวันเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาความร่วมมือแบบเสริมพลังกัน รวมทั้งเป็นพื้นฐานวิธีรวมกลุ่มเรียนรู้เพื่อสร้างส่วนรวมด้วยกันในรูปแบบต่าง ๆ ของชุมชนทุกระดับ และเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่งที่บ่งชี้ความมีสุขภาพแข็งแรงของความเป็นส่วนรวมได้

จากการทบทวนถึงความสำคัญของประเพณีนาวัน สรุปได้ว่า ประเพณีนาวันเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาความร่วมมือของคนในชุมชน ซึ่งทำให้ปัจเจกชนและชุมชนสามารถจัดการสามารถจัดการความเป็นส่วนรวมในมิติต่าง ๆ ในแบบเสริมพลังกัน เป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เป็นทุนทางสังคมที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชน ทำให้คนในชุมชนเกิดความสมัครสมานสามัคคี ตลอดจนเป็นแหล่งประสบการณ์การเรียนรู้และสร้างสมภูมิปัญญาที่เป็นการเรียนรู้

จากประสบการณ์ตรงในคนทุกระดับในชุมชน ซึ่งนำไปสู่การสร้างสังคมที่มีสุขภาวะที่เข้มแข็งเป็นส่วนรวมได้

3. ลักษณะของประเพณีนาวัน

ไพโรจน์ บุญผูก (2546 : 14-15) กล่าวถึงลักษณะของประเพณีนาวันไว้ว่า นาวัน หรือ ประเพณีลงแขก เป็นการรวมคนเพื่อช่วยทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้เสร็จรวดเร็วทันเวลา เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว เมื่อมีงานที่ต้องการลงแขกเจ้าของงานต้องไปบอกเพื่อนบ้านและนัดเวลากัน เมื่อถึงเวลาบ้านที่ถูกขอแรงจะส่งคนไปช่วยลงแขกบ้านละคน ฝ่ายเจ้าของงานก็จะทำอาหารหวานคาวเลี้ยงคนที่มาช่วยทำงานด้วย ซึ่งในระหว่างเกี่ยวข้าว ยังมีการละเล่นร้องรำทำเพลงเพื่อความสนุกสนานอีกด้วย ในปัจจุบันหาคนได้ยากเนื่องจากการนำเครื่องจักรมาช่วยในการทำงานมากขึ้น

บุญยัง หมั่นดี (2546 : 2-3) กล่าวถึงลักษณะประเพณีนาวันไว้ว่า คนอีสานส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีน้ำใจไมตรี ดังนั้นการทำกิจการงานใด ๆ ไม่ว่าจะงานเล็กงานใหญ่จะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเพราะทุกคนต่างมีน้ำใจให้กันและกัน ช่วยงานกันและกัน ซึ่งการลงแขกในภาคอีสานก็คือการบอกกล่าวขอแรงบรรดาญาติสนิทให้มาช่วยทำงาน งานลงแขกนั้นอาจเป็นงานส่วนรวมหรืองานส่วนตัวก็ได้ สำหรับงานส่วนตัวนั้นส่วนมากมักจะเป็นงานใหญ่สุดกำลังคนในครอบครัวจะทำได้หรืออาจเป็นงานหนัก เช่น การลงแขกเกี่ยวกับการทำนา เพราะการทำนาเป็นงานหนักในรอบปีที่ต้องใช้แรงงาน 4 ระยะเวลาด้วยกันคือช่วงการดำ การเก็บเกี่ยว การนวด การเก็บข้าวขึ้นยุ้งฉาง ดังนั้นการทำงานทุกระยะส่วนมากจะใช้วิธีการลงแขกอาศัยแรงงานจากญาติพี่น้องเพื่อนบ้านมาช่วยกัน เมื่อลงแขกในนาคนเสร็จก็เปลี่ยนไปลงแขกนาของคนอื่น ๆ ต่อไปเป็นการตอบแทนซึ่งเป็นการแสดงน้ำใจที่มีให้กันและกัน ในขณะที่ทำงาน คณะลงแขกจะมีการทำงานไปพร้อมกับการพูดคุยและมีการเล่นเกี้ยวกันสลับการจ่ายผญา (ผญา คือ คำกลอนที่เป็นวัฒนธรรมด้านภาษาของชาวอีสานที่เป็นทั้งกลอนจับสาวและการสั่งสอนการดำเนินชีวิต) เพื่อเป็นการสร้างบรรยากาศให้สนุกสนานและผ่อนคลายความเหนื่อยล้าในการทำงาน เมื่อทำงานเสร็จแล้วฝ่ายเจ้าภาพจะนำอาหารมาเลี้ยงและรับประทานอาหารร่วมกัน ซึ่งการลงแขกนั้นเป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เพื่อให้คนได้แสดงความมีน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และแสดงถึงกุศโลบายในการที่จะสร้างความรักความสามัคคีกลมเกลียวกันของคนในสังคมอีกด้วย

ไพฑูรย์ ศิริรักษ์ (2548 : 66) กล่าวถึงลักษณะประเพณีนาวันว่า นาวัน เป็นการวานหรือขอแรงเพื่อนฝูงญาติมิตร ไปช่วยทำนา ซึ่งอาจเป็นการ ไถ ปักดำ เก็บเกี่ยว นวดข้าว ขนข้าวขึ้นยุ้ง ตรงกับภาษากลางว่า การลงแขก วิธีการของการลงแขก อาจไม่ใช่เฉพาะการทำนาเท่านั้นแต่จะใช้กับทุกเรื่องทุกกรณีที่ต้องใช้กำลังคนจำนวนมากมาช่วย โดยการวานนี้มีธรรมเนียมว่าผู้ถูกวานจะปฏิเสธไม่ได้แม้มีงานรับจ้างที่ตนเองจะได้เงินค่าจ้างก็ต้องสละงานนั้นเพื่อมาช่วย นาวัน ซึ่งจะไม่ได้รับค่าตอบแทน ใด ๆ นอกจากการเลี้ยงอาหารอย่างเต็มที่จากเจ้าภาพ

จากการศึกษาถึงลักษณะประเพณีนาวัน สรุปได้ว่า เป็นลักษณะของการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในสังคมชาวนาไทย ที่ได้มีการขอแรงงานในกระบวนการทำนาบางขั้นตอนที่แรงงานในครอบครัวไม่สามารถที่จะใช้เวลาให้เสร็จทันตามฤดูกาลเพาะปลูกได้ โดยการวาน หรือขอแรงงานนี้จะมีธรรมเนียมว่า ผู้ถูกวานจะปฏิเสธไม่ได้ในการขอแรงนี้ โดยผู้ที่ถูกวานจะไม่ได้รับค่าแรงใด ๆ นอกจากเจ้าภาพจะเลี้ยงข้าวปลาอาหารแต่จะเห็นได้ว่า การวานขอแรงงาน เป็นลักษณะของกลุ่มแรงงานสัมพันธ์ที่เป็นระบบเครือญาติที่อยู่ในชุมชนใดชุมชนหนึ่งซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานขนาดใหญ่

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาถึงประเพณีนาวันนี้ เป็นการศึกษาถึงกระบวนการองค์ประกอบของประเพณีนาวัน บทบาทของประเพณีนาวันที่มีส่วนในการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

งานวิจัยในประเทศ

วสันต์ ชิวสาธน์ (2541 : บทคัดย่อ) ทำการศึกษาเรื่องบทบาทขององค์กรทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรมไทยในยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาบทบาทขององค์กรทางวัฒนธรรม ภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรมไทย 2) เพื่อศึกษาการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้เสริมสร้างงานทางวัฒนธรรมขององค์กรภาครัฐและภาคเอกชน 3) เพื่อศึกษาแนวทางที่จะก่อให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินงานทางวัฒนธรรมขององค์กรภาครัฐและภาคเอกชน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจงเป็นองค์กรที่ดำเนินงานทางวัฒนธรรมภาครัฐและภาคเอกชนทุกภูมิภาคของประเทศ รวม 18 แห่ง แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย คือ มหาวิทยาลัย กลุ่มสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ คือ สถาบันราชภัฏ กลุ่มภาคเอกชน คือ บริษัทจำกัด และธนาคารพาณิชย์ เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามแบบตรวจรายการ และแบบสอบถามชนิดมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ผลการศึกษาพบว่า

1. บทบาทขององค์กรทางวัฒนธรรมภาครัฐและภาคเอกชน ในการพัฒนาวัฒนธรรมไทย ด้านการส่งเสริมพัฒนาวัฒนธรรมไทยได้ยึดถือนโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และนโยบายของต้นสังกัดเป็นแนวทางในการดำเนินงาน ขอบเขตการดำเนินงานพัฒนาวัฒนธรรมไทยมีตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ภูมิภาค ระดับชาติ และการขยายขอบเขตไปสู่นานาชาติ และได้มีการส่งเสริมสนับสนุนให้บุคคลอื่นเข้าร่วมงานพัฒนาวัฒนธรรมไทย ตั้งแต่ นักวิชาการจนถึงประชาชนในท้องถิ่น การเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ได้ดำเนินการโดยใช้สิ่งพิมพ์ การประชุม สัมมนา และการอบรมใน ส่วนการเผยแพร่ทางวิทยุโทรทัศน์ดำเนินการโดยภาคเอกชน เป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นยังมีการจัดประกวดนิทรรศการวัฒนธรรมไทย การเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมกับชุมชน หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นและ

อินเทอร์เน็ต ในการส่งเสริมให้มีองค์กรอื่นดำเนินงานทางวัฒนธรรม จะให้ความสำคัญกับชมรมในสถาบันการศึกษา และได้ร่วมดำเนินงานกับองค์กรระดับจังหวัด อำเภอ ชุมชน และมูลนิธิ

ด้านการจัดกิจกรรมเผยแพร่วัฒนธรรมไทยให้ความสำคัญเกี่ยวกับการฟื้นฟู อนุรักษ์ และสืบทอดวัฒนธรรมไทย ประเภทกิจกรรมที่องค์กรจัดอยู่สม่ำเสมอ ได้แก่ การจัดงานมหกรรมทางวัฒนธรรมเนื่องในวันเทศกาล การร่วมจัดกิจกรรมได้ดำเนินการร่วมกับองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และกลุ่มองค์กรทางวัฒนธรรม แหล่งที่มาของงบประมาณดำเนินกิจกรรมได้มาจากงบประมาณแผ่นดิน เงินรายได้ขององค์กร และองค์กรเอกชน

ด้านการฟื้นฟู อนุรักษ์ และสืบทอดวัฒนธรรมไทย มีการดำเนินงานฟื้นฟูวัฒนธรรมในระดับพื้นบ้านท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับชาติ การส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ การสืบทอดวัฒนธรรมองค์กรได้ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น และของไทยโบราณ วิธีการสืบทอดวัฒนธรรมไทยได้ดำเนินการ โดยการเผยแพร่ทางสื่อมวลชน ส่วนการอนุรักษ์ศิลปกรรมที่มีคุณค่าเป็นผลงานศิลปกรรมและการรวบรวมอนุรักษ์รูปของเอกสาร และรูปแบบอื่น ๆ

วิไลวัจน์ กฤษณะภูติ (2542 : บทคัดย่อ) ทำการศึกษา การลงแขกกับวิถีชีวิตของคนอีสาน ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านคิ้ว หมู่ 6 ตำบลน้ำพอง อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น การศึกษาพบว่า การลงแขกได้ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการจากสมัยก่อนมาก สมัยก่อนการลงแขกเป็นการช่วยเหลือแรงงานกันในการทำกิจกรรม โดยไม่มีพันธะผูกพันว่าจะต้องไปช่วยแรงงานคืน ปัจจุบัน การลงแขกบางประเภท ได้เปลี่ยนรูปแบบวิธีการ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนอีสาน

บทบาทของประเพณีการลงแขก มีหลายด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจ สามารถจะลดต้นทุนการผลิตได้ เป็นการแก้ปัญหาเรื่องการขาดแคลนแรงงาน ช่วยให้งานเสร็จเร็วขึ้น ด้านสังคม เป็นการสร้าง และกระชับเครือข่ายทางสังคม เป็นกลไกในการสร้างความรัก ความสามัคคี สร้างพลังชุมชน เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ ด้านความเชื่อประเพณี ก็เป็นการสืบทอดประเพณีชุมชน และโอกาสในการสร้างใหม่ทางวัฒนธรรม

แนวโน้มของการดำรงคงอยู่ของการลงแขกขึ้นกับเงื่อนไขหลายประการเช่น ลักษณะกิจกรรมที่เป็นงานหนักต้องช่วยกันหลายคน เช่น ขนข้าวขึ้นยุ้ง เกษตรกรได้ทำกันทุกปี และมีแนวโน้มจะทำต่อไปอีก นอกจากนี้การขาดแคลนแรงงานก็ดี เครือข่ายทางสังคมในชุมชน และการยอมรับหรือไม่รับเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีการเกษตร ก็จะเป็นเงื่อนไขในการลงแขก และจะทำให้การลงแขกดำรงคงอยู่หรือลดน้อยลง

บุญยัง หมั่นดี (2546 : 209) ได้ศึกษาถึงพัฒนาการปลูกข้าวของชาวนาไทย จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า พัฒนาการและกระบวนการการทำงานปลูกข้าวของชาวนาในอดีตมีความสัมพันธ์อยู่กับเวลาและสถานที่อย่างใกล้ชิด เนื่องจากกระบวนการทำงานตั้งอยู่บนรากฐานของฤดูกาล ซึ่งเป็นตัวกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ รวมไปถึงประเพณี พิธีกรรมให้เป็นไปตามฤดูกาล เมื่อชาวนาสามารถควบคุมปัจจัยพื้นฐานในการทำงานบางอย่างได้ เช่น เครื่องมือการผลิต และน้ำในการทำงานได้ เป็นเหตุให้กิจกรรมที่เป็นไปตามธรรมชาติของฤดูกาลเปลี่ยนแปลงไป การดำเนินชีวิตตามวงจรของฤดูกาลแบบธรรมชาติเปลี่ยนไป พิธีกรรมต่าง ๆ เริ่มหายไปจากสังคมชาวนา ในส่วนพิธีกรรมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ส่วนมากเป็นพิธีกรรมส่วนรวม เพื่อเป้าหมายทางการเมืองการปกครองหรือเป้าหมายอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เพื่อการทำนาเหมือนเดิม การพึ่งพาของคนในสังคมเริ่มเสื่อมสลายวัฒนธรรมสังคมเมืองเริ่มเข้ามามีบทบาทในการกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตของชาวนาไทย

เอียด ดีพูน (2546 : 171-173) ทำการศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมการเกษตรของชาวนาอีสานที่เป็นระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ (Modern Agriculture หรือ Chemical Agriculture) ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ผลการศึกษาพบว่า การที่ชาวนาไทยได้นำเอา ระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่มาใช้แทนระบบการผลิตแบบดั้งเดิมที่ผลิตเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน โดยมีเอกลักษณ์ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นของตนเอง ทำการผลิตหลาย ๆ อย่างในแปลงนาเดียวกัน เช่น ทำนา ทำสวน เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา เลี้ยงโค เลี้ยงกระบือ ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้าไว้ใช้เอง ฯลฯ ซึ่งเป็นการผลิตแบบเกษตรกรรมธรรมชาติ พึ่งพาตนเอง สร้างสรรค์ความสมดุลทางธรรมชาติ ปลูกได้จากมูลสัตว์ สัตว์เลี้ยงในครัวเรือนขายพันธุ์ขึ้นทุกปี สิ่งเหล่านี้ได้นำไปสู่วิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรชาวนาไร้อาณาไทยอย่างเรียบง่าย สุขสบาย และมีความมั่นคงมีศักดิ์ แต่เมื่อระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ ภายใต้แนวความคิดใหม่ เป็นการผลิตเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาด ได้นำไปสู่พฤติกรรมการทำงานของชาวนาไทยที่เปลี่ยนแปลงไปโดยมีการนำเทคโนโลยีและสารเคมีมาใช้ในการผลิตเพื่อเพิ่มปริมาณ นอกจากนั้นผลการศึกษาพบว่า การทำงานในระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ก่อเกิดความล้มเหลวของเกษตรกรทางด้านเศรษฐกิจที่ชาวนาเริ่มมีหนี้สินล้นพ้นตัว รวมไปถึงความสูญเสียทางด้านวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดการสาบสูญของวัฒนธรรมกสิกรรมไร่เนา (หมายถึง การขาดทุน ล้มละลายหรือการพังทลายของระบบ) และทำให้วัฒนธรรมพึ่งพาในสังคมหายไป (ประเพณีนาวันหรือลงแขก) ทั้งยังส่งผลกระทบต่อปัญหาด้านสุขภาพของประชาชนที่รับประทานเอาสารเคมีที่ปนเปื้อนเข้าสู่ร่างกายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

รัชดา เสนามาตย์ (2551 : บทคัดย่อ) ทำการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมแซนชะงู๊กรณีศึกษาชุมชนไทย-กูย บ้านม่วงหวาน-โคกเจริญ ตำบลจันตุม อำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการศึกษาพบว่า ในด้านบทบาทของพิธีกรรมแซนชะงู๊ต่อสังคมชาวไทย-กูย บ้านม่วงหวาน - โคกเจริญ ในด้านสังคม พิธีกรรมแซนชะงู๊ สร้างความสัมพันธ์ในชุมชน ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี

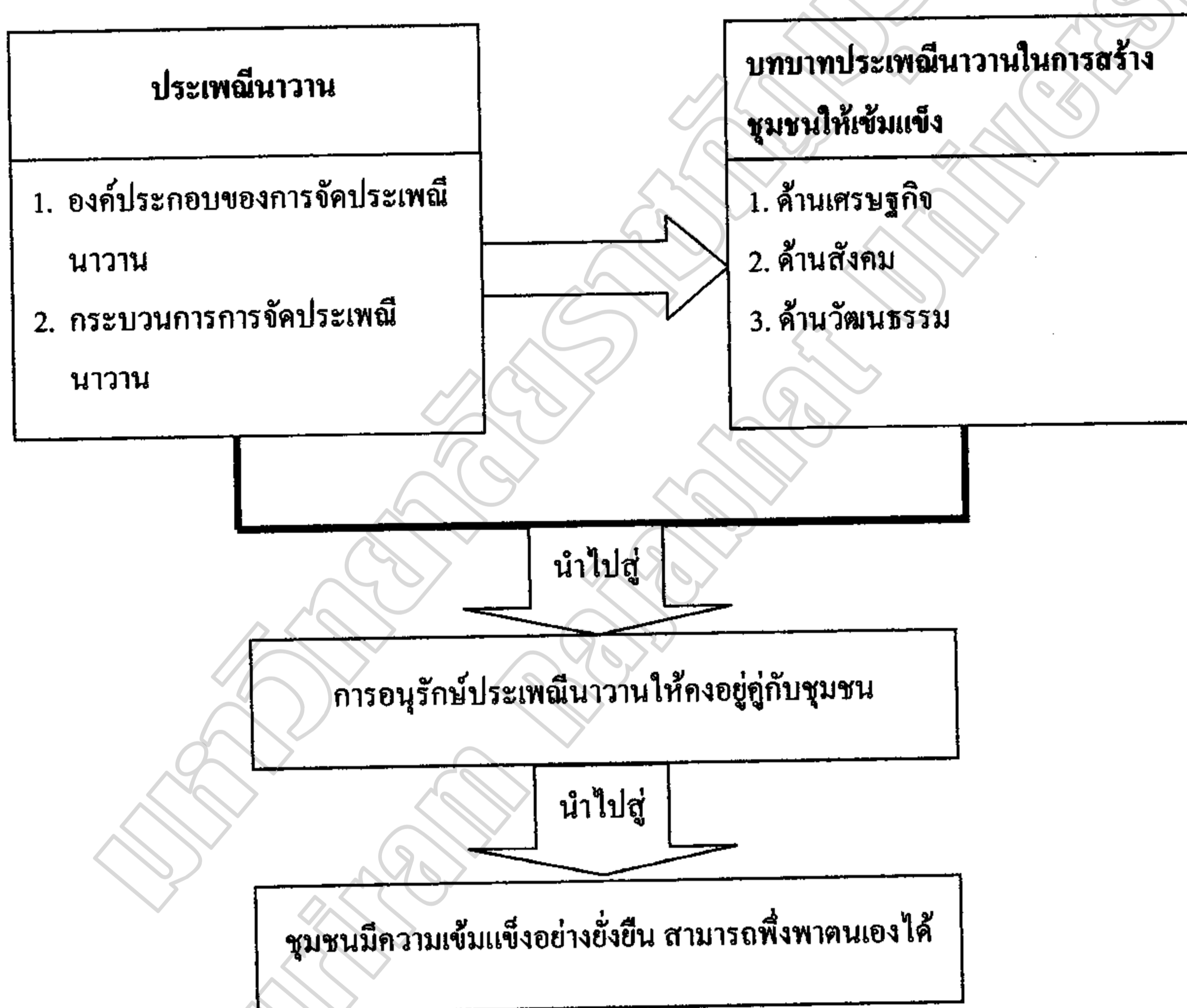
สร้างขวัญกำลังใจ สอนจริยธรรมและเป็นทุนทางวัฒนธรรม ในด้านเศรษฐกิจ ช่วยอนุรักษ์ป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรอาหาร เป็นหลักประกันความมั่นคงทางใจ และในด้านการเมืองการปกครอง พบว่า พิธีกรรมแซนชะจู้ช่วยจัดระเบียบสังคมและควบคุมความประพฤติ ก่อให้เกิดระเบียบเป็นไปตามบรรทัดฐานทางสังคม ความเชื่อและพิธีกรรมแซน ชะจู้จึงเป็นกลไกในการควบคุมให้คนอยู่ในกรอบหรือกฎเกณฑ์

ทวี ผลจันทร์ (2553 : ออนไลน์) ได้ทำการศึกษาศึกษาวัฒนธรรมการลงแขกเห็ดเหี้ยกเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน บ้านคำครดา ตำบลคงมะไฟ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร ผลการศึกษาพบว่าบ้านคำครดามีวัฒนธรรมการลงแขก ซึ่งเรียกว่า การลงแขกเห็ดเหี้ยก มาตั้งแต่อดีต โดยวัฒนธรรมการลงแขกเห็ดเหี้ยกเป็นรูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชน เช่น งานประเพณี งานบุญต่าง ๆ ภายในชุมชน ซึ่งการลงแขกแต่ละครั้งยังมีสิ่งที่เป็นองค์ความรู้ ภูมิปัญญา แฝงอยู่เสมอ เด็กและเยาวชนเรียนรู้วิธีการต่างๆ ในการทำงานแต่ละครั้ง จากการลงแขกช่วยเหลือเจ้าภาพ และมีส่วนร่วมในกระบวนการทางสังคมของชุมชน วิธีเช่นนี้ได้ดำเนินมาช้านานจนกลายเป็นวัฒนธรรมในชุมชน ทั้งงานใหญ่ งานเล็ก งานบุญประเพณี ต่างอาศัยกระบวนการดังกล่าวมาเป็นส่วนร้อยรัดทำให้เกิดการขับเคลื่อนของงาน อีกทั้งยังช่วยปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนมีจิตสาธารณะ แต่ปัจจุบันรูปแบบการลงแขกได้เปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะของสังคมที่เปลี่ยนไป ในการลงแขกเห็ดเหี้ยกมีการลงทุนเพื่อเลี้ยงแขกเพิ่มมากขึ้น ทำให้การลงแขกซึ่งแต่เดิมเป็นการแลกเปลี่ยนและแสดงน้ำใจระหว่างกัน กลายเป็นงานที่มีค่าใช้จ่ายมากขึ้น ทำให้วัฒนธรรมการลงแขกเห็ดเหี้ยกได้ลดปริมาณลง และมีแนวโน้มที่จะสูญหายไป

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปว่า การลงแขก หรือ นาวาน เป็นประเพณีที่อยู่คู่กับสังคมชาวนาไทยมาอย่างยาวนาน เป็นวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนแรงงานในภาคการเกษตรที่อาศัยน้ำใจในการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในระบบสังคมย่อยของกลุ่มชาวนา ซึ่งรูปแบบของการทำนาวาน มีรูปแบบที่หมุนเวียนแรงงานในหมู่บ้าน ไปช่วยเหลือกัน และผู้ที่ได้รับการช่วยเหลือก่อนต้องไปช่วยในนาของผู้อื่นต่อไปเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน โดยการใช้แรงงานจะไม่คิดเป็นราคาของเงินแต่เป็นน้ำใจของคนในชุมชนที่แสดงออกทางบทบาทที่สังคมได้กำหนดไว้ นอกจากนั้นจากการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบประเพณีนาวาน สรุปได้ว่า มีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ในอดีตเคยใช้กำลังสัตว์การไถ คราด มาเป็นการใช้เครื่องจักรกลที่เป็นเทคโนโลยีเข้ามาแทน แต่สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงคือการใช้แรงงานคนยังคงมีความสำคัญอยู่ ประเพณีนาวานจึงเป็นสิ่งผูกร้อยความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการขับเคลื่อนงานที่เป็นงานหนักให้เบาลง และกระบวนการนาวานยังมีสิ่งที่เป็นองค์ความรู้ในลักษณะภูมิปัญญาแฝงไว้เสมอ ทำให้เกิดเป็นสืบทอดวัฒนธรรมจากประสบการณ์ตรงที่เกิดจากการเรียนรู้ได้จากการปฏิบัติ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ผู้วิจัยจึงได้นำมาสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินงานวิจัย

การศึกษาเรื่องบทบาทประเพณีนาวนอีสานในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนครั้งนี้ ได้ใช้แนวทางระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยาเป็นการวิจัยที่เน้นคุณภาพเป็นหลัก โดยการศึกษาทั้งแบบองค์รวม ด้านลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมและศึกษาแบบเจาะลึกเฉพาะกรณีลักษณะขั้นตอนการทำนาวน บทบาทของประเพณีนาวนในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง และแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีนาวน อันเป็นประเด็นหลักของการศึกษา โดยมีวิธีการดำเนินงานเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากร

1.1 ประชากร ได้แก่ ประชาชนในหมู่บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

1.2 กลุ่มตัวอย่าง แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

1.2.1 ผู้นำในหมู่บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 10 คน โดยการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่

1.2.1.1 ผู้นำที่เป็นทางการ จำนวน 5 คน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 2 คน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน

1.2.1.2 ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ จำนวน 5 คน ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านที่เชี่ยวชาญด้านการทำนาแบบดั้งเดิม จำนวน 3 คน ปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำนาแผนใหม่ จำนวน 2 คน

1.2.2 ชาวบ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ใช้วิธีการ สุ่มตัวอย่างจากประชากรแบบโควตา (Quota Sampling) โดยใช้หลักเกณฑ์การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง คือ จำนวนประชากร 400 คน ใช้โควตาร้อยละ 10 กลุ่มเป้าหมาย 40 คน โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group)

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

1. การได้มาซึ่งข้อมูลใช้ในวิธีการเก็บรวบรวมภาคสนาม มี 2 รูปแบบดังนี้

1.1 การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยใช้เทคนิควิจัยสัมภาษณ์เจาะลึกเพื่อศึกษาในเรื่องขั้นตอนนาวาน โดยทำการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้นำและผู้สูงอายุซึ่งเป็นบุคคลสำคัญของชุมชนที่สามารถในการให้ข้อมูลที่ชัดเจนได้ โดยการสัมภาษณ์ซ้ำแบบเจาะลึกหลาย ๆ ครั้งและใช้การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key – information Interview) โดยการสัมภาษณ์กึ่งทางการและอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ผู้วิจัยใช้เทคนิคดังกล่าวนี้ตลอดระยะเวลาในการทำวิจัยโดยการพูดคุยกับคนในชุมชนหรือนอกชุมชนเพื่อหาข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชุมชนให้ได้มากที่สุด เป็นวิธีการที่ทำให้ได้ข้อมูลสำคัญ ๆ อีกวิธีหนึ่ง

2. การบันทึกข้อมูล บริบทของชุมชน โดยบันทึกตามสาระดังต่อไปนี้ การสำรวจลักษณะทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมของชุมชน (Ecological) ผู้วิจัยใช้เทคนิคดังกล่าวเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศูนย์กลาง คือ วัด โรงเรียน หมู่บ้าน ร้านค้า ตลอดจนทั้งข้อมูลอื่น ๆ เช่น อาหารการกิน และสถานที่ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านชุมชนนั้นเป็นประจำและจัดการทำวิจัย ทำให้ทราบลักษณะทางกายภาพ ของชุมชนได้อย่างชัดเจนถูกต้องและสะดวกในการเข้าพบ เพื่อขอสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ ๆ ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

2.1 เครื่องมือเทคโนโลยีในงานวิจัยภาคสนามทางมานุษยวิทยา ผู้วิจัยใช้เครื่องบันทึกเสียงและภาพในการเก็บข้อมูล หลังจากที่ได้รับความสะดวกใจจากผู้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกมีการบันทึกภาพเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของชุมชนด้วย และยังมีวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามมีดังต่อไปนี้

2.1.1 กล้องถ่ายรูป

2.1.2 เครื่องบันทึกเสียง และแถบบันทึกเสียง

2.1.3 สมุดบันทึก

2.2 การจดบันทึกสนาม(Field Notes)เป็นเทคนิคที่ใช้ในการวิจัยสนามทางมานุษยวิทยาในช่วงแรกที่ยังไม่คุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์จะยังไม่สามารถจดบันทึกต่อหน้าผู้ให้สัมภาษณ์ได้ จะต้องใช้ความจำเป็นหลัก แล้วบันทึกทันทีเมื่อมีโอกาสนและเมื่อสร้างความคุ้นเคยแล้วจึงสามารถบันทึกเสียงและจดบันทึกสนามต่อหน้าผู้ให้ข้อมูลได้ ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ภาษาท้องถิ่นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกส่วนใหญ่พยายามสร้างความสนิทสนมและคุ้นเคยได้อย่างรวดเร็ว สำหรับผู้ให้สัมภาษณ์ที่ไม่สามารถพูดภาษาไทยได้และกรณีให้ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถพูดภาษาไทยได้บ้าง ก็จะใช้ 2 ภาษาปนกัน คือใช้ภาษาไทย และภาษาถิ่น

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ศึกษาได้ดำเนินการดังต่อไปนี้

1. การออกแบบสำรวจข้อมูลเบื้องต้น โดยสำรวจพื้นที่ที่จะศึกษา เพื่อสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับการจัดประเพณีนาวาน โดยกำหนดหมู่บ้านเป้าหมายในการศึกษา คือ บ้านหนองซอแซ หมู่ที่ 3 ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ที่เป็นหมู่บ้านไทยอีสานที่มีการจัดทำประเพณีนาวานจากอดีตถึงปัจจุบัน
2. การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีผู้ศึกษาไว้ตามแหล่งข้อมูลต่าง ๆ โดยแบ่งกลุ่มเอกสารเป็น 2 กลุ่ม คือ
 - 2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณีนาวาน
 - 2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาทประเพณีนาวานในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน
3. การศึกษาภาคสนาม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต การจดบันทึก การบันทึกภาพในการเก็บข้อมูลภาคสนามมี 2 วิธี ดังนี้
 - 3.1 การสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการและไม่เป็นทางการเพื่อสอบถามข้อมูลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้
 - 3.1.1 ผู้นำที่เป็นทางการ จำนวน 5 คน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 2 คน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน เพื่อศึกษาข้อมูลความเป็นมา ด้านความเป็นมาของชุมชน ลักษณะทางกายภาพของชุมชน
 - 3.1.2 ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ จำนวน 5 คน ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านที่เชี่ยวชาญด้านการทำนาแบบดั้งเดิม จำนวน 3 คน และปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำนาแผนใหม่ จำนวน 2 คน เพื่อศึกษาข้อมูลด้านการก่อตั้งชุมชน ขั้นตอนการทำนา กระบวนการและองค์ประกอบการทำนาวานทั้งในอดีตและปัจจุบัน
 - 3.1.3 กลุ่มประชาชนที่เคยเข้าร่วมในการจัดประเพณีนาวาน จำนวน 20 คน ในการสัมภาษณ์โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อย เพื่อศึกษาองค์ประกอบและกระบวนการทำนาวานและบทบาทของนาวานในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง
 - 3.1.4 กลุ่มประชาชนที่ไม่เคยเข้าร่วมในการจัดประเพณีนาวาน จำนวน 20 คน ในการสัมภาษณ์โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อยเพื่อศึกษาองค์ประกอบและกระบวนการทำนาวานและบทบาทของนาวานในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

3.2 การสังเกต ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกต 2 ลักษณะ คือ

3.2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในระหว่างการทำนาวานเพื่อเก็บข้อมูลอุปกรณ์
กระบวนการการทำนาวาน

3.2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมที่บ้านหนองซอแซ เพื่อเก็บข้อมูลอุปกรณ์
ขั้นตอนและกระบวนการการทำนาวาน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูล (Content Analysis) ที่ได้จากเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์แล้วนำมาวิเคราะห์ตามจุดประสงค์ที่วางไว้ทั้ง 3 ประเด็น โดยมีขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล 3 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การจัดระบบข้อมูล โดยการนำข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษามาจัดระบบข้อมูลตามที่กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายโดยแยกข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามจุดมุ่งหมายได้แก่ องค์ประกอบของประเพณี นาวาน ขั้นตอน/กระบวนการการจัดประเพณีนาวาน บทบาทของประเพณีนาวานในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีนาวานไว้ให้คงอยู่คู่กับชุมชนบ้านหนองซอแซ

2. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามจุดมุ่งหมาย ได้แก่ วิเคราะห์ บทบาทของประเพณีนาวานในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และวิเคราะห์แนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีนาวานให้คงอยู่สืบไป

3. ขั้่นนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

บทที่ 4

บริบทชุมชน

บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ อยู่ในเขตความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง เป็นหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นมาเป็นระยะเวลายาวนาน มีประเพณี วัฒนธรรมที่หลากหลาย และยังคงมีการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี ที่ยังคงอยู่ในปัจจุบัน แม้ว่าชาวบ้านหนองซอแซ จะรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกมาใช้ในชีวิตประจำวันเพิ่มขึ้น เนื่องจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมตามแสการเปลี่ยนแปลงของยุคโลกาภิวัตน์ แต่ก็ไม่ได้ทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้านหนองซอแซเสื่อมคลายไป ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเอาบริบทชุมชนมาเป็นส่วนประกอบในการวิเคราะห์ผล โดยได้นำเอาหลักการหรือวิธีการประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน (RRA : Rapid Rural Appraisal) มาปรับปรุงประยุกต์ใช้ในการศึกษา โดยศึกษาอย่างเป็นระบบทั้งในด้าน ที่ตั้งอาณาเขต เส้นทางคมนาคม การศึกษาสาธารณสุข โภค ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ที่ตั้ง อาณาเขต เส้นทางคมนาคม

1. ที่ตั้ง บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งอยู่ห่างจากเขตอำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ไปทางทิศตะวันตก ระยะทาง 41 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอลำปลายมาศ 11 กิโลเมตร ไปทางด้านทิศตะวันตก ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 226 และแยกเป็นถนนลูกรังไปทางด้านทิศใต้ เป็นระยะทาง 4 กิโลเมตร (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง. 2550 : เอกสารอัครำเนา)

2. อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านหนองกะทิง

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านลำโรง บ้านหนองจอบอ ตำบลผไทรินทร์

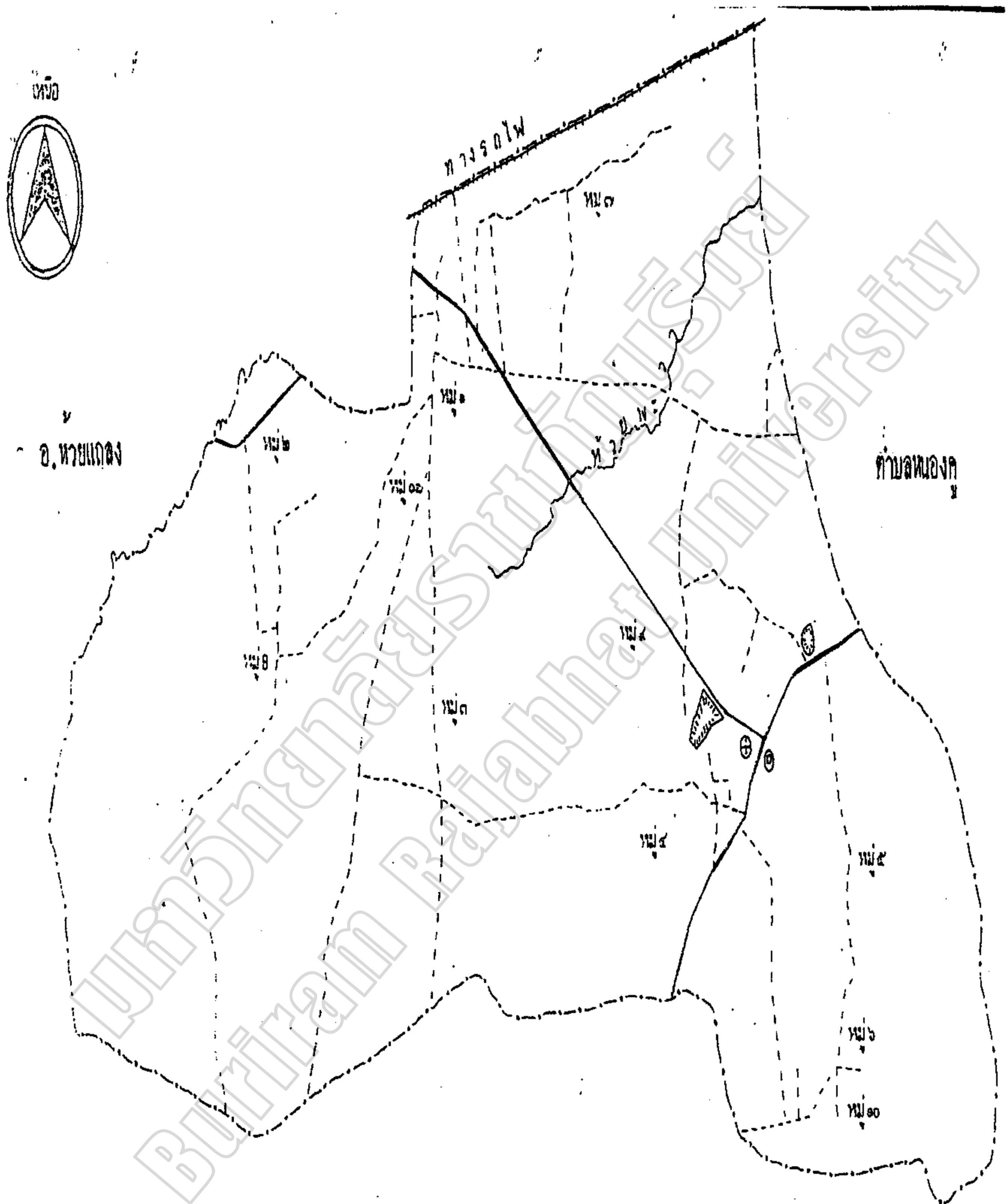
ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านหนองพะองค์

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านสระแร่ บ้านหนองเมืองคำ (ตามภาพประกอบ 3-4)

ภาพประกอบ 3 แผนที่อำเภอลำปลายมาศ

ที่มา : ข้อมูลอำเภอลำปลายมาศ. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง. 2550 : เอกสารอัดสำเนา

ภาพประกอบ 4 แผนที่อาณาเขตติดต่อบ้านหนองซอแซ
ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง. 2550 : เอกสารยึดสำเนา

ลักษณะภูมิประเทศ

บ้านหนองซอแซ มีลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ดอน มีพื้นที่ราบลาดต่ำไปทางด้านทิศเหนือ พื้นที่บริเวณที่ตั้งบ้านเรือนจะอยู่บนพื้นที่สูงทางด้านทิศใต้ พื้นที่ของหมู่บ้านล้อมรอบด้วยทุ่งนาและ ป่าสาธารณะเป็นที่ชาวบ้านใช้เป็นแหล่งหาอาหารตามธรรมชาติ เช่น เห็ด หน่อไม้ และผักต่าง ๆ เป็นต้น (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง. 2550 : เอกสารอัดสำเนา) นอกเหนือจากสภาพพื้นที่แล้วบ้านหนองซอแซยังมีแหล่งน้ำในการอุปโภคบริโภคและเพื่อการเกษตรดังนี้ คือ

1. แหล่งน้ำ ในหมู่บ้านหนองซอแซ มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน 1 แห่ง เป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่อยู่กลางหมู่บ้าน ได้แก่ หนองซอแซ ซึ่งชาวบ้านจะใช้น้ำในการอุปโภคบริโภคมีพื้นที่กักเก็บน้ำ ประมาณ 42 ไร่ เป็นแหล่งน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ เช่น ปลา กุ้ง หอย เป็นต้น เมื่อปี พ.ศ.2545 มีการพัฒนาพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามนโยบายของรัฐบาลโดยกองทัพภาคได้เลือกหนองซอแซเป็นพื้นที่ในการพัฒนาและทำการขุดลอกเพื่อให้กักเก็บน้ำไว้ให้ชาวบ้านมีน้ำไว้ใช้อย่างเพียงพอ นอกจากหนองซอแซที่เป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ในหมู่บ้านแล้วยังมีแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดเล็กที่อยู่ในเขตพื้นที่จำนวน 2 แห่ง คือ

1.1 หนองไผ่ใหญ่ เป็นหนองน้ำขนาดเล็กที่อยู่ทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน โดยรอบหนองน้ำจะมีไม้ไผ่ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติอยู่รอบหนอง มีปลาอาศัยจำนวนมาก ซึ่งชาวบ้านใช้เป็นแหล่งหาอาหารตามธรรมชาติ ในปี พ.ศ. 2548 องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิงได้จัดสรรงบประมาณในการขุดลอกเพื่อให้เก็บกักน้ำได้มากขึ้น

1.2 หนองสระ เป็นหนองน้ำตามธรรมชาติขนาดเล็กอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน เป็นแหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้สำหรับหาอาหารตามธรรมชาติและใช้เป็นแหล่งน้ำสำหรับสัตว์เลี้ยง

ภาพประกอบ 5 แหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้เป็นแหล่งหาอาหาร

ที่มา : ผู้วิจัย 28 พฤศจิกายน 2551

2. ลักษณะดิน

สภาพดินในเขตหมู่บ้านหนองซอแซ มีลักษณะเป็นดินดำ ปนดินเหนียว มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การปลูกข้าว ปลูกหม่อน อ้อย ข้าวโพด ถั่วลิสง เป็นต้น (สำนักงานเกษตรอำเภอ ลำปาง มาศ. 2550 : 70-71. เอกสารอัครสำเนา)

การคมนาคม

บ้านหนองซอแซ เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่บริการขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปางมาศ อยู่ห่างจากตัวอำเภอลำปางมาศ เป็นระยะทาง 11 กิโลเมตร ตามทางหลวงหมายเลข 226 เป็นการคมนาคมที่มีความสะดวก และองค์การบริหารส่วนตำบลได้จัดสรรงบประมาณในการก่อสร้างทางให้แก่ชาวบ้านเป็นหินคลุก จำนวน 2 เส้นทาง โดยทางด้านทิศเหนือจดกับทางหลวงหมายเลข 226 เป็นระยะทาง 3 กิโลเมตร และทางด้านทิศใต้จดกับทางหลวงหมายเลข 2166 ระยะทาง 4 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังได้มีการก่อสร้างถนนคอนกรีตในหมู่บ้านเพื่อความสะดวกในการสัญจรภายในหมู่บ้าน ตามภาพประกอบ 6

ภาพประกอบ 6 ทางเข้าหมู่บ้านหนองซอแซทางด้านทิศเหนือ ถนนหินคลุก

ที่มา : ผู้วิจัย 28 พฤศจิกายน 2551

ในปัจจุบันชาวบ้านจะเดินทางโดยใช้พาหนะส่วนตัว เช่น รถยนต์ รถจักรยานยนต์กันมาก เนื่องจากในหมู่บ้านไม่มีรถโดยสารประจำทางผ่าน หรือหากต้องการเดินทางโดยรถประจำทางต้องเดินทางออกไปรอที่ถนนสายหลัก คือ ทางหลวงหมายเลข 226 ซึ่งเป็นทางที่สามารถเดินทางไปได้ทั้งทางจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดนครราชสีมา (ตามภาพประกอบ 7)

ภาพประกอบ 7 สภาพถนนที่เชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 226 ที่ชาวบ้านใช้เป็นทางสัญจร
ที่มา : ผู้วิจัย 28 พฤศจิกายน 2551

สภาพภูมิอากาศ

บ้านหนองซอแซ อยู่ในเขตร้อน ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดผ่าน ทำให้มีฤดูกาล 3 ฤดู ดังเช่นภาคอีสานทั่วไป คือ

1. ฤดูฝน จะมีระยะเวลาประมาณ 5 เดือน โดยจะเริ่มต้นประมาณกลางเดือนพฤษภาคม และสิ้นสุดในเดือนตุลาคม ซึ่งในระยะฤดูฝนจะมีลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้พัดผ่านและพายุดีเปรสชันที่พัดจากทะเลจีนใต้พัดผ่านทำให้ฝนตกชุกมีน้ำเพียงพอต่อการเพาะปลูก ในปัจจุบันสภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงไปทำให้บางปีฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดภาวะฝนทิ้งช่วงติดต่อกันเป็นเวลานาน ทำให้ชาวบ้านที่มีอาชีพการทำนาเป็นหลักประสบกับปัญหาในการทำนาและการเกษตรอื่น ๆ

2. ฤดูหนาว ระยะเวลาของฤดูหนาวจะมีระยะเวลาประมาณ 4 เดือน โดยจะเริ่มจากกลางเดือนตุลาคมไปจนถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดผ่านนำเอาความหนาวเย็นมาจากตอนใต้ของประเทศจีนสู่หมู่บ้าน บางปีที่ประสบกับลักษณะอาการแปรปรวนทำให้ความหนาวเย็นเพิ่มขึ้น ชาวบ้านจะคลายความหนาวโดยวิธีก่อไฟเพื่อความอบอุ่นกับร่างกายหรือบางปีอากาศจะหนาวเย็นในระยะเวลาที่สั้นสลับกับร้อนและหนาวเย็นทำให้ฤดูนี้ชาวบ้านจะเกิดอาการเจ็บป่วยในระบบทางเดินหายใจ

3. ฤดูร้อน มีระยะเวลาประมาณ 3 เดือน เริ่มจากกลางเดือนกุมภาพันธ์ไปจนถึงกลางเดือนพฤษภาคมในช่วงนี้อากาศจะร้อนจัด อุณหภูมิโดยเฉลี่ย 32-38 องศาเซลเซียส ทำให้ต้นไม้แห้งเหี่ยวไม่สามารถปลูกพืชหรือทำการเกษตรให้ได้ผลเท่าที่ควร

ระบบสาธารณูปโภค

การพัฒนาสาธารณูปโภคในบ้านหนองซอแซ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง ที่เป็นผู้รับผิดชอบ และการพัฒนาด้านอื่น ๆ ขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐที่จะดำเนินการควบคู่กันไป โดยระบบสาธารณูปโภคในบ้านหนองซอแซ มีดังนี้

1. ถนน บ้านหนองซอแซมีถนนที่เชื่อมต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ ที่เป็นถนนหินคลุก โดยได้รับการจัดสรรงบประมาณการก่อสร้างจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง 2 สายที่เชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 226 และเชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 2166 ส่วนถนนภายในหมู่บ้านหนองซอแซเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งจัดสร้างโดยงบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง เริ่มก่อสร้างสายแรกเมื่อปี พ.ศ. 2548 ซึ่งชาวบ้านใช้ในการติดต่อคมนาคมภายในหมู่บ้าน

ภาพประกอบ 8 ถนนคอนกรีตทางเข้าหมู่บ้าน

ที่มา : ผู้วิจัย 28 พฤศจิกายน 2551

2. ไฟฟ้า ในพื้นที่บ้านหนองซอแซ เป็นพื้นที่ที่มีไฟฟ้าใช้ครบทุกครัวเรือน โดยได้เริ่มใช้ไฟฟ้าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา จากการที่มีไฟฟ้าใช้ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป มีการใช้เครื่องอำนวยความสะดวกที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์เคลื่อนที่ ซึ่งเทคโนโลยีเหล่านี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและมีผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านอย่างรวดเร็ว เพราะชาวบ้านได้รับข้อมูลข่าวสารมากขึ้นจึงทำให้เกิดการปรับตัวและมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

3. ประปา ชาวบ้านหนองซอแซ เริ่มมีน้ำประปาใช้ เมื่อ พ.ศ. 2546 โดยเป็นน้ำประปา ผิวดินจากหนองซอแซ ได้รับการสนับสนุนโดยกรมการอนามัย กระทั่งชาวบ้านใช้สำหรับการอุปโภค เป็นส่วนใหญ่ ในส่วนน้ำที่ใช้สำหรับการบริโภคนั้นยังใช้น้ำฝนที่กักเก็บไว้ในภาชนะตั้งแต่ฤดูฝน

4. การศึกษา บ้านหนองซอแซ มีโรงเรียน 1 แห่ง เปิดทำการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ให้บริการด้าน การศึกษาแก่เด็กในหมู่บ้านหนองซอแซ หมู่ที่ 3 เริ่มก่อตั้งโรงเรียนเมื่อ ปี พ.ศ. 2500 โดยมีผู้บริหาร สถานศึกษาตั้งแต่ก่อตั้งจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

1. นายเกษ ปักษา ตำแหน่งครูใหญ่ ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ. 2500 – 2507
2. นายเที่ยง กิจสูงเนิน ตำแหน่งครูใหญ่ ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ. 2507-2522
3. นายทัน โชตินอก ตำแหน่งครูใหญ่ ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ. 2522 – 2530
4. นายสุพจน์ เสมียนรัมย์ ตำแหน่งครูใหญ่ ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ. 2530-2532
5. นายธีรศักดิ์ ตำราญรัมย์ ตำแหน่งครูใหญ่ ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ. 2532-2534
6. นายสุวรรณ อินทร์นอก ตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ ดำรงตำแหน่งตั้งแต่

พ.ศ. 2534-2535

7. นายประกายจัน บุตรศรี ตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ ดำรงตำแหน่งตั้งแต่

พ.ศ. 2535-2537

8. นายสุวิชัย แก้วโกมุต ตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ. 2537-

2540

9. นายสุรศักดิ์ ปิ่นเพชร ตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ. 2541- ปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันได้ดำรงตำแหน่ง ผู้อำนวยการ โดยได้ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา (เอกสารประวัติโรงเรียนบ้านหนองซอแซ. 2550 : 12)

ในปัจจุบันชาวบ้านหนองซอแซได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาของบุตรหลาน ซึ่งเห็น ได้หลังจากที่บุตรหลานได้ศึกษาจบจากชั้นประถมศึกษาจะส่งเสริมสนับสนุนให้บุตรหลานได้ศึกษาต่อ ในระดับสูงขึ้นไปโดยสถานศึกษาที่ชาวบ้านได้ส่งบุตรหลานไปศึกษาต่อในระดับมัธยมได้แก่ โรงเรียน ลำปลายมาศ โรงเรียนธารทองพิทยาคม ที่อยู่ในตัวอำเภอลำปลายมาศ

ภาพประกอบ 9 โรงเรียนบ้านหนองซอแซ

ที่มา : ผู้วิจัย 28 พฤศจิกายน 2551

5. สาธารณสุข สถานีอนามัยตั้งอยู่ห่างจากบ้านหนองซอแซ ระยะทาง 7 กิโลเมตร โดยตั้งอยู่ที่บ้านหนองพะองค์ หมู่ที่ 4 ตัดทางหลวงหมายเลข 226 สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2524 มีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัย จำนวน 3 คน สามารถให้บริการแก่ชาวบ้านในเขตตำบลหนองกะทิง ได้อย่างทั่วถึง ส่วนใหญ่จะเป็นการรักษาเบื้องต้น เช่น การฉีควัคซีนป้องกันโรคโปลิโอ การป้องกันโรคไข้เลือดออก การกำจัดลูกน้ำยุงลาย นอกจากนี้ยังเป็นผู้ประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการกับชาวบ้าน และทำหน้าที่ให้การอบรมเกี่ยวกับสาธารณสุขมูลฐานให้แก่ชาวบ้านและชาวบ้านหนองซอแซ ยังมีตัวแทนในด้านสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เรียกว่า ผู้สื่อข่าวสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (ผสส.) จำนวน 1 คน และมีอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน (อสม.) จำนวน 11 คน ซึ่งจะทำหน้าที่ประสานงาน แจกข้อมูลข่าวสารด้านสาธารณสุขและปฐมพยาบาลเบื้องต้นให้แก่ชาวบ้าน หากชาวบ้านในหมู่บ้านเกิดอาการเจ็บป่วยรุนแรง ชาวบ้านจะนำไปรักษาที่โรงพยาบาลชุมชนในอำเภอลำปลายมาศ ที่ห่างจากบ้านหนองซอแซ ระยะทาง 11 กิโลเมตร

การปกครอง

บ้านหนองซอแซ มีระบบการปกครองตามระเบียบวิธีการของกระทรวงมหาดไทยเช่นเดียวกันกับหมู่บ้านอื่น ๆ โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองสูงสุดในหมู่บ้าน มีหน้าที่ดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยของหมู่บ้าน รวมไปถึงการเป็นตัวแทนของชาวบ้านในการประสานงานกับหน่วยงานของทางราชการและหน่วยงานในท้องถิ่น ในปัจจุบันบ้านหนองซอแซ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลหนองกะทิง

อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ อยู่ในเขตบริการขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง ที่เป็นหน่วยงานในการให้บริการด้านงบประมาณในการพัฒนาหมู่บ้าน ทั้งทางด้านคมนาคมและการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งในปัจจุบันมีนายสุเทียน ชำนิสุทธิ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ที่ทำหน้าที่คอยดูแลทุกข์สุขของชาวบ้าน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน เพื่อช่วยเหลือในด้านการปกครองและยังมีคณะกรรมการหมู่บ้านจำนวน 11 คนเพื่อช่วยเหลือผู้ใหญ่บ้านในด้านต่าง ๆ เช่น การตัดสินใจในเรื่องสำคัญที่เกี่ยวข้องหรือกระทบกับการดำรงชีวิตของชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง จำนวน 2 คน ที่เป็นตัวแทนของชาวบ้านในการแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชาวบ้านเข้าสู่กระบวนการขอรับงบประมาณในการพัฒนาจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง

จำนวนประชากร

จากการศึกษาเอกสารจำนวนประชากรอง สถานีอนามัย หนองกะทิง ประจำปี 2551 บ้านหนองซอแซ หมู่ที่ 3 มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 906 คน แบ่งเป็น ชาย 469 คน หญิง 437 คน ซึ่งอัตราส่วนของประชากรชายและหญิงมีจำนวนที่ใกล้เคียงกัน ดังแสดงไว้ในตาราง 1

ตาราง 1 แสดงจำนวนประชากรบ้านหนองซอแซ

ชื่อหมู่บ้าน	ชาย	หญิง	รวม
บ้านหนองซอแซ	496	437	906
รวม	469	437	906

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง. 2551 : เอกสารอัดสำเนา

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

นายเที่ยง กิจสูงเนิน (2552 : สัมภาษณ์) เล่าถึงประวัติการก่อตั้งหมู่บ้านว่าบ้านหนองซอแซ เป็นชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งมาอย่างยาวนาน โดยเริ่มก่อตั้งตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2413 ที่ได้มีกลุ่มคนที่อพยพครอบครัวมาตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มแรก คือ ครอบครัวของนายปาน นางผึ้ง จอนคอน ครอบครัวนายเชย นางแดง เต็มเกษม นายหงก นางไม้ หยวกจังหวัง นายคำผาย นางหิม วรรณทะมาตย์ นายสงค์ จักรแก้ว

นางอัน จักรแก้ว และครอบครัวนายสุก นางเยี่ยม จักรแก้ว ซึ่งเป็นกลุ่มที่อพยพมาจากบ้านผไทรินทร์ และบ้านตำโรง ได้เห็นชัยภูมิที่เหมาะสมแก่การก่อตั้งหมู่บ้าน พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มีป่าไม้ที่เป็นไม้เศรษฐกิจ ได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ประดู่ ไม้ชิงชัน เป็นต้น และยังมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำ นานาชนิด ส่วนครอบครัวของนายหงก นางไม้ หยวงจังหวัง ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่โนนแห่งหนึ่งที่ชาวบ้านเรียกว่า โนนหนองแหง เพราะจะอยู่ติดกับทางเกวียนสะดวกในการเดินทางไปตัดฟันและไม้หอมไปขายให้กับการรถไฟและโรงเรือบ ครอบครัวของนายสงค์ นางอัน จักรแก้ว และครอบครัวอื่น ๆ ได้ตั้งครอบครัวใกล้กับหนองน้ำแห่งนี้ ชื่อหนองซอแซ (พื้นที่หมู่บ้านในปัจจุบัน) โดยประกอบอาชีพทำนา ตัดไม้หอมและฟันไปขายที่ตลาดหนองกะทิง (อำเภอลำปลายมาศในปัจจุบัน) สำหรับชื่อหมู่บ้านว่าหนองซอแซ มาจากภาษาไทยเขมร คำว่าซอแซะ โดย ซอ แปลว่า ขาว และแซะ แปลว่า ม้า รวมความแล้วแปลว่าหนองม้าขาว เพราะในอดีตชาวบ้านตำโรงและชาวบ้านผไทรินทร์ได้นำม้ามาเลี้ยงบริเวณหนองน้ำแห่งนี้ จึงตั้งชื่อหนองน้ำแห่งนี้ว่าหนองซอแซ และตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อหนองน้ำเมื่อเวลาล่วงเลยมานานคำว่า แซะ เกิดการกร่อนคำ สระอะ หายไปจึงกลายเป็นหนองซอแซในปัจจุบัน

ภาพประกอบ 10 หนองซอแซที่ตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านในปัจจุบัน

ที่มา : ผู้วิจัย 28 พฤศจิกายน 2551

สภาพสังคมบ้านหนองซอแซ

ประวัติชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง. (2551 : เอกสารอัดสำเนา) ได้กล่าวถึงบ้านหนองซอแซ ว่า เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่ก่อตั้งมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2413 ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านมีลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันภายในหมู่บ้าน ในระบบครอบครัวเป็นระบบครอบครัวเช่นเดียวกับชาวไทยอื่น ๆ ได้แก่

ตรี มณีวรรณ (2541 : 87) กล่าวว่า ระบบครอบครัวของชาวบ้านในอดีตเป็นครอบครัวขยาย (Extended Family) เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ทำให้ระบบครอบครัวเปลี่ยนไปเป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) และจะพบเห็นลักษณะครอบครัวขยายแบบชั่วคราว กล่าวคือ เมื่อมีการแต่งงานฝ่ายชายจะไปอยู่ร่วมกับครอบครัวฝ่ายหญิงในลักษณะผัวเดียวเมียเดียว (Monogamy) อยู่ในฐานะผู้อาศัยที่มีลักษณะเป็นแบบมาคาล์ย (Matrilocal) คือ การอาศัยของลูกเขยและลูกสาวในบ้านของพ่อตาแม่ยายในระยะเวลา 1 - 3 ปี เพื่อช่วยทำนาตามประเพณีที่นิยมปฏิบัติกันมา จากนั้นจะมีการแยกครอบครัวออกไปเป็นของตนเองในลักษณะเอกเทศ แต่ยังคงมีการช่วยเหลือพ่อตาแม่ยายในการทำนาอยู่เช่นเดิม ลักษณะการแยกครอบครัวใหม่จะปลูกบ้านอยู่ใกล้ ๆ กับบ้านพ่อตาแม่ยายหรือตามสถานที่ที่ได้รับการแบ่งปันให้เป็นที่ปลูกบ้านอยู่อาศัย แต่จะอยู่ในบริเวณหมู่บ้านเดียวกัน ส่วนครอบครัวที่มีลูกสาวเพียงคนเดียวหรือเป็นลูกคนสุดท้องผู้ชายที่แต่งงานด้วยจะเข้าไปอยู่อาศัยในครอบครัวนั้นอย่างถาวร ในปัจจุบันคนในวัยแต่งงานในบ้านหนองซอแซ มีเสรีภาพในการเลือกคู่ครองที่ได้ตามที่ตนพึงพอใจ ไม่ถูกคลุมถุงชนเหมือนสมัยก่อน ทั้งนี้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของระบบสังคมและวัฒนธรรม การแต่งงานจะมีทั้งการแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกันและแต่งงานกับคนต่างถิ่น เพราะคนหนุ่มสาวได้เดินทางไปทำงานยังต่างจังหวัดหรือในกรุงเทพมหานครทำให้รู้จักคนเหล่านั้นและแต่งงานในที่สุด

1. โครงสร้างสถาบันครอบครัว

บ้านหนองซอแซ มีโครงสร้างทางสถาบันครอบครัวเช่นเดียวกับสังคมชาวไทยอีสานทั่วไป จากการศึกษาภาคสนาม โครงสร้างสถาบันครอบครัวของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นดังต่อไปนี้

นายถำเนา ริดโรสง, นายเคิม ชื่นนอก และ นายสาย กระแสโท. (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่า โครงสร้างทางครอบครัวและระบบเครือญาติของชาวบ้านหนองซอแซ มีลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เนื่องจากสังคมของชาวบ้านหนองซอแซเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ต้องใช้แรงงานของคนในครอบครัวจำนวนมากในการทำนาจึงต้องอาศัยแรงงานจากญาติพี่น้องในการทำนาแต่ละปี การต้องการแรงงานในการทำนาทำให้ครอบครัวมีลักษณะครอบครัวและเครือญาติที่ใหญ่ มีการนับถือระดับญาติตามลักษณะความสัมพันธ์ คือ ปู่ย่า ตายาย ลุงป้า น้า อา เป็นต้น โครงสร้างทางครอบครัวของชาวบ้าน

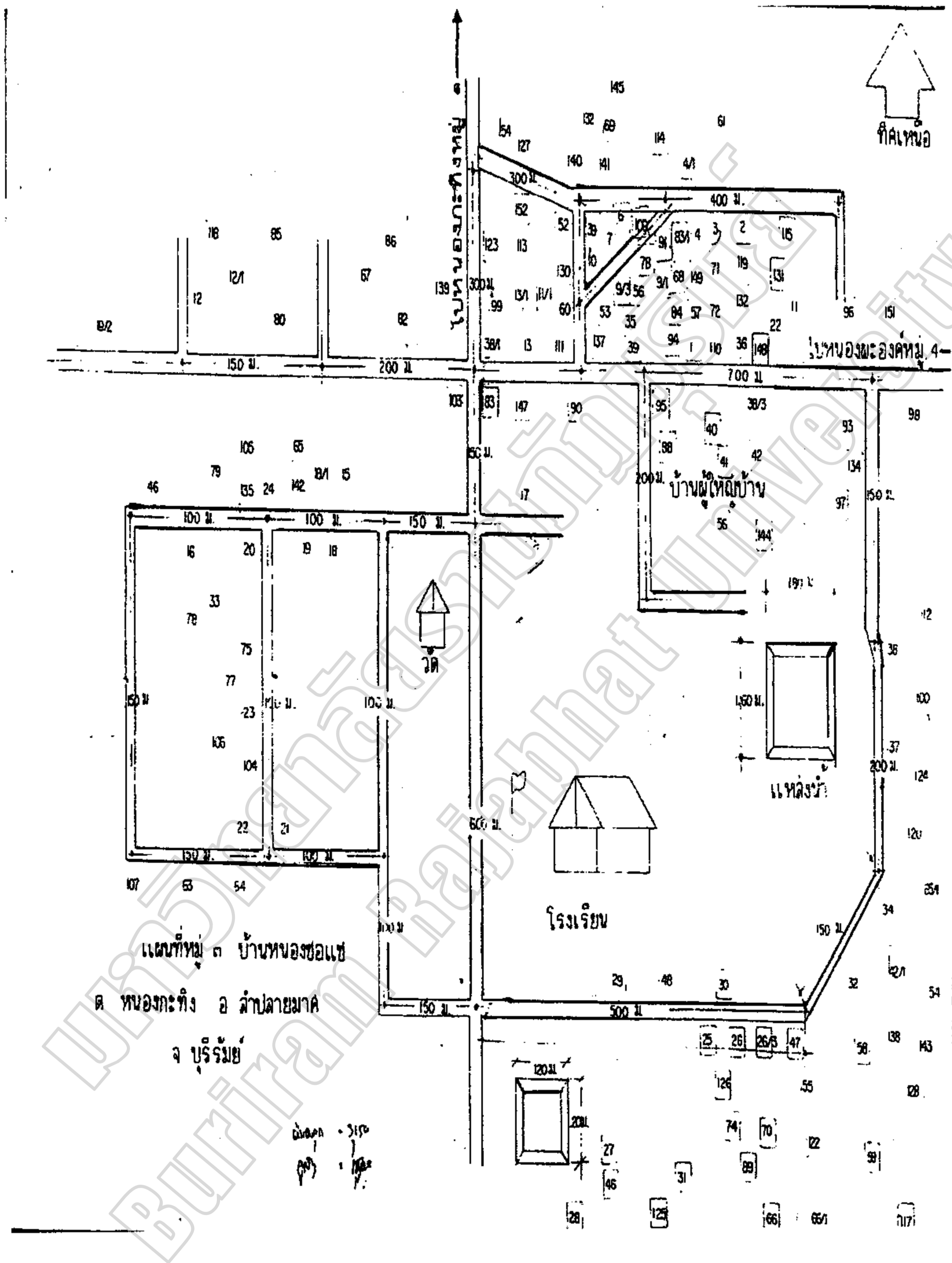
หนองซอแซหากแบ่งตามลักษณะของผู้นำครอบครัวสามารถแบ่งได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะครอบครัวที่มีพ่อแม่ฝ่ายหญิงเป็นผู้นำ สมาชิกในครอบครัวประกอบด้วย พ่อตา แม่ยาย ลูก ป้า หลาน เป็นต้น โครงสร้างครอบครัวลักษณะนี้เกิดจากการที่ฝ่ายชายแต่งงานแล้ว เข้ามาอาศัยอยู่ในบ้านของฝ่ายหญิงในฐานะ ลูกเขย ซึ่งได้มีการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นประเพณีนิยม และเนื่องจากสังคมชาวบ้านเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ต้องการแรงงานในการทำงานจึงทำให้การแต่งงานของฝ่ายชายเรียกว่า แต่งออก หมายถึง การแต่งงานแล้วออกไปอาศัยอยู่กับฝ่ายหญิง และฝ่ายหญิงเรียกว่า แต่งเข้า ซึ่งหมายถึง การแต่งงานที่ยังคงอยู่ที่บ้านของตนเองและให้ฝ่ายชายมาอาศัยอยู่ที่บ้านของตนด้วย เมื่อพ่อฝ่ายหญิง (พ่อตา) เสียชีวิตลง แม่ฝ่ายหญิง (แม่ยาย) จะทำหน้าที่เป็นผู้นำครอบครัวแทน แต่จะเป็นผู้นำในนามเท่านั้นในส่วนการหาเลี้ยงครอบครัวจะเป็นหน้าที่ของลูกเขยหรือลูกชายคนโต

2. ลักษณะครอบครัวที่พ่อแม่ฝ่ายชายเป็นผู้นำ สมาชิกในครอบครัวประกอบด้วย ปู่ ย่า พ่อแม่ ลูก หลาน ลูกสะใภ้ โครงสร้างครอบครัวลักษณะนี้เกิดจากการที่ครอบครัวฝ่ายชายมีลูกชายเพียงคนเดียว เมื่อแต่งงานแล้วจะไปอยู่ที่บ้านฝ่ายหญิงตามประเพณีนิยมก็ไม่มีผู้ดูแลเลี้ยงดูพ่อแม่ของฝ่ายชาย เมื่อพ่อเสียชีวิตลง แม่จะเป็นผู้นำแทน ลูกชายจะทำหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว และเมื่อแม่เสียชีวิตลง ลูกชายจะเป็นผู้นำครอบครัวโดยสมบูรณ์

3. ลักษณะครอบครัวที่พ่อแม่เป็นผู้นำ สมาชิกในครอบครัวประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูก ซึ่งโครงสร้างครอบครัวลักษณะนี้เป็นครอบครัวเดี่ยว มีขนาดเล็ก ที่แยกตัวออกมาจากพ่อตา แม่ยายหรือแยกตัวออกมาจากปู่ ย่า พ่อแม่จะเป็นผู้ทำหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัวและอบรมดูแลบุตร

จากการศึกษาภาคสนามเห็นได้ว่า โครงสร้างครอบครัวของชาวบ้านหนองซอแซได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวในชุมชนและระบบเครือญาติเสื่อมคลายลงไปตามกระแสแห่งการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของแต่ละครอบครัว อย่างไรก็ตามการพึ่งพาช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันยังมีอยู่ในสังคมบ้านหนองซอแซ ซึ่งเห็นได้จากการลงแขกเพื่อช่วยเหลือกันภายในชุมชน เช่น การพัฒนาถนนภายในหมู่บ้าน พัฒนาวัดปลูกสร้างสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นสาธารณประโยชน์ และการลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นต้น

ภาพประกอบ 11 แผนที่กายภาพสภาพการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านหนองซอแซ
 ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง. 2550 : เอกสารอัดสำเนา

2. บทบาทของสมาชิกในครอบครัว

ในปัจจุบันแม้ว่าความสัมพันธ์ของชาวบ้านบ้านหนองซอแซ่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม บทบาทหน้าที่ของแต่ละคนเปลี่ยนแปลงไปแต่ก็มีบทบาทหน้าที่ของบุคคลหรือสถาบันในสังคมที่ยังมีบทบาทหน้าที่ที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ

2.1 บทบาทของพ่อแม่

นายเต็ม ชื่นนอก, นายเที่ยง กิจสูงเนิน และนายทวี บุญเสริม. (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่า พ่อแม่มีมีบทบาทหน้าที่ตามสถานภาพทางสังคม ซึ่งบทบาทหน้าที่ของพ่อแม่แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ

2.1.1 ระดับครอบครัว พ่อจะทำหน้าที่เป็นผู้นำครอบครัว ให้ความอบอุ่นและความมั่นใจในความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของคนในครอบครัว จะเป็นผู้ที่ไปทำงานนอกบ้านเป็นหลัก เช่น ทำไร่ ทำนา การเตรียมอุปกรณ์ในการทำไร่ ทำนา หาอาหารเลี้ยงชีพ อบรมสั่งสอนลูก และถ่ายทอดวิธีการทำอาชีพให้แก่ลูก ในส่วนของแม่จะทำหน้าที่เป็นแม่บ้านหุงหาอาหารและคอยดูแลอบรมสั่งสอนลูกไปพร้อมกัน

2.1.2 ระดับสังคม บทบาทหน้าที่ต่อสังคมจะให้ความช่วยเหลือแก่ชุมชน เมื่อมีกิจกรรมทั้งในเรื่องของส่วนรวม เช่น การพัฒนาถนนหนทาง หรืองานวัด ซึ่งเป็นสถาบันทางศาสนา อันเป็นที่พึงพอใจ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านก็จะเข้าไปช่วยกันดูแลจัดกิจกรรมงานต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจโดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย หรือเรียกร้องค่าจ้างใด ๆ ซึ่งการทำงานเพื่อส่วนรวมเป็นไปในลักษณะกระเสียสละทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ ในส่วนการช่วยเหลือเพื่อนบ้านในการประกอบอาชีพจะมีการขอแรงงานไปช่วยในลักษณะที่เรียกว่า “ลงแขก” ก็จะใช้ความร่วมมือโดยเตรียมอุปกรณ์ไปเอง เช่น ลงแขกไถนา ก็จะจัดไถและควายของตนเองไปช่วย ถ้าลงแขกสร้างบ้านโดยไม่คิดค่าตอบแทนเพียงแค่เจ้าของงานต้องเลี้ยงคู่ด้านอาหารและเครื่องค้ำเท่านั้น

2.2 บทบาทของภรรยา

นางปริยา ลาโคตร, นางยุพิน กระจ่างโพธิ์ และนางปรีนทร จอนคอน (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่าสตรีในบ้านหนองซอแซ่ เมื่อแต่งงานแล้วจะมีบทบาทหน้าที่เพิ่มขึ้น นอกจากจะมีบทบาทหน้าที่ของแม่แล้วสิ่งที่จะต้องปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ในสถานภาพใหม่ คือ บทบาทของภรรยา ที่มีหน้าที่ในการจัดทำอาหาร เลี้ยงไหม ทอผ้า และต้องรับผิดชอบงานสังคม เช่น การช่วยงานบุญ และยังคงช่วยงานในไร่นาที่เป็นงานหนัก เนื่องจากสภาวะเศรษฐกิจปัจจุบันทำให้ผู้เป็นภรรยาจะปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ในฐานะภรรยาเท่านั้น แต่ต้องรับผิดชอบในส่วนงานที่เป็นอาชีพหลักและการสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวด้วย

2.3 บทบาทของลูก

นายสุวรรณ บุญเรืองพะเนา (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่าลูกเป็นสมาชิกในครอบครัวที่มีบทบาทหน้าที่ตามสถานภาพที่เป็นอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการทำหน้าที่ในการช่วยเหลือพ่อแม่ในการทำงานบ้าน ช่วยแบ่งเบาภาระของพ่อแม่ และการศึกษาเล่าเรียน เมื่อเข้าสู่วัยรุ่นต้องทำงานช่วยครอบครัวและเลี้ยงพ่อแม่เมื่อยามแก่เฒ่า และช่วยเหลือชุมชน สังคมในบางกิจกรรมที่โอกาสเอื้ออำนวยให้เข้าร่วมกิจกรรมได้

สภาพทางเศรษฐกิจ

จากการที่บ้านหนองซอแซ เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้เส้นทางรถไฟซึ่งอยู่ทางทิศเหนือหมู่บ้านประมาณ 10 กิโลเมตร ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านมีการพัฒนาเรื่อยมาตามกระแสการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจากการสัมภาษณ์ถึงระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้าน มีดังนี้

นายเที่ยง กิจสูงเนิน, นายฉวีล อธิปัญญา และ นายลำเนา ลิดโรตง (2552 : สัมภาษณ์) เล่าถึงระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านว่า เริ่มแรกในการ ตั้งถิ่นฐานชาวบ้านได้ตัดพินนำไปขายให้กับการรถไฟ เนื่องจากในระยะนั้นรถไฟยังเป็นรถเครื่องจักร ใช้น้ำต้องหยุดเติมพินและน้ำที่อำเภอลำปลายมาศ และในขณะนั้นป่าไม้ยังอุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้เศรษฐกิจ ได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ประดู่ ไม้ชิงชัน ทำให้มีอาชีพในการตัดไม้ขายเป็นอาชีพเริ่มแรก จากนั้นชาวบ้านได้แผ้วถางป่ารอบหมู่บ้านเพื่อเป็นพื้นที่ทำนา โดยในระยะเริ่มแรกเป็นการทำนาเพื่อบริโภค โดยขอแรงงานเครือญาติในการทำนา กล่าวได้ว่าชาวบ้านหนองซอแซมีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ เป็นระบบการผลิตเพื่อกินเพื่ออยู่ อันประกอบด้วย การปลูกพืช ซึ่งมีข้าวเป็นหลัก นอกจากนั้นจะปลูกหม่อนเพื่อเลี้ยงไหมสำหรับนำมาทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม ในส่วนการเลี้ยงสัตว์ก็จะเลี้ยงเพื่อบริโภคและเพื่อการใช้งาน ได้แก่ เป็ด ไก่ โค กระบือ สุกร ควบคู่กับการหาอาหารตามธรรมชาติ เช่น เห็ด จากป่า และสัตว์น้ำ หอย กุ้ง ปลา จากหนองซอแซ ที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ สภาพทางเศรษฐกิจของชาวบ้านหนองซอแซจึงมีลักษณะการพึ่งพาตนเอง พึ่งพาซึ่งกันและกัน และการพึ่งพาธรรมชาติ

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐทำให้การทำนาและการประกอบอาชีพของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป เป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย ชาวบ้านตัด ไม้ถางป่าเพื่อทำเป็นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจที่รัฐบาลส่งเสริมในขณะนั้น ทำให้ป่าสาธารณะถูกบุกรุกแผ้วถาง การลงทุนในการเพาะปลูกเริ่มสูงขึ้นเพราะดินที่เคยอุดมสมบูรณ์ได้เสื่อมโทรมลง เนื่องจากได้ใช้ปุ๋ยเคมีที่เข้ามามีบทบาทในการเพิ่มผลผลิตแทนปุ๋ยคอกที่ใช้อยู่ดั้งเดิม ประกอบกับการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่จำนวนมากทำให้เกิดศัตรูพืชชาวบ้านจึงต้องใช้จ่ายค่าแมลงในการป้องกันผลผลิตของตนเองและต้องใช้จ่ายเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และใช้

จนถึงปัจจุบัน จากการใช้สารเคมีทำให้ระบบนิเวศน์ภายในหมู่บ้านได้เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ผลผลิตที่เคยได้ปริมาณมากลดลง จึงต้องเพิ่มปริมาณสารเคมีในการผลิต และตั้งแต่ปี พ.ศ.2526 ชาวบ้านได้นำเทคโนโลยี เข้ามาใช้ในการผลิต ได้แก่ รถไถนาแบบเดินตามที่เข้ามาแทนการใช้แรงงานควาย ซึ่งทำให้ต้นทุนในการผลิตยิ่งเพิ่มสูงขึ้น ระเบียบนี้เป็นระบบเศรษฐกิจของชาวบ้านหนองซอแซเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด โดยเปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพมาเป็น ระบบเศรษฐกิจกึ่งยังชีพ โดยจะนำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคแล้วไปจำหน่ายเพื่อนำมาเป็นทุนในการผลิตในปีต่อไป จนกระทั่งปี พ.ศ. 2541 ได้มีรถเกี่ยวนวดข้าวเข้ามาจากทางภาคกลางเข้ามารับจ้างเกี่ยวข้าวให้กับชาวบ้านมีค่าใช้จ่ายในการผลิตต่อไร่สูงขึ้นทำให้ต้องขายผลผลิตเพื่อใช้ในการจ้างรถเกี่ยวนวดข้าว ระเบียบนี้เป็นช่วงที่เศรษฐกิจของชาวบ้านได้มีการเปลี่ยนแปลงที่เป็นการทำการเกษตรแบบการตลาด เพราะว่าชาวบ้านจะผลผลิตเพื่อจำหน่ายจะเก็บไว้บริโภคเพียงเล็กน้อยเพื่อให้ถึงฤดูกาลต่อไปเท่านั้น

นอกจากการใช้เทคโนโลยีในการทำนาแล้วชาวบ้านหนองซอแซยังใช้เทคโนโลยีด้านอื่น ๆ ที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น โทรศัพท์เคลื่อนที่ โทรทัศน์ เครื่องเสียง ตู้เย็น และเครื่องคอมพิวเตอร์ ฯลฯ เป็นต้น เทคโนโลยีเหล่านี้ได้เข้ามามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านหนองซอแซมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเริ่มเสื่อมคลาย ความสัมพันธ์ในเครือญาติมีระยะห่างมากกว่าในอดีต ซึ่งเมื่อความสัมพันธ์เริ่มเสื่อมคลายการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเปลี่ยน เป็นการจ้างเพื่อแลกมาซึ่งเงินที่จะใช้ในการซื้อหาเทคโนโลยีสนองตอบความต้องการของตนเอง

จากการเปลี่ยนแปลงของระบบสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้ชาวบ้านหนองซอแซดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว โดยทำอาชีพเสริมเพื่อสร้างรายได้ เช่น เลี้ยงโค เลี้ยงสุกร ปลูกผักสวนครัว หาปลาตามหนองน้ำธรรมชาติ ทั้งเพื่อบริโภคและจำหน่าย รวมไปถึงการทำไร่อ้อยและการทำอาชีพรับจ้างอื่น ๆ จากการศึกษาข้อมูลภายในชุมชนอาชีพของชาวบ้านหนองซอแซ มีดังต่อไปนี้

1. อาชีพทำนา ชาวบ้านหนองซอแซจะมีอาชีพทำนาเป็นหลัก ซึ่งการทำนาจะทำนาปีละครั้ง เป็นการทำนาเพื่อบริโภคและจำหน่าย และเป็นอาชีพของคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน ในปัจจุบันการทำนาของชาวบ้านหนองซอแซยังเป็นการผลิตที่อาศัยน้ำฝนตามฤดูกาล ทำให้การดำเนินชีวิตของชาวบ้านยังคงมีความอึดคักขัดสนมาโดยตลอด

2. อาชีพทำไร่ เป็นอาชีพที่ชาวบ้านหนองซอแซได้เริ่มทำมาเมื่อประมาณ พ.ศ.2540 ส่วนใหญ่เป็นการทำไร่อ้อยและมันสำปะหลัง เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของบ้านหนองซอแซที่เป็นที่ค่อนข้างเหมาะแก่การทำไร่อ้อยและมันสำปะหลัง ซึ่งชาวบ้านบางส่วนที่มีพื้นที่ดอนจะทำไร่ควบคู่ไปกับการทำนา คนกลุ่มนี้จะมีฐานะที่พอมีพอกินไม่อึดคักขัดสนมากนัก

3. อาชีพรับราชการ คนกลุ่มอาชีพรับราชการเป็นกลุ่มน้อยในบ้านหนองซอแซ และเป็นกลุ่มที่มีฐานะในระดับปานกลาง ได้รับความนิยมนับถือจากชาวบ้านในชุมชน การรับราชการ

ของชาวบ้านหนองซอแซ จะมีทั้งรับราชการครู ทหาร และตำรวจ ที่อยู่ในเขตพื้นที่และรับราชการในต่างจังหวัด

4. อาชีพปลูกผัก การปลูกผักของชาวบ้านจะปลูกหลังฤดูเก็บเกี่ยวโดยใช้พื้นที่ในที่นา เพราะใกล้แหล่งน้ำ ส่วนใหญ่จะนำไปจำหน่ายที่ตลาดอำเภอลำปลายมาศที่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 10 กิโลเมตร แต่ถึงฤดูทำนาจะเลิกการเพาะปลูก จะปลูกเฉพาะไว้บริโภคไว้ในครัวเรือนเท่านั้น

5. อาชีพค้าขาย เป็นอาชีพที่ชาวบ้านหนองซอแซได้ดำเนินเป็นอาชีพรอง จากอาชีพทำนาหรือทำไร่ ส่วนใหญ่การค้าขายจะค้าขายสินค้าประเภทผัก และร้านสินค้าอุปโภคบริโภคสำหรับจำหน่ายให้แก่คนในหมู่บ้านเท่านั้น

6. อาชีพรับจ้าง เป็นกลุ่มคนที่ไม่มียอดกินเป็นของตนเองอาศัยการรับจ้างเพื่อรับค่าแรงงานเป็นค่าตอบแทน รวมทั้งการไปรับจ้างในท้องถิ่นอื่นหรือใกล้เคียง

สรุปว่า ระบบเศรษฐกิจของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคโลกาภิวัตน์ โดยชาวบ้านอาศัยระบบเทคโนโลยีช่วยในการประกอบอาชีพ การผลิตและใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการทำนาที่เป็นอาชีพหลัก โดยเป็นการนำมาทดแทนแรงงานคนในครัวเรือนหรือแรงงานคนในชุมชนที่ได้เคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคการเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม และเริ่มมีความเด่นชัดมากขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา

ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม

ชาวบ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ มีคติความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมเช่นเดียวกับท้องถิ่นชาวอีสานอื่น ๆ ซึ่งเป็นความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพชน มาแบบรุ่นต่อรุ่นแต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของสังคม เพื่อความสะดวกในการศึกษาจึงแบ่งเป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อ

ความเชื่อของชาวบ้านหนองซอแซที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพชนนั้น เป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตตั้งแต่ เกิดจนตาย จากการศึกษาถึงความเชื่อของชาวบ้านหนองซอแซ แยกได้ดังนี้

1.1 ความเชื่อในผีตาแฮก

นายสงวน ลวีวงศ์, นายไสว โคตรธรรม และ นางปวี หลงพิมาย. (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่าผีตาแฮก เป็นผีที่ชาวบ้านหนองซอแซเชื่อว่าเป็นผู้ที่ดูแลเกี่ยวกับการเพาะปลูกหรือการทำนาของตน มีอำนาจที่จะเอื้อต่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธัญญาหารที่อยู่ในไร่นาตนเอง เพราะ

ผีตาแฮกเป็นผีที่ทำหน้าที่พิทักษ์รักษาไร่นา ช่วยให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ป้องกันสัตว์เลื้อยให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งชาวบ้านจะปฏิบัติพิธีกรรมบูชาผีตาแฮกก่อนที่จะลงมือทำนาประจำปี ชาวบ้านจะทำพิธีกรรมบูชาผีตาแฮกในที่นาหรือที่ไร่ของตนเอง โดยชาวบ้านจะถือเอาวันพฤหัสบดีเป็นวันมงคลในการเลี้ยงผีตาแฮกความเชื่อในเรื่องวันมงคลนี้ เป็นความเชื่อของชาวไทยอีสานทั่วไป ซึ่งเชื่อว่าวันแฮกนา (แรกนา) ที่เป็นวันมงคลคือวันจันทร์และวันพฤหัสบดี ในส่วนสิ่งของที่ชาวบ้านจะนำไปประกอบพิธี เช่น สรวงเลี้ยงผีตาแฮกนั้น ได้แก่ อาหารคาวหวานที่จัดใส่ในกระทงอย่างละ 4 กระทง และอาจจะมีขันคอกไม้พร้อมด้วยหมาก พลูบู่หรือ ชาวบ้านเชื่อว่า เมื่อเลี้ยงผีตาแฮกแล้วผีตาแฮกแล้วผีจะอวยพรและทำให้ข้าวในนามีความอุดมสมบูรณ์ และช่วยปกป้องรักษาข้าวกล้าในนาไม่ให้มีศัตรูพืชมาทำลายได้ หลังจากเลี้ยงผีตาแฮกแล้วชาวบ้านก็จะลงมือแฮกนา โดยการนาซึ่งมักจะไถเป็นวงกลมในนาตาแฮก (นาตาแฮก คือ พื้นที่นา โดยทั่วไปแต่ชาวบ้านได้กำหนดพื้นที่บางส่วนไว้ตามมุมที่นามุมใดมุมหนึ่ง มีพื้นที่ประมาณปลูกข้าวได้ประมาณ 8-10 ตัน) เมื่อแฮกนาแล้วชาวบ้านถึงจะลงมือทำนา จนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิตขึ้นยุ่งฉางเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้วชาวบ้านจึงจะเลี้ยงผีตาแฮกอีกครั้ง โดยการนำข้าวที่จะทำเป็นพันธุ์ข้าวปลูกในปีต่อไปไปเลี้ยงผีตาแฮก การปฏิบัติเช่นนี้ชาวบ้านเรียกว่าเป็นการแจกข้าวให้ผีตาแฮก โดยในปัจจุบันชาวบ้านยังมีความเชื่อในเรื่องผีตาแฮกและมีการปฏิบัติต่อผีตาแฮกอยู่

1.2 ความเชื่อในเรื่องขวัญ

นายประเสริฐ ตรวงขุนทด, นายสาย กระแสโท และ นายสมชัย หลงพิมาย (2552 : สัมภาษณ์). เล่าว่าความเชื่อในเรื่องขวัญของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ที่ชาวบ้านเชื่อว่าขวัญ เป็นพลังชีวิตที่ไม่อาจมองเห็น ได้ด้วยตามเปล่าแต่สามารถสัมผัสได้ด้วยความรู้สึกละความเชื่อ ชาวบ้านเชื่อว่า ขวัญเป็นสิ่งที่มียู่ประจำชีวิตของคนมาตั้งแต่เกิด โดยเชื่อว่าในตัวคนแต่ละคนจะมีขวัญกระจายอยู่ทั่วไปในร่างกายถึง 32 ขวัญ ถ้าขวัญอยู่ในตัวจะทำให้เจ้าของมีจิตใจที่มั่นคง มีความสบายใจ และมีความเป็นสิริมงคล ถ้าขวัญออกจากร่างกาย ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ขวัญหนีหรือขวัญหาย ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการตกใจ การป่วยเรื้อรัง การเกิดอุบัติเหตุ จะทำให้เกิดการอาการที่ไม่ปกติทั้งทางร่างกายและจิตใจ ดังนั้นชาวบ้านจึง จัดทำพิธีเรียกขวัญให้แก่คนนั้น เพื่อปลุกปลอบใจและเรียกขวัญให้กลับมาในร่างกายของคนนั้นคืน แต่การเรียกขวัญของชาวบ้านหนองซอแซ สามารถจัดทำพิธีได้ทั้งการได้รับสิ่งที่เป็นมงคล เช่น การบวช การแต่งงาน ถูกหลานสอบรับราชการได้ เป็นต้น และการจัดทำพิธีเรียกขวัญในขณะที่คนไม่ได้รับสิ่งที่เป็นมงคล เช่น ป่วยเรื้อรัง เกิดอุบัติเหตุ มีเหตุการณ์ที่ไม่ดีเกิดขึ้น เป็นต้น ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวบ้านหนองซอแซ ยังเป็นความเชื่อที่ยังคงอยู่ในสังคมชาวบ้านไม่เสื่อมคลายในปัจจุบัน

1.3 ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ดวงชะดาราตี

นายสาย กระแสโท, นายทวี บุญเสริม และ นางแป้ว จอนคอน (2552 :

สัมภาษณ์) กล่าวว่า ความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์ ดวงชะดาราตีของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นความเชื่อที่บรรพชนได้ถ่ายทอดในการทำกิจการต่าง ๆ โดยเชื่อว่าดวงดาวมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของแต่ละคนแตกต่างกันไป กล่าวคือ คนเกิดในขณะที่ดวงดาวบนท้องฟ้าให้คุณก็จะได้รับผลดีหรือมีวาสนา แต่ถ้าดวงดาวให้โทษก็จะเกิดผลร้ายต่อวิถีชีวิตทำให้ชีวิตไม่รุ่งเรือง สิ่งเหล่านี้ชาวบ้านหนองซอแซจะรู้ได้โดยผ่านทางหมอดูที่เป็นผู้ที่ดูดวงชะตามประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทในการพยากรณ์เหตุการณ์หรือดวงชะตาของชาวบ้าน ตลอดจนทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้กับชาวบ้านเพื่อเป็นการต่อดวงชะตา นอกจากนี้ความเชื่อเกี่ยวกับดวงดาวแล้ว ชาวบ้านหนองซอแซยังเชื่อว่า ฤกษ์ยาม มีความสัมพันธ์กับดวงดาว ทำให้ในการทำพิธีกรรมต่าง ๆ ต้องหาฤกษ์ยามเพื่อไม่ให้ติดขัด ซึ่งฤกษ์ยามนอกจากจะทำไม่ให้ติดขัดแล้วยังช่วยให้มีวิถีชีวิตที่รุ่งเรือง อยู่ดีกินดี และมีผลทางสังคมด้วย เพราะเมื่อชาวบ้านหาฤกษ์ในการประกอบพิธีต่าง ๆ ได้แน่นอนแล้วก็สามารถนัดวันเวลาของผู้ที่จะมาร่วมพิธีได้ ซึ่งทำให้ได้เวลาที่แน่นอนและจะทำให้ไม่มีความสับสน ในขณะเดียวกันการทำตามฤกษ์ยามที่กำหนดว่าเป็นฤกษ์มงคลก็เป็นวิธีการหนึ่งที่สร้างความมั่นใจและความสบายใจให้แก่เจ้าของพิธี เพราะเชื่อว่าหากทำตามฤกษ์ยามที่เป็นมงคลแล้วจะทำให้มีความเจริญรุ่งเรือง เช่น ประกอบพิธีในวันธงชัย หรือวันอธิปัตย์ และไม่ประกอบพิธีในวันอุบาทว์หรือวันโลกาวินาศ เป็นต้น ความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยามของชาวบ้านหนองซอแซ มีหลายประเภท เช่น ฤกษ์ยามในการแต่งงาน การปลูกพืช สร้างบ้าน ขึ้นบ้านใหม่ หรือการออกเดินทาง เป็นต้น

1.4 ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม บาป บุญ และชาติภพ

นางทวี ชื่นนอก, นางสาววย ท่าสูงเนิน และ นางสุภาพ พิมทอง (2552 :

สัมภาษณ์) กล่าวว่า ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม บาป บุญและชาติภพ ของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นความเชื่อที่เกี่ยวพันกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ได้สืบสอดส่งสมมาตั้งแต่โบราณกาล โดยเชื่อว่าคนทำดีย่อมได้ดี คนทำชั่วย่อมได้ชั่ว ซึ่งเป็นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นเอง ในเรื่องกรรมชาวบ้านเชื่อว่า กรรมมี 2 ประเภทคือ

1.4.1 กุศลกรรม คือ การทำความดี เมื่อกระทำกุศลกรรมแล้วผู้กระทำจะ
ได้บุญ ได้ความสบายใจ ความสุขใจเป็นผลตอบแทน

1.4.2 อกุศลกรรม คือ การทำความชั่ว ผลของผู้กระทำคือได้บาป
ความเชื่อในเรื่องกรรมของชาวบ้านหนองซอแซควบคู่ไปกับการเชื่อเรื่องบาปบุญ
และชาติภพที่ชาวบ้านเชื่อว่าความดีที่กระทำในชาตินี้จะส่งผลไปให้ในภพหน้า ความเชื่อเหล่านี้ทำให้
ชาวบ้านมีความพยายามประพฤติตนให้อยู่ในกรอบของความดีงาม ทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันในสังคม
อย่างมีความสุข

1.5 ความเชื่อในเรื่องการกิน

นายสมชัย หลงพิมาย, นายประเสริฐ ครอบขุนทด และ นางสงวน ฉวีวงษ์ (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่าชาวบ้านหนองซอแซ ในอดีตคือความเชื่อในเรื่องการกินอาหารที่เป็นข้อห้าม (ชะล่า) เช่น ห้ามเด็กกินตับไก่ จะทำให้ไม่ฉลาด หรือข้อห้ามสำหรับคนป่วยหรือหญิงกำลังตั้งครรภ์ เช่น ห้ามกินผักชะอม มะพร้าว อาหารหมักดอง อาหารที่มีรสจัดหรือเนื้อกระป๋องเผือก เพราะจะทำให้คนตั้งครรภ์ผิวดำแดง เป็นต้น ในปัจจุบันความเชื่อในเรื่องดังกล่าวนี้ได้เสื่อมคลายลงไปมากเนื่องจาก การพัฒนาทางการแพทย์และสาธารณสุข ประกอบกับชาวบ้านเข้าถึงการบริการทางการแพทย์ ได้สะดวกกว่าในอดีต ทำให้ได้รับคำแนะนำของแพทย์แผนปัจจุบันในเรื่องอาหาร แต่ก็มีอาหาร บางประเภทที่คนมีครรภ์ยังมีเชื่อว่าหากรับประทานแล้วจะผิวดำแดง เช่น ผักชะอม เนื้อกระป๋อง เป็นต้น

1.6 ความเชื่อในเรื่องการสร้างที่อยู่อาศัย

นายสมบูรณ์ จอนคอน,นางसान กระแสโท และ นายสำรวย ท่าสูงเนิน (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่า แม้ว่าในปัจจุบันการสร้างบ้านหรือที่อยู่อาศัยของชาวบ้านหนองซอแซจะมีการนำ เทคโนโลยีมาใช้ในการสร้างบ้าน ใช้วัสดุประเภทอิฐ หิน ปูน ทราย เหล็ก ฯลฯ แทนไม้หรือแทนวัสดุ ในอดีต แต่ความเชื่อในการเลือกวัสดุมาใช้ในการสร้างบ้านยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะกรณีที่เป็นบ้านที่ต้อง ใช้ไม้เป็นส่วนประกอบในการสร้าง ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าหากจะสร้างบ้านต้องไม่ใช้ไม้ที่ถูกฟ้าผ่า มาสร้าง เพราะจะทำให้เกิดสิ่งอัปมงคล ไม่ใช้ไม้จบกเพราะเป็นไม้ไม้คิจะไม่รุ่งเรืองในชีวิต นอกจากความเชื่อ ในเรื่องการเลือกวัสดุอุปกรณ์แล้วชาวบ้านหนองซอแซยังมีความเชื่อในเกี่ยวกับฤกษ์ยามและทิศทางที่จะ สร้างบ้าน ซึ่งการสร้างบ้านของชาวบ้านจะตั้งเสาเอกในวันจันทร์ วันพุธหรือวันพฤหัสบดี โดยจะไม่ ปลูกบ้านในวันอาทิตย์ เพราะเชื่อวันเป็นวันที่ไม้คิจะทำให้เกิดความเดือดร้อนภายในครอบครัว ในส่วน ทิศทางของบ้านจะกำหนดการหันหน้าของหน้าบ้านเป็นเกณฑ์ โดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ทิศ เหนือ หรือทิศใต้ จะเป็นทิศมงคล จะไม่หันหน้าบ้านไปทางด้านทิศตะวันตก เพราะเชื่อว่าจะทำให้ชีวิต ตกต่ำ และยังสืบเนื่องไปถึงฤกษ์การขึ้นบ้านใหม่ด้วย ซึ่งชาวบ้านถือว่าการขึ้นบ้านใหม่ต้องทำพิธีใน วันที่เป็นมงคล โดยชาวบ้านเชื่อว่าจะทำให้อยู่ในบ้านนั้นอย่างสุขสบายไม่มีโรคภัยเบียดเบียน วันมงคล ที่ชาวบ้านเชื่อ ได้แก่ วันพุธ วันพฤหัสบดีและวันศุกร์ ในปัจจุบันความเชื่อในการสร้างบ้านของชาวบ้าน หนองซอแซได้นำพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามามีส่วนในการประกอบพิธีกรรม เช่น การขึ้นบ้าน ใหม่จะนิมนต์พระสงฆ์เพื่อมาเจริญพระพุทธมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคล รวมไปถึงการได้ทำบุญ ถวายอาหารเลี้ยงพระและเลี้ยงญาติพี่น้องด้วย

1.7 ความเชื่อในเรื่องการรักษาโรค

นางปวี หลงพิมาย,นายสุรชัย ชำนิสุทธิ์ และ นางสุริศรี ชำนิสุทธิ์ (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ชาวบ้านในอดีตมีความเชื่อว่าโรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมีสาเหตุที่ทำให้เจ็บป่วย 2 ประการ

คือ เกิดจากเชื้อโรคต่าง ๆ ที่ทำให้ป่วยเป็นโรคทางกาย เช่น โรคปวดท้อง โรคพยาธิ โรคไข้จับสั่น เป็นต้น และโรคที่ป่วยทางจิต การรักษาของชาวบ้านในอดีต ถ้าป่วยทางกาย จะรักษาโดยใช้สมุนไพรที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือรักษากับหมอพื้นบ้าน หากมีอาการป่วยทางจิตใจจะรักษาโดยอาศัยหมอธรรม พราหมณ์ หมอน้ำมนต์ พระภิกษุ จ้ำ หรือหมอผีในการรักษา เพราะเชื่อว่าบุคคลเหล่านี้มีคาถาอาคมในการปราบสิ่งอัปมงคลออกจากร่างกายได้และจะทำให้จิตใจของผู้ป่วยเป็นปกติในที่สุด

ปัจจุบันวิชาทางการแพทย์ได้เจริญก้าวหน้าขึ้น ประกอบกับบ้านหนองซอแซมีระยะทางห่างจากโรงพยาบาลอำเภอลำปลายมาศเพียง 10 กิโลเมตร และมีสถานีอนามัยในเขตตำบล ประกอบกับมีการคมนาคมที่สะดวก ดังนั้นชาวบ้านจึงเดินทางไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลและสถานีอนามัย แม้ว่าจะมีการบริการทางการแพทย์ที่สะดวก แต่ชาวบ้านยังคงมีการรักษาตามความเชื่อของตนเองควบคู่กันไป เช่น การรักษาสมุนไพร การนวด การประคบ การรดน้ำมนต์ เป็นต้น

1.8 ความเชื่อในเรื่องการประกอบอาชีพ

นางปรินทร จอนคอน, นางอรอุมา ธรรมวงศา และ นายอาทิตย์ จันทพร (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ชาวบ้านหนองซอแซตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังคงมีอาชีพหลักคือทำนา และได้เริ่มมีการทำไร่เมื่อประมาณ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา การประกอบอาชีพการเกษตรของชาวบ้านยังคงมีลักษณะของการพึ่งพาธรรมชาติ ดังนั้นชาวบ้านในอดีตจึงเชื่อในเรื่องการทำนายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ฤกษ์ยามในการเพาะปลูก เช่น ถ้าเห็นเมฆทางทิศตะวันออกในตอนเช้ามืดดวงอาทิตย์ขึ้นมีลักษณะเป็นก้อนเมฆยาวตามแนวจากทางเหนือไปทางทิศใต้ เชื่อว่าวันนั้นฝนจะตก หรือ ถ้าปีใดผลไม้ออกผลดกมากทำนายว่าฝนในปีนั้นจะดี ในเรื่องฤกษ์ยามชาวบ้านเชื่อว่าถ้าปลูกไม้ผลต้องปลูกในวันจันทร์จะได้ผลผลิตดี ถ้าเป็นพืชที่ปลูกเอาลำต้นต้องปลูกในวันอังคาร เป็นต้น นอกจากนั้น ความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อการเพาะปลูกของชาวบ้านคือการเลี้ยงผีปู่ตาที่ชาวบ้านต้องเลี้ยงก่อนลงทำนาโดยชาวบ้านหนองซอแซจะเลี้ยงในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 (ประมาณเดือนกุมภาพันธ์) ชาวบ้านเชื่อว่าถ้าเลี้ยงผีปู่ตาดีจะปกป้องคุ้มครองคนในครอบครัวและในหมู่บ้านให้อยู่อย่างสงบสุข และการเลี้ยงผีปู่ตานี้จะสามารถทำนายปริมาณน้ำฝนโดยการดูเครื่องสังเวทที่เป็นไก่อัดม้วนทั้งตัวว่าฝนจะดีหรือไม่ดี ในปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงเชื่อคำทำนายจากการเลี้ยงผีปู่ตา แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปคือความเชื่อที่ว่า ความแห้งแล้งเกิดจากการกระทำของผีนั้น ไปเสื่อมคลายลงไป เพราะวิทยาการทางด้านวิทยาศาสตร์ได้พัฒนาและชาวบ้านได้รับรู้ข้อมูลจากการสื่อสารมวลชน โดยชาวบ้านเชื่อว่าความแห้งแล้งเกิดจากการกระทำของมนุษย์เองที่ตัดไม้ทำลายป่าทำให้ระบบนิเวศน์เสื่อมโทรม จึงทำให้เกิดปัญหาฝนแล้ง

1.9 ความเชื่อในพระพุทธศาสนา

ในสังคมชาวบ้านหนองซอแซ เป็นสังคมที่นับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นความเชื่อของชาวบ้านจึงเป็นความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพชน

ซึ่งชาวบ้านเชื่อในคำสอนในพระพุทธศาสนา ว่าเป็นสิ่งที่ทำให้ตนเองพ้นจากทุกข์ โดยมีสถาบันที่เป็นศูนย์กลางได้แก่ วัดบ้านหนองซอแซ ที่อยู่ในหมู่บ้าน มีพระสงฆ์ประจำอยู่ที่วัดเพื่อเป็นผู้นำในการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา

ภาพประกอบ 12 บริเวณวัดบ้านหนองซอแซ

ที่มา : ผู้วิจัย 28 พฤศจิกายน 2552

นายสุพงษ์ จอนคอน, นายไสว โคตรธรรม และ นางสุภาพร บุญเสริม (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่าการนับถือพระพุทธศาสนาของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นการนับถือในคำสอนที่มุ่งสั่งสอนให้ผู้ปฏิบัติประสบกับความสุขความเจริญในการดำรงชีวิตประจำวันและเอื้อต่อการดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข คือ คำสอนในระดับ โลกียะสุขที่สอนให้ปฏิบัติตนเพื่อความสุขในภพนี้และหวังผลในภพหน้า เช่น การให้รู้จักประกอบอาชีพที่สุจริตไม่เบียดเบียนผู้อื่น การให้ทานสำหรับตนเองและผู้อื่น การรู้จักนอบน้อมถ่อมตน เป็นต้น หากใครปฏิบัติตามคำสอนในระดับนี้ก็ย่อมดำรงตนอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้ดี ซึ่งคำสอนระดับนี้ได้แก่ การประพฤติปฏิบัติตามศีลห้า ศีลแปดที่เป็นรากฐานของการมีคุณธรรมจริยธรรมประจำตนและเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวบ้าน รวมไปถึงเป็นคำสอนที่ควบคุมการจัดระเบียบของสังคมให้เกิดความสงบสุข ในปัจจุบันความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของชาวบ้านหนองซอแซยังคงเป็นความเชื่อที่มั่นคงเหนียวแน่น มีเฉพาะพิธีกรรมที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม

จากการศึกษาถึงความเชื่อของชาวบ้านหนองซอแซสรุปได้ว่าความเชื่อของชาวบ้านเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตและมีความเชื่อบางประการที่ได้เสื่อมคลายลงไปเนื่องจากมี

การพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ยังคงมีความเชื่อหลายประการที่ยังคงอยู่กับชาวบ้าน จนถึงปัจจุบัน เช่น ความเชื่อในพระพุทธศาสนา ที่ยังคงมีสถาบันและสัญลักษณ์ทางความเชื่อไว้ คือ วัดบ้านหนองซอแซที่อยู่ในหมู่บ้าน

2. ประเพณี

เนื่องจากบ้านหนองซอแซ เป็นชุมชนของชาวไทยอีสานและชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาเหมือนกับท้องถิ่นอื่น ๆ ทั่วไป ประเพณีของชาวบ้านจึงเกี่ยวข้องกับความเชื่อในพระพุทธศาสนา ความเชื่อดั้งเดิมและประเพณีที่เกิดจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ประเพณีที่ชาวบ้านปฏิบัติเรียกว่า “ฮีด” หรือจาริตที่ต้องปฏิบัติในแต่ละเดือน ประเพณีที่ชาวบ้านหนองซอแซถือปฏิบัติแยกตามประเภทที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

2.1 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

นายถวิล อธิปัญญา (2552 : สัมภาษณ์) เล่าถึงประเพณีของชาวบ้านหนองซอแซ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในพระพุทธศาสนา มีประเพณีดังนี้

2.1.1 ประเพณีบุญเข้าปริวาสกรรม

คำว่า ปริวาสกรรม แยกเป็นสองคำ ดังนี้ ปริวาส + กรรม ปริวาส เป็นภาษาบาลี มีความหมายว่า การอยู่ค้างคืน การอยู่ค้างแรม ชื่อกรรมที่พระภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสส ต้องประพฤติ ส่วนคำว่า กรรม เป็นภาษาสันสกฤต มีความหมายว่า การกระทำ บาป เคาระห์ เช่น คนมีกรรม แปลว่า ตาย เป็นต้น สรุปได้ว่า เข้าปริวาสกรรม คือ พิธีอยู่เข้ากรรมของพระภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

บุญเดือนห้าหรือบุญเข้าปริวาสกรรมที่ชาวบ้านนิยมปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันมีเจตนาเพื่อปฏิบัติบุญและบริจาคทาน มิได้มีภารกิจแสดงเขตกรรมตามคติพุทธ ส่วนมากชาวบ้านจะนิยมไปร่วมเข้าปริวาสกรรมกับวัดอื่น ๆ ที่จัดในเขตตำบลบ้านการปฏิบัติ คือ นุ่งขาวห่มขาวนำข้าวปลาอาหารอื่น ๆ ไปบริจาคทาน ฟังเทศน์และทำสมาธิเท่านั้น ปกติบุญเข้ากรรมหรือเข้าปริวาสกรรมเป็นกิจที่สงฆ์จะปฏิบัติ แต่สำหรับชาวบ้านจะมีการทำบุญในวันนี้ โดยนำข้าวปลาอาหาร ไปถวายภิกษุผู้เข้าอยู่ปริวาสกรรมเพื่อส่งเสริมสนับสนุนคนที่สำนึกผิดให้มีโอกาสบำเพ็ญรักษาศีล และเป็นการรักษาศีลเพื่อเป็นการฝึกตนเองให้เป็นคนยึดมั่นในศีล และฟังพระธรรมเทศนาตลอดระยะเวลาดังกล่าวด้วย ในปัจจุบัน บุญเข้าปริวาสกรรมจะจัดทำกันใหญ่โต เพื่อให้ชาวบ้านได้มีการร่วมทำบุญกันอย่างมากและจะจัดทำหลายวัน

2.1.2 บุญข้าวจี้

นายประเสริฐ ทรวงขุนทด (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า บุญข้าวจี้ จะทำกันในเดือนถึงเดือน 3 ชาวบ้านขนข้าวขึ้นยุ้งฉางแล้วชาวบ้านจะนิยมทำบุญเกี่ยวกับข้าวอีกครั้ง

คือ ได้นำเอาข้าวเหนียวที่นึ่งแล้วมาปั้นเป็นก้อนขนาดเท่ากำมือ ใส่น้ำอ้อยข้างใน ทาเกลือข้างนอกนิด ๆ นำไปย่างไฟพอแข็งตัวก็นำเอาไข่ไก่มาทาบ ตีไข่ขาวและไข่เหลืองผสมกันแล้วทาก้อนข้าวนำไปย่างจนสุกแล้วนำไปถวายพระตามวันกำหนดพร้อมกันทั้งหมู่บ้านแล้วจึงพากันกิน ไม่มีการกินก่อนถวายพระเด็ดขาด ในวันนี้บางหมู่บ้านจะมีการฟังเทศน์ด้วย ในระยะแรก ๆ ชาวบ้านไม่มีการทำบุญมาช้านาน มาช่วงหลังได้นำเอาการเวียนเทียนมาชะเข้ามาในบุญเดือน 3 นี้ ชาวบ้านถือว่าไม่ต้องให้เสียเวลาทำหลายครั้ง จึงนิยมทำบุญข้าวจีในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 3 พร้อมกับวันมาฆบูชาซึ่งถือเป็นวันเดียวกัน

วิธีปฏิบัติ คือ ในตอนเย็นนำหิน ทรายและน้ำอบน้ำหอมไปรวมกันที่วัดและฟังพระเทศและไปเวียนเทียนรอบโบสถ์หรือศาลาการเปรียญในตอนเช้าทำข้าวจีตามที่ได้กล่าวข้างต้น ในตอนเช้าวันแรม 1 ค่ำเดือน 3 จะนำข้าวไปถวายพระที่ศาลากลางบ้านหรือศาลาการเปรียญแล้วนำเอาหินทรายและน้ำหอมที่พระสวดแล้วไปหว่านไล่เสนียดจัญไรในบริเวณบ้าน แล้วเอาน้ำหอมจากตุ่มที่พระสวดแล้วนั้นไปรดหัว ทุกคนในบ้านตลอดจนสัตว์เลี้ยงด้วย

คุณค่าที่ได้รับจากการปฏิบัติบุญข้าวจีในช่วงเดือน 3 นี้จะมีการพบปะกันอีกครั้งของชาวบ้านในการทำบุญทำให้เกิดความรักสามัคคีเหนียวแน่นขึ้นในสังคม

2.1.3 บุญพระเวส หรือ บุญมหาชาติ

นายลำเนา ริดไสง (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า เมื่อถึงเดือนสี่เป็นฤดุมืดอกไม้ตามชายทุ่ง ชาวบ้านมีความเชื่อตามโบราณที่ต้องปฏิบัติในเดือน 4 นี้ คือมีความเชื่อว่า พระผู้ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในอนาคตคือพระศรีอริยเมตไตรย์ ใครอยากจะได้พบเห็นท่านจะต้องไม่ฆ่าพ่อฆ่าแม่ ไม่ฆ่าสมณะชีพรามณ์ ไม่ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน และจะต้องฟังเทศน์พระเวสสันดรชาดกให้จบสิ้นในวันหนึ่งวันเดียว และมีความเชื่อว่า บุญพระเวสนี้เป็นบุญที่ยิ่งใหญ่มาก ดังนั้น ชาวบ้านจึงได้มีความเชื่ออย่างแรงกล้าและได้ดำเนินพิธีกรรมการทำบุญพระเวสในเดือน 4 นี้ สืบต่อมา

วิธีปฏิบัติ ในการทำบุญพระเวสของชาวบ้านจะมีวิธีการปฏิบัติ คือ ในวันกำหนดวันทำบุญ แบ่งหนังสือเวสสันดรชาดก 13 ผูกออกเป็นกัณฑ์เพื่อนำไปนิมนต์พระสงฆ์วัดต่าง ๆ มาเทศน์ตามวันที่กำหนด และทำหนังสือหรือสลากนิมนต์ และเชิญชาวบ้าน ไปทำบุญด้วยกัน หนังสือนิมนต์นั้นจะนิยมเขียนในกระดาษ จากนั้นจะจับสลากนิมนต์พระวัดอื่น ใครถูกวัดไหนก็ให้เอาหนังสือที่ทำสลากนิมนต์นั้นไปนิมนต์

ขั้นที่สอง ก่อนวันรวมทั้งวัดและชาวบ้านจะร่วมกันทำความสะอาดวัด ทำพวงมาลัย ทำรูปนก รูปสัตว์ให้เหมือนป่าหิมพานต์ ทำเครื่องบูชาคาถาพันทำผ้าธงพวงมาลัย ตั้งห่ออุปคุตและประรำพิธี ให้พระจากวัดต่าง ๆ และญาติโยมที่ติดตามพระมานั้นได้พัก ผู้ที่ไปนิมนต์นั้นเป็นผู้จัดอาหารและนำมาต้อนรับจนพระและผู้ที่มาทำบุญกลับ สำหรับอาหารนั้นฆราวาสกินหลังจากพระฉันเสร็จแล้ว

ขั้นที่สาม วันรวมจะมีการไปรวมกันที่วัด ตั้งธงขึ้น 8 ทิศ รอบศาลา การเปรียญ ประดับศาลาการเปรียญ ทางผ้าพระเวสตั้งเครื่องบูชาคาถาพันต้อนรับพระอัญเชิญพระอุปคุต มาสถิตย์หอ ตั้งหม้อน้ำมนต์ ทำสระ โบกขรณี ฟังเทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสน

ขั้นที่สี่ ตอนเช้าประมาณ 4.00 น. ทุกคนจะไปรวมกันแห่ข้าวพัน ก้อนที่วัด ซึ่งมีทายกจะนำพาว่าคำบูชาไปรอบศาลาการเปรียญ 3 รอบจากนั้นก็กลับขึ้นบนศาลาการเปรียญและทายกจะนำพารับศีลแล้วอาราธนา เทศน์มหาชาติ ฟังเทศน์สังกัจจายน์ และมหาชาติต่อจนจบ

ขั้นที่ห้า ตอนก่อนเที่ยงชาวบ้านจะนำกัณฑ์เทศน์ออกไปที่วัด ซึ่งจะทำการทวดหรือบางทีก็หลายครัวเรือนต่อหนึ่งกัณฑ์

ขั้นที่หก เมื่อฟังเทศน์มหาชาติจบลงแล้วจะตีกลองรวมให้ชาวบ้าน ไปรวมกันที่ศาลาการเปรียญแล้วทายกจะนำกล่าวคำอาราธนาเพื่อขอ โหสิกรรมถ้าได้ทำอะไรผิดไปใน ขณะที่ฟังเทศน์มหาชาติ เสร็จแล้วพระสงฆ์จะให้พร จากนั้นจะแบ่งน้ำมนต์กัน และกลับบ้าน เป็นอัน เสร็จพิธี

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ บุญพระเวสหรือบุญมหาชาติสำหรับ ชาวบ้านหนองซอแซเป็นเทศกาลที่สำคัญที่ชาวบ้านร่วมกันจัดขึ้นหลังการเก็บเกี่ยว นับว่าเป็นการเฉลิมฉลองพืชพันธุ์ธัญญาหารในปีที่ผ่านมาและการเตรียมตัวที่จะเข้าสู่ฤดูกาลผลิตที่กำลังจะเริ่มขึ้นดังนั้นบุญพระเวส นอกจากจะมีอันนิสงฆ์ที่จะ ได้พบกับพระศรีอริยเมตไตรย์ตามความเชื่อแล้ว ยังเป็นเทศกาลการพบปะของญาติพี่น้องหรือคนในชุมชนก่อให้เกิดความรักผูกพันและสามัคคีกัน ในชุมชนนั้น ๆ จากที่ไม่ค่อยได้เจอหน้ากันก็จะ ได้พบปะพูดคุยกันเป็นการปฏิบัติเพื่ออุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป และยังส่งเสริมให้ชาวบ้านรู้จักแบ่งปันให้ทาน มีความสุขทางด้านจิตใจอีกด้วย

2.1.4 บุญเข้าพรรษา

นางบัว หลงพิมาย (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่า การเข้าพรรษา จะยึดถือตามจันทรคติที่ทางพุทธศาสนาได้กำหนดไว้ คือวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 เป็นวันกำหนดการทำบุญ ประชาชนที่นับถือพุทธศาสนาจะมีการทำบุญเข้าพรรษาเป็นพิธีกรรมใหญ่ เนื่องจากเป็นความเชื่อ ความศรัทธาต่อพุทธศาสนาอย่างแนบแน่นมาตั้งแต่บรรพชน และเป็นการเตือนให้ทราบว่ถึงฤดูกาลแห่งการเริ่มเพาะปลูกข้าวหรือการทำนา

วิธีปฏิบัติ ก่อนวันงาน 1 วัน คือ วันขึ้น 14 ค่ำเดือน 8 ชาวบ้าน จะออกไปรวมกันที่วัด จะมีการจัดเตรียมสถานที่เพื่อจัดพิธี ตอนเช้าวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 คนเฒ่าคนแก่ จะนุ่งขาวห่มขาวเข้ารักษาศีลอุโบสถ ในตอนเช้าจะมีการฟังธรรมเทศนาตลอดทั้งวัน

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ ก่อให้เกิดความผูกพันระหว่างประชาชน กับวัดซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมได้มั่นคงขึ้น ประชาชนในชุมชนได้ร่วมทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา

ก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชนในขณะเดียวกันชาวบ้านได้มีโอกาสฟังธรรมเทศนาและบำเพ็ญภาวนา ทำบุญตลอดเวลา 3 เดือนด้วย

2.1.5 บุญข้าวประดับดิน

นายประเสริฐ ตรวงขุนทด (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่า บุญข้าวประดับดินนิยมทำกันในวันแรม 14-15 ค่ำ เดือน 9 จุดมุ่งหมายของการทำเนื่องจากมีความเชื่อว่าเป็นวันที่พวกเปรตมาร หรือญาติมิตรผู้ล่วงลับไปแล้วจะถูกปล่อยให้เป็นอิสระ ดังนั้นเพื่อเป็นการสงเคราะห์อาหารให้แก่พวกเปรตมาร และญาติผู้ล่วงลับจึงได้จัดทำบุญข้าวประดับดินขึ้น

วิธีการปฏิบัติ ในวันก่อนงานจะมีการห่อข้าวต้ม ทำขนม และหาอาหารหวานคาวที่ใช้บริโภคมาคัดเป็นชิ้น แล้วจับหมาก จับพลู บุหรี่มวนบรรจุลงในห่อข้าวต้มนั้นด้วย ในตอนเช้าวันต่อมาชาวบ้านจะไปแจกข้าวห่อ โดยการนำไปวางตามต้นไม้ ขอบรั้ววัด

ในเช้าวันต่อมา กลุ่มผู้รักษาศีลอุโบสถก็จะขอศีลเพื่อรักษาหลังจากแจกข้าวประดับดิน ในขณะที่แจกข้าวนั้น จะทำการนิมนต์พระเพื่อประกอบพิธีถวายทาน อาราธนาศีล 5 ถวายภัตตาหารเช้า กรวดน้ำ กล่าวคำอุทิศข้าวปลา อาหาร ฟังธรรมเทศนา 1 ธรรมาสน์ เป็นอันเสร็จพิธี

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติเนื่องจากบุญข้าวประดับดินเป็นประเพณีที่เกิดจากพุทธศาสนา ดังนั้น พระภิกษุสงฆ์ จึงมีบทบาทสูงสุดในการทำพิธีเพื่อดวงวิญญาณผู้ล่วงลับเป็นกุศลโลบายที่ทำให้ประชาชนเกิดความกตัญญูต่อกตเวทิต่อบรรพชน

2.1.6 บุญข้าวสาก หรือ บุญข้าวกระยาสารท

นายสงวน ฉวีวงษ์ (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่า บุญข้าวสาก หรือ สลากภัต เป็นประเพณีในพุทธศาสนาที่คนไทยทั่วประเทศกระทำในทั่วประเทศ จุดมุ่งหมายของการทำบุญก็เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรที่นับถือหรือเปรตมารอื่น ๆ และนิยมทำกันในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ในก่อนวันงานลูกหลานสายพี่น้องจะนำข้าวปลาอาหารที่ตนมีมากไปส่ง หรือไปแลกสิ่งของ ข้าวปลาอาหารจากญาติผู้เป็นพี่ นับเป็นประเพณีบุญที่โยงโยสายสัมพันธ์ในสายเลือดให้แน่นเหนียวและรวมใจกันส่งอาหารครั้งนี้สู่ญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับ ซึ่งชาวบ้านถือว่าความปรองดองของคนปัจจุบัน และจะส่งผลแห่งความสุขสู่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว

วิธีการปฏิบัติ ในวันขึ้น 14 ค่ำ ชาวบ้านจะห่อข้าวต้มทำขนมไว้แบ่งปันลูกหลานสรรหาเผือกมัน ถลอยหรืออาหารที่คนโบราณคุ้นเคยรวมใส่กระดังเอาไว้ เมื่อลูกหลานสายโค่นำสิ่งของมาคารวะเรือนใหญ่ก็จะแบ่งปันสิ่งที่เตรียมไว้ใส่ตะกร้าตอบกลับไป ตกเย็นก็จะทำการห่อข้าวสากตามจำนวนที่นาที่ตนจะนำไปถวาย บรรจุข้าวผิที่ห่อแล้วใส่ตะกร้าเตรียมไว้ ในเช้าวันขึ้น 15 ค่ำ ชาวบ้านจะนำอาหารหวานคาว ห่อข้าวใหญ่และข้าวสากมาทำพิธีที่วัด หลังจากเสร็จพิธีสงฆ์แล้ว

กล่าวคำอุทิศข้าวสากกรวดน้ำและนำลงไปแลกเปลี่ยนกันที่ลานวัด ความสุข สนุกสนานเกิดจากการได้
 แย่งชิงแลกเปลี่ยนกันนี้เอง หลังจากนั้นก็เสร็จพิธี ชาวบ้านจะนำข้าวสากที่ได้มาวางที่ประตูข้างข้าว 1 ห่อ
 บันไคเรื้อน 1 ห่อ คิงไฟ (เตาไฟ) 1 ห่อ บ่อน้ำ 1 ห่อ นอกนั้นจะนำไปเลี้ยงตาแฮกตามจำนวนที่นาที่มี
 คุณค่าที่ได้รับจากการปฏิบัติ คุณค่าส่วนใหญ่จะเกิดจากศรัทธาที่มี
 ต่อพุทธศาสนามากกว่าอย่างอื่น องค์ประกอบในส่วนของผีเป็นปัจจัยรองซึ่งมีความสำคัญน้อยกว่า
 เลี้ยงตาแฮกตอนเบิกฤดูเดือน 6

2.1.7 บุญออกพรรษา

นายเดิม ชื่นนอก (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่าบุญออกพรรษาจัดทำ
 ขึ้นในวัน 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นวันที่พระสงฆ์อยู่จำพรรษาในที่กำหนดครบเป็นเวลา 3 เดือน หรือ
 สิ้นฤดูฝนแล้วตามที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ และได้มีความเชื่อทางศาสนาว่าวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 นี้
 เป็นวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่ได้เสด็จไปเทศนาโปรดพระมารดาเป็นเวลา
 3 เดือน บุญออกพรรษาของชาวบ้านงาน เป็นการจัดพิธีที่ใหญ่เนื่องจากเป็นวันที่ญาติพี่น้องที่ไปทำงาน
 ต่างถิ่นกลับมาเพื่อประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนาที่ภูมิลำเนา การออกพรรษาเป็นกิจของสงฆ์
 โดยเฉพาะ ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ภิกษุสงฆ์จะได้จาริกไปในที่ต่าง ๆ ได้ โดยไม่ต้องกลับมาค้างแรมที่
 วัดเหมือนสามเดือนที่ผ่านมา นอกจากนี้ยังอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์หาผ้าห่ม (ไตรจีวร) มา
 ผัดเปลี่ยนได้

วิธีปฏิบัติ สำหรับพระภิกษุสงฆ์ในเช้ามีคของวันขึ้น 15 ค่ำ
 เดือน 11 (เวลาประมาณ 04.00 น - 04.30 น.) จะมีการตีระฆังให้พระสงฆ์ทั้งวัดไปรวมกันที่พระอุโบสถ
 แสดงอาบัติต่อกันแล้วทำวัตรเช้า จากนั้นทำ "ปวารณา" แทนการสวดปาฏิโมกข์ (ปวารณา คือ พิธีกรรม
 ทางศาสนาให้สงฆ์กล่าวตักเตือนกันได้ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นวันออกพรรษา) ก่อนจะ
 ปวารณาให้ตั้งญัตติก่อนและจะปวารณารูปละ 1 จบ 2 จบ หรือ 3 จบ โดยให้พระเถระขึ้นนั่งบนอาสนะ
 แล้วจึงตั้งญัตติเป็นภาษาบาลี เมื่อตั้งญัตติเสร็จ ลงจากอาสนะหันหน้ามาหาพระสงฆ์ทั้งหมด พระเถระ
 กล่าวคำปวารณาต่อสงฆ์ ต่อจากนั้นพระเถระจะให้โอวาทตักเตือนพระสงฆ์จบโอวาทเป็นอันเสร็จพิธี

สำหรับฆราวาส จะมีพิธีกรรมในงานบุญออกพรรษา ดังนี้

1. จุดประทีป หรือ จุดน้ำมัน ชาวบ้านจะจัดสร้าง ร้านประทีป
 ขึ้นที่หน้าพระอุโบสถซึ่งสร้างด้วยเสาสี่ต้น แต่ละเสาประดับด้วยต้นกล้วยต้นอ้อยระหว่างเสาสี่ต้นนั้น
 ทำเป็นยกพื้นสูงประมาณ 1.50 เมตร ปูพื้นด้วยไม้ไผ่สาน และแซมด้วยกาบกล้วย ตกตอนกลางคืนของ
 วันขึ้น 14 ค่ำ, 15 ค่ำ แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านจะนำประทีป รูป เทียน มาจุดบูชาพระรัตนตรัยร่วมกันที่
 "ร้านประทีป"

น้ำมันที่นำมาจุดประทีปในวันออกพรรษาทั้ง 3 คืนนี้ ชาวบ้านจะ จัดหากันเอง โดยนำน้ำมันดังกล่าวนำไปใส่กะลามะพร้าว หรือถ้วยดินเผา นำเส้นฝ้ายมาทำเป็นรูปดินกา ชุบน้ำมันใส่ในกะลามะพร้าว เมื่อเวียนเทียนรอบพระอุโบสถเสร็จแล้วจะทำการจุดประทีป โคมไฟและ น้ำมันในกะลามะพร้าว

2. ถวายปราสาทผึ้ง โดยใช้ขี้ผึ้งแท้ นำมาต้มให้เปื่อยจนเหลวแล้ว ใช้ไม้จุ่มลงไปในขี้ผึ้งที่ต้ม ยกขึ้นมาจุ่มในน้ำเย็นก็จะได้ “ดอกผึ้ง” จากนั้นจะนำไม้ไผ่มาสร้างเป็นรูป “หอปราสาท” และ นำเอาภาภกล้วยมาตัดเป็นลวดลายต่าง ๆ เพื่อประดับหอปราสาทผึ้ง ในปราสาทผึ้ง จะนำ หมอน เสื้อ ข้าวต้ม กล้วย อ้อย และเครื่องใช้อื่น ๆ ที่พระภิกษุจำเป็นต้องใช้ ใส่ไว้ข้างใน

สรุปว่า งานบุญออกพรรษาของชาวบ้านงาน จะมีพิธีกรรมใหญ่ ๆ อยู่ 2 อย่าง ได้แก่ การจุดประทีป และการถวายปราสาทผึ้ง

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ ชาวบ้านให้ความสำคัญกับพิธีกรรมทาง พุทธศาสนาเมื่อถึงฤดูกาลบุญออกพรรษา ผู้ที่ไปทำงานต่างถิ่นจะกลับมาเยี่ยมบ้านเพื่อร่วมพิธีกัน อย่างมาก ทำให้ได้พบเจอกันระหว่างเครือญาติก่อให้เกิดความรัก ความผูกพันระหว่างครอบครัวเพิ่มขึ้น ซึ่งครอบครัวในสังคม ไทยเป็นสถาบันหลักของสังคมสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

2.1.8 บุญทอดกฐิน

นายเวช จันทพร (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่า บุญกฐิน เป็นประเพณี ที่ได้รับการสืบทอดในการปฏิบัติเป็นการส่วนครอบครัวมานานส่วนใหญ่การทำบุญกฐินเป็นการอุทิศ แก่ญาติผู้ล่วงลับด้วยความเชื่อที่ว่ามีผลทานานิสงส์แรง จึงได้กำหนดวันเวลาในการทำบุญขึ้นสำหรับ เครื่องกฐินที่เป็นผ้ากฐินนั้นปัจจุบันมีผ้าสำเร็จรูปทั้งชุดไม่จำเป็นจะต้องจัดหาตามตำนานเดิมอีกแล้ว นอกจากนั้นก็จะมีผลไม้ประเภท กล้วยเครือ มะพร้าว ตาลทะเลลาย ต้นกล้วย ต้นอ้อย ธงรูปพระเช้ ธงรูป ตะขาบ ฉัตรและอุปกรณ์เครื่องครัวทุกประเภท การตั้งกองกฐินนี้จะมีการตั้งหอพระอุทิศและเมื่อนำ กฐินไปทอดถวายจะนำเอาหอพระอุทิศไปด้วย

วิธีปฏิบัติ ในการทำบุญกฐินนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการทำบุญกฐินที่ ทำพร้อมกันทั้งหมู่บ้าน คือ ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านจะเป็นเจ้าภาพในการทำบุญกฐิน ขั้นตอนปฏิบัตินั้น ผู้ใหญ่บ้านจะเรียกประชุมชาวบ้านที่วัด และให้มัคคทายกไปทำการจองกฐินที่วัดเพื่อประกาศให้คน ทั้งหลายและพระสงฆ์รู้ว่าวัดดังกล่าวมีผู้จองกฐินแล้ว เนื่องจากในแต่ละวัดจะมีกฐินได้เพียงครั้งเดียว เท่านั้น และเพื่อไม่ให้คนอื่นนำกฐินมาทอดซ้ำซ้อนกัน ชาวบ้านเชื่อว่าถ้าผู้ใดทำบุญกฐินแล้วตายไป จะไม่ตกนรก แต่จะได้รับผลบุญที่ตนกระทำสะสมไว้ในชาตินี้จะส่งผลให้ในชาติต่อไป ฉะนั้น การทำบุญกฐินจึงจัดเป็นงานใหญ่ ผู้ที่จะทำบุญกฐินจึงบอกกล่าวลูก หลาน ญาติมิตรของตนให้รู้ถึง กำหนดการที่จะทำการทอดกฐิน ในการทำบุญกฐินของชาวบ้าน มาลำดับขั้นในการเตรียมการดังนี้

วันรวม คือวันก่อนวันงาน 1 วัน จะตั้งองค์กฐินในหมู่บ้านหรือในวัด โดยในองค์กฐินนั้นจะมีเครื่องอัฐบริวารและเครื่องบริวารกฐิน ซึ่งเครื่องบริวารกฐินส่วนมากจะเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน มาวางตั้งไว้ในที่เปิดเผยเพื่อให้ชาวบ้านคนอื่น ๆ นำสิ่งของมาร่วมสมทบขององค์กฐินได้ เช่น เสื้อ หมอน อาสนสงฆ์ ฯลฯ ในตอนเย็นของวันรวมจะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพุทธมนต์

วันงาน ตอนเช้าชาวบ้านจะแห่กฐินจากบ้านไปถวายพระสงฆ์ที่วัด เมื่อถึงวัดต้องแห่เครื่องกฐินรอบศาลาการเปรียญหรือพระอุโบสถ 3 รอบ เสร็จแล้วนำองค์กฐินขึ้นไปตั้งบนศาลาการเปรียญ ต่อจากนั้นจะมีถวายภัตตาหารเช้าแก่พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จ มักท่ายกจุดรูปเทียน กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาศีล 5 แล้วกล่าวคำถวายกฐิน เป็นเสร็จพิธี ฝ่ายฆราวาส ในส่วนของพระสงฆ์จะประชุมสงฆ์ทั้งหมดในวัดแล้วให้ภิกษุรูปหนึ่งถามที่ประชุมสงฆ์ว่า ผ้ากฐินและเครื่องบริวารควรจะมีให้สงฆ์รูปใด จะมีภิกษุสงฆ์รูปหนึ่งเสนอต่อที่ประชุมสงฆ์ว่า ควรให้แก่ภิกษุ (เอ่ยนามภิกษุรูปนั้น) ที่สมควรได้รับกฐิน ขั้นตอนนี้เรียกว่า“อุปโลกกฐิน” เมื่อที่ประชุมสงฆ์เห็นชอบตามที่มีการเสนอแล้ว ก็จะเปล่งคำว่า “สาธุ” พร้อมกัน จากนั้นชาวบ้านก็จะพากันถวายเครื่องปัจจัยไทยทานแก่ภิกษุสามเณรอื่น ๆ ทั้งวัดพระสงฆ์รับแล้ว จะอนุโมทนา เป็นอันเสร็จพิธี

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติชาวบ้านถือว่าเป็นวันรวมญาติอีกวันหนึ่งที่จะได้พบปะกันอีกครั้ง โดยการทำบุญกฐินนั้นมีคุณค่าทางด้านจิตใจเป็นอย่างมาก เนื่องจากเกิดจากความเชื่อเรื่องภพหน้าที่เป็นการสั่งสมความดีเพื่อจะให้เกิดในภพหน้าพบเจอแต่สิ่งที่ดี ในส่วนของครอบครัวจะเป็นการสร้างความผูกพันเพิ่มมากยิ่งขึ้นไป ด้วย

2.1.9 ประเพณีการบวช

นางแป้ว จอนคอน (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่าประเพณีการบวชของชาวบ้านนิยมให้ลูกหลานบวชในช่วงเดือน มีนาคม-กรกฎาคม ของทุกปี เป็นประเพณีที่ในปีหนึ่ง ๆ จะมีประเพณีการบวชนี้มาก ประเพณีการบวช ของชาวบ้านหนองซอแซ่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพชนที่ได้ถ่ายทอดความเชื่อ และความศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้แก่คนรุ่นต่อ ๆ มา ดังนั้นประเพณีการบวชจึงเกี่ยวพันกับความเชื่อในเรื่องของศาสนาที่ชาวบ้านหนองซอแซ่นับถือในปัจจุบัน

วิธีปฏิบัติ ชาวบ้านที่มีบุตรหลานจะทำการบวชลูกหลานจะบอกญาติและชาวบ้านในหมู่บ้านเพื่อไปร่วมทำบุญงานบวช โดยจะมีการเตรียมงาน เป็นเวลา 3 วัน

วันที่ 1 จัดเตรียมสถานที่เพื่อใช้จัดงานเลี้ยงญาติที่มาร่วมทำบุญในวันนี้ญาติจะช่วยกันจัดเตรียมสถานที่เพื่อจัดทำอาหาร และสถานที่เพื่อต้อนรับญาติผู้มาร่วมทำบุญวันงาน จะมีการเตรียมทำขนมอาหารอื่น ๆ เตรียมไว้

วันที่ 2 เป็นวันที่ญาติจากที่ต่าง ๆ ที่เจ้าภาพได้บอกกล่าวให้มาร่วมทำบุญเดินทางมาช่วยงานในวันนี้จะมีการเลี้ยงต้อนรับผู้มาช่วยงาน ในช่วงเช้าจะทำพิธี โคนผมนาค

ซึ่งพระจะเป็นผู้โกนผมเป็นคนแรกต่อจากนั้นจะเป็นพ่อแม่ของนาค และญาติ ๆ ช่วงบ่ายจะนำนาคแห่รอบหมู่บ้านเพื่อเป็นการลาญาติ และเพื่อนบ้านเพื่อไปบวช ทั้งเป็นการขอขมาลาโทษที่ได้ล่วงเกินไปในขณะที่ยังไม่ได้บวชนั้น ในขบวนแห่จะมีคนตรี หรือวงมโหรี ให้ได้มีการฟ้อนรำเป็นที่สนุกสนาน หลังจากแห่นาครอบหมู่บ้านเสร็จแล้ว จะมีการสู่ขวัญนาคในตอนเย็นการสู่ขวัญนาคนี้จะเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่ขาดไม่ได้ หลังจากสู่ขวัญนาคเสร็จแล้ว หากมีมหรสพสมโภช จะมีการสมโภชในคืนวันที่ 2 นี้

วันที่ 3 เป็นที่จะนำนาคไปบวชที่วัด เมื่อไปถึงวัดจะทำการทำวัตร พุทธสัมา เพื่อให้ทราบถึงว่าภายในเป็นที่ประทับของสมเด็จพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นเจ้าของศาสนา ซึ่งเรียกกันว่า “พุทธาวาส” โดยมากเมื่อเจ้านาคจะบวชจึงไปกราบไหว้ที่พุทธสัมา เป็นการขออนุญาตเข้าไปในเขต จุดดอกไม้ธูปเทียนแล้วกราบ 3 ครั้ง จากนั้น ให้พ่อแม่ ผู้ปกครองงูมือนาคเข้าไปในพระอุโบสถ แล้วจุดธูปเทียนดอกไม้สักการบูชา ก่อนเข้าไปในบริเวณพระอุโบสถนั้น ทำประทักษิณ 3 รอบ โดยเวียนขวา หลังจากนั้นนาคจะรับผ้าไตรจากพ่อแม่ แล้วเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ นำผ้าไตรดอกไม้ธูปเทียนถวายท่านแล้วกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ จากนั้น เป็นการขอบรรพชาเป็นสามเณร จากนั้นพระกรรมวาจาจารย์ และพระอนุสาวนาจารย์ จะสวดอัญเชิญเพื่อบวชเป็นพระภิกษุต่อไป เมื่อเสร็จแล้วจะถวายภัตตาหารพระ หรือถวายจตุปัจจัยไทยทาน รับพร เป็นเสร็จพิธี

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ ทำให้ญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกล ได้มาพบกันอีกครั้งเนื่องจากการบวชชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะได้บุญอย่างมาก จึงต้องบอกกล่าวให้ญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลได้มาร่วมงานบุญอย่างพร้อมเพรียงกัน ก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน สังคมเพราะเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในชุมชน พร้อมทั้งเป็นการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาไว้สืบไป

จากการศึกษาถึงประเพณีของชาวบ้านหนองซอแซที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้น เป็นประเพณีที่ชาวบ้านต้องปฏิบัติกันอย่างพร้อมเพรียง โดยมีจุดประสงค์หลักคือการจรจรโลงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา สืบทอดประเพณีอันดีงามไว้ให้นุชนรุ่นหลัง นอกจากนั้นประเพณียังเป็นสิ่งที่ควบคุมความประพฤติของคนในสังคมและเป็นสิ่งที่ใช้จัดระเบียบของสังคมให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

2.2 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต

ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นจากการวิถีชีวิตของชาวบ้านที่บรรพชนได้สั่งสมสืบทอดมาให้แก่นุชนรุ่นหลังต่อมา ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่จัดทำตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ จากการศึกษาประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้านหนองซอแซ มีดังต่อไปนี้

2.2.1 บุญคุณลาน

นายอาทิตย์ จันทพร (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า บุญคุณลาน เดิมเป็นประเพณีที่เกิดจากวิถีการดำรงชีวิต เพื่อขอบคุณพระแม่โพสพที่ดลบันดาลให้ข้าวกล้าในนาอุดมสมบูรณ์และได้ผลผลิตสูง นิยมปฏิบัติกันในเดือนที่ 2 หรือปลายเดือนอ้ายเพราะช่วงเวลาที่ทำลอมข้าวปลงข้าวและนวดข้าว เป็นกิจกรรมต่อเนื่องกันและหลังจากนวดข้าวเสร็จแล้วก่อนขนขึ้นยุ้งฉาง แต่เดิมจะเชิญนางทรงมาทรงเจ้าเข้าผี นางทรงจะแต่งกายด้วยสีดำล้วนดินหรือชายผ้านุ่งแต่งด้วยจิด ชายพกต่อด้วยสีแดง ผ้าชะมัว (ผ้าขาวมัว) พาดบ่าทัดดอกจำปา เครื่องบูชาดั้งเดิมคือ ต้นตะไคร้ 4 หัว นามพุทรา 4 ก้าน อาหารคาว อาหารหวาน ไข่ต้มทั้งตัว เหล้าโรง 1 ขวด ไข่ปลอดเชื้อ 1 ใบ ข้าวเหนียวปั้นเป็นคำเท่ากำปั้น 1 ก้อน

วิธีปฏิบัติ เข้าภาพจัดเครื่องบูชาลงในโตก ข้าวก้อน ไข่ ดอกไม้ 1 คู่ บรรจูลงในกระติบข้าวแล้วยกขึ้นตั้งบนยอดของกองข้าว แม่โพสพจะเข้าทรงหลังจากทำพิธีการรำยรำรอบ ๆ กองข้าว จากนั้นแม่นางก็จะรำนำหน้าขบวนดักข้าวขึ้นสู่ยุ้งฉาง พาอาหารเครื่องบูชาจะถูกนำมาวางไว้ประตูยุ้งและจะวางบูชาไว้ถึง 4 วัน จึงจะยกออกหรือบางที่ก็ไม่ยกออกเลย ในปัจจุบันแม่โพสพถูกย่อลงเพียงวางเครื่องบูชาที่เรียกว่าปลงข้าวเท่านั้น พิธีสงฆ์ก็เพิ่งถูกมาประสมประสานในระยะหลัง และยึดถือปฏิบัติเฉพาะครอบครัวเท่านั้น ในส่วนที่เป็นพิธีสงฆ์ที่ปรากฏในปัจจุบันจะพบว่า ในตอนเช้ามีการถวายภัตตาหาร และอัญเชิญเครื่องบูชานำข้าวขึ้นสู่ยุ้งฉางคุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ จดมุ่งหมายของการทำบุญคุณลานมีจุดประสงค์เพื่อขอบคุณพระแม่แห่งความอุดมสมบูรณ์ และอัญเชิญท่านพำนักในยุ้งฉางเป็นสิริมงคลแก่ชาวนาในอันที่จะมีอยู่มีกินในชีวิตประจำวันตอนหลังมีพิธีพุทธเจ้ามาเกี่ยวข้อง น่าจะมีความหมาย 2 นัยคือ ประการที่ 1 เพื่อทำบุญถวายภัตตาหารเพื่อความเป็นสิริมงคลทั้งในด้านความอยู่เย็นเป็นสุขและความมีอยู่มีกินในวันต่อ ๆ ไปอีก ประการที่ 2 เมื่อนิมนต์พระภิกษุสงฆ์และบอกเล่าญาติพี่น้องมาร่วมทำบุญหลังการถวายภัตตาหารพระและรับประทานอาหารแล้ว หลังจากนั้นพี่น้องที่ร่วมงานจะเป็นแรงงานในการขนย้ายเป็นอย่างดี

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติบุญคุณลาน เป็นการเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชนให้ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน เสียดสละบริจาคทรัพย์เพื่อถวายให้แก่พระสงฆ์ นอกจากนั้นยังเป็นการฉลองการเสร็จสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยว

2.2.2 ประเพณีบุญสงกรานต์

นายสงวน ฉวีวงษ์ (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่าประเพณีบุญสงกรานต์หรือประเพณีบุญเดือน 5 ของชาวบ้านหนองซอแซ มีการปฏิบัติเหมือน กับคนอีสานในท้องถิ่นอื่น ๆ ซึ่งชาวบ้านถือว่าประเพณีบุญสงกรานต์ เป็นประเพณีที่เฉลิมฉลองการเข้าสู่วันใหม่ของไทย จึงได้จัดงานฉลองและมีการทำบุญอย่างยิ่งใหญ่

วิธีปฏิบัติ กำหนดเวลาในการทำบุญจะมี 3 วัน คือวันที่ 13 เมษายน เรียกว่าวันคำหัว วันที่ 14 เมษายนเรียกว่า วันเนาเถลิงศก ซึ่งชาวบ้านยึดถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่เบิก ศักราช

วันปฏิบัติในวันมหาสงกรานต์คือวันที่ 13 เมษายน ชาวบ้านจะ ทราบโดยทั่วกันเพราะจะมีการประกาศเสียงตามสายในตอนบ่ายจะตีกลอง เพื่อเป็นสัญญาณให้เอาพระ ลงที่หอสงฆ์ ประชาชนชาวบ้านจะทำน้ำอบน้ำหอม ดอกไม้ รูปเทียนไปรวมกันที่วัด ผู้อาวุโสเป็นผู้นำ ทำพิธีกล่าวคำบูชาดอกไม้ ขอบมาที่ล่วงเกินรคน้ำ จากนั้นก็สงฆ์น้ำพระทั้งพระพุทธรูปและพระสงฆ์ ทุกรูป สิ้นสุดการสงฆ์พระเสร็จก็จะเริ่มเล่นน้ำกัน

ในวันที่ 14 เมษายน เป็นวันที่ลูกหลานในครอบครัวที่อพยพไป ตั้งถิ่นฐานหรือทำมาหากินที่อื่นจะเดินทางกลับบ้านเพื่อเยี่ยมเยียนพ่อแม่และเพื่อประกอบพิธีสงฆ์น้ำ พระพุทธรูปประจำตระกูล สงฆ์น้ำอัฐิของบรรพบุรุษที่ล่วงลับ มีการทำบุญถวายปัจจัยไทยทาน รคน้ำ คำหัว ปู่ย่า ตายาย สายเลือด และสุดท้ายลูกทั้งหลายจะทำพิธีอาบน้ำให้พ่อแม่ ในวันที่ชาวบ้านจะเชิญ ผู้สูงอายุที่เป็นที่เคารพในหมู่บ้านมารวมกันที่กลางบ้านและจัดให้นั่งเรียงแถวกัน จากนั้นชาวบ้านที่เป็น รุ่นลูก รุ่นหลานจะนำน้ำอบน้ำหอมมารคน้ำคำหัวขอพรจากผู้สูงอายุเหล่านั้นเพื่อเป็นสิริมงคลในชีวิต

วันที่ 15 เมษายน ในตอนเย็นจะมีการสงฆ์น้ำพระพุทธรูปที่วัด จนกว่าจะถึงวันแรม 15 ค่ำ เดือน 5 ในวันที่นั้นจะขนทรายเข้าวัดในตอนเย็น และจะมีการเจริญพระพุทธร มนต์จนกระทั่งวันสุดท้ายจะมีการตกแต่งประดับประดาองประทายด้วยดอกไม้รูปเทียน พระสงฆ์สวด กลองเบิกปี กรวดน้ำ เป็นอันเสร็จพิธี

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ เป็นการสร้างความผูกพันให้กับ ครอบครัวและเป็นการแสดงถึงความอ่อนน้อมถ่อมตน การแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อผู้ให้กำเนิดและ เครือญาติที่ใกล้ชิด ซึ่งเป็นวัฒนธรรมอันดีของไทย และเป็นการอนุรักษ์ไว้ซึ่งความดีงามของสังคม

2.2.3 ประเพณีบุญเลี้ยงบ้าน

นางसान กระแสโท (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่าการเลี้ยงบ้านเลี้ยง เมืองเป็นประเพณีส่วนรวมของชุมชนที่ครอบครัวจะต้องจัดกิจกรรมและเครื่องบูชาไปเป็นส่วนตัวการ เลี้ยงบ้านเลี้ยงเมืองนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะชำระเสนียดจัญไรที่เข้ามารังควาญครอบครัวในระยะเวลาผ่าน มาแต่ละปีคั้งนั้น เมื่อถึงวันอังคารของเดือน 6 (ประมาณเดือนพฤษภาคม)ครอบครัวต่าง ๆ จะส่งตัวแทน ไปทำความสะอาดกลางบ้านจัดสถานที่ที่จะเตรียมการปฏิบัติบุญต่อไป พิธีในส่วนที่เป็นส่วนรวม ได้รับการผสมผสานเข้ากับพิธีพุทธจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว แต่ในส่วนที่เป็นส่วนตัวจะต้องแยก ปฏิบัติเป็นพิเศษ

วิธีปฏิบัติ ก่อนวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 ในตอนเย็นของ 3 วันแรกจะมี พิธีสวดมนต์เย็น 3 คาบ (เวลา) แต่พิธีที่เป็นส่วนครบครันจะเริ่มในวันที่ 4 ในตอนเช้าของวันที่ 4 ทุกครัวเรือนจะทำกระทงกาบกล้วยเป็นกระทงหน้าวัว (กระทงสามเหลี่ยม) บรรจุอาหารคาวหวาน คำหมาก กอกยา (กอกยา คือ ยาเส้นมวนด้วยใบตอง) ข้าวดำ ข้าวแดง ดอกไม้ และตุ๊กตกาบกล้วยที่ทำเป็นรูปคน รูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น วัว ควาย ม้า เป็นต้น บรรจุลงในกระทงนั้น แต่ละบ้านจะมีหม้อน้ำหอม (น้ำเจือขมิ้น) บ้านละหม้อ หินแห่ (หินลูกรัง) บ้านละ 1 ถุง ก่อนนำไปร่วมพิธี จะมีการควดข้าวเอา เสนียดจัญไรออกจากร่างกาย ออกจากจิตวิญญาณของบรรดาสมาชิกในครอบครัว (การควดข้าว คือ การนำข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนนำไปตามร่างกาย) เมื่อควดแล้วจะทิ้งลงในกระทงและนำไปรวมกันที่ศาลากลางหมู่บ้าน ในการนี้จะมีการตั้งหอพระอุปคุด หอผีปู่ตาไว้ต่างระดับกันใต้หอพระจะเป็นที่วางของ อ่างน้ำหอมที่ทุกครัวเรือนนำมาเทรวมกัน ใต้หอผีจะมีกองหินแห่ (หินกรวด) และกองทราย ซึ่งปักธง 7 สี ไว้ในระหว่างที่มีการสวดมนต์ของพิธีพระ เฒ่าเจ้าก็จะทำพิธีบูชาพระอุปคุด เช่น สรงผีปู่ตา ไปพร้อมกัน หลังจากพระฉันอาหารเสร็จแล้วก่อนรับประทานอาหารร่วมกันของชาวบ้านทุกครอบครัว จะต้องเข้าไปนั่งล้อมวงหอพระอุปคุดและหอผี เฒ่าเจ้าจะเริ่มกล่าวนำคำบูชาให้ลูกหลานว่าตามเสร็จแล้ว ก็จะดักน้ำพระพุทธรูปแบ่งกัน แบ่งหินแห่ แบ่งทราย กันให้ครบทุกครัวเรือน ทรายดังกล่าวทุกครอบครัวจะนำกลับบ้าน น้ำมนต์จะถูกเทในตุ่มน้ำคืมส่วนหนึ่ง ตุ่มน้ำอาบส่วนหนึ่งและประพรมที่ ศิระษะลูกหลาน อีกส่วนหนึ่งทรายจะ โรยรอบ ๆ บ้านกันผีสาวที่จะเดินทางเข้ามาทำอันตราย ดิน หิน กรวด จะถูกสาดขึ้นบนหลังคาสิ่งปลูกสร้าง เพื่อความเป็นสิริมงคลและความอุดมสมบูรณ์ในการ ประกอบอาชีพสำหรับกระทงหน้าวัวคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยการนำของเฒ่าเจ้าจะเป็นผู้นำออกไปส่ง หรือทิ้งด้านตะวันตกของหมู่บ้านต่อไป

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ ในประเพณีทุกประเพณีของชาวบ้านมี ลักษณะเหมือน ๆ กับประเพณีของกลุ่มชนในตระกูลไต ลาวทั่วไป คือ ระบบเครือญาติ ความเป็น น้ำหนึ่งใจเดียวกันของกลุ่มชาติพันธุ์ ประเพณีนี้ จึงเปรียบเสมือนเครื่องมือที่จะทำให้ประชาชนใน หมู่บ้านที่กระจัดกระจายกันออกไปตั้งบ้านเรือน ไกลพวกพ้อง ได้กลับมาประกอบพิธีกลับมาทำ ร่วม กิจกรรมสานสายใยความสัมพันธ์ให้มั่นคง และแนบแน่นมากขึ้นอีกนัยหนึ่งก็คือเป็นบรรทัดฐานที่ กำหนดแนวทาง การจัดระเบียบในสังคม การสอนการวัชรธรรมแก่อนุชนรุ่นต่อ ๆ มาอีกทางหนึ่งด้วย

2.2.4 ประเพณีบุญบั้งไฟ

นายดำเนา ริดไซสง (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ประเพณีจุดบั้งไฟ หรือการจุดบั้งไฟถวายแด่น (แด่น ตามความเชื่อของชาวบ้านเป็นชื่อเทพยดาที่สามารถบันดาลให้ฝนฟ้า ตกต้องตามฤดูกาลได้) เป็นประเพณีที่ได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษไต-ลาว ที่อาศัยอยู่สองฟากฝั่ง แม่น้ำโขง ความมุ่งหมายของการปฏิบัติ เพื่อตอบสนองความเชื่อเรื่องฟ้าแล่นเนนเมืองอันเป็น

บรรพบุรุษของบรรพชนตระกูล ไต-ลาวเนื่องจากประชาชนในกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวประกอบอาชีพ การทำนา ดังจะเห็นเป็นประเพณีเบิกศักราชการทำนา เบิกปีเบิกเดือนด้วยการบรรจุบั้งไฟบูชาพญาแถน ของสิบสองปันนาสิบสองจุไทยหลวงพระบาง เวียงจันทน์และกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

สำหรับการปฏิบัติบุญ เติมก็ปฏิบัติเพื่อการบูชาเบิกศักราชดังได้ กล่าวข้างต้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2528 ได้ประยุกต์เอาวัฒนธรรมคนเมืองเรื่องการประกวดแข่งขันเอา เติมพัน ดังนั้นการปฏิบัติบุญเพื่อสนองตอบความเชื่อดั้งเดิมจึงกลายมาเป็นธุรกิจ เป็นการเล่นสนุก เพื่อให้ได้มาซึ่งรางวัลวิธีการปฏิบัติบุญบั้งไฟ จะกระทำขึ้นเพื่อบูชาต่อพญาแถนและได้ยึดถือแนวปฏิบัติ ในทุกปี กำหนดการแบ่งออกเป็น 3 วัน คือ วันบูชา วันแห่และวันจุดบั้งไฟ ในวันบูชา เจ้าจ้ำจะทำการ คัดเลือกชายฉกรรจ์ที่มีร่างกายแข็งแรง มีความอดทนอดกลั้นและเสียสละเพื่อ ไปทำการเสี่ยงทายที่คอน ปู่ตาเพื่อเป็นรางวัลของผีควาย เมื่อการบวชควายเสร็จสิ้นลงแล้วผู้ทำหน้าที่เป็นควายจ้ำ (หรือควายญา พ่อปู่) ก็จะเดินทางป่าวประกาศเพื่อบอกบุญ เสียกลองและการร่ำรำของควายจ้ำจะเป็นเครื่องหมาย การเริ่มต้นงานบุญบั้งไฟหมู่บ้านก็เริ่มคึกคักด้วยผู้คนห่อข้าวต้ม บิบข้าวปุ้น (ข้าวปุ้น หมายถึง ขนมจีน ปัจจุบันข้าวปุ้นจะซื้อตามร้านการทำขนมจีนบ้านไม่ทำเองคงเหลือแต่การห่อข้าวต้ม) หรือเตรียมข้าว ปลาอาหาร ไว้ต้อนรับญาติพี่น้องที่จะต้องเดินทางมาร่วมงาน ตลอดจนนักท่องเที่ยว วัดโคกคุ้มโคกที่จัดส่ง บั้งไฟเข้าแข่งขันก็จะพากันประดับตกแต่งบั้งไฟให้งดงามและช่วยกันทำในวันนั้น วันที่ 2 เป็นวันแห่ ใหญ่ในตอนเช้าเจ้าจ้ำจะทำพิธีบูชาผีปู่ตาอีกครั้งหนึ่ง โดยบั้งไฟบูชา 1 ขาเขีย (ขาเขีย หมายถึง ขาดัง กากบาท เพื่อรับการตั้งบั้งไฟ 3 บั้ง) ควายจ้ำจะทำหน้าที่แห่บั้งไฟดังกล่าวไปบอกผีปู่ตา เพื่อขอให้ พิทักษ์รักษากิจกรรมบุญบั้งไฟที่จะเกิดขึ้นให้ราบรื่นไปด้วยดี ตอนบ่ายขบวนแห่บั้งไฟที่จุดควายใน วันรุ่งขึ้นการจัดขบวนแห่ใหญ่ คือ หอผีปู่ตา พระอุปัชฌาย์ ควายจ้ำ บั้งไฟ และประชาชน เครื่องดนตรี ที่นำมากำกับจังหวะ คือ กลองควายจ้ำและกลองกริ่ง เป็นต้น เส้นทางที่แห่ คือ หมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง ทุกหมู่บ้าน จุดมุ่งหมายเพื่อบอกบุญแก่เพื่อนบ้านทั่วไปตะวันตกคืนก็จะแห่ย้อนกลับบ้าน และวันสุดท้าย คือ การจุดบั้งไฟ บั้งไฟทุกบั้งจะถูกนำไปรวมกันที่กองอำนวยการรอเวลาที่จุดแข่งขันต่อไป

คุณค่าของการปฏิบัติไม่มีนัยพิเศษในข้อปฏิบัติ เพราะจุดมุ่งหมาย ของการปฏิบัติเพื่อสนองตอบความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ต้องการปฏิบัติเพื่อความสนุกสนาน และให้เป็นไปตามประเพณีดั้งเดิมเท่านั้น

2.2.5 ประเพณีแจกข้าวหาผู้ตาย

นายประเสริฐ ทรวจขุนทด (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่าประเพณี แจกข้าวหาผู้ล่วงลับนี้ เป็นประเพณีที่เกิดจากความเชื่อหรือเกิดจากการดำรงชีวิตของชาวบ้าน แต่ได้มีการนำเอาพิธีกรรมทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งรูปแบบการจัดอาจจะเป็นประเพณีทางศาสนา แต่

ผู้วิจัยได้นำมาจัดไว้ในหมวดนี้ การทำบุญตามประเพณีการแจกข้าวหาผู้ตายนี้จะขึ้นอยู่กับผู้ที่จะทำว่าจะกำหนดวันในการทำเมื่อใด เช่น เมื่อผู้ตาย ตายครบกำหนด 100 วัน หรือเมื่อพร้อมในหลาย ๆ ด้านจึงจะทำก็ได้

วิธีการปฏิบัติ ผู้ที่จะทำบุญแจกข้าวหาผู้ตาย ก่อนวันงานจะบอกกล่าวญาติสนิทที่เป็นวงศ์ตระกูลเดียวกันและกำหนดวันงานว่าจะทำในวันใด เมื่อกำหนดวันงานเสร็จแล้วจะมีการนิมนต์พระสงฆ์เพื่อเป็นผู้ทำพิธีทางศาสนา โดยงานจะแยกเป็น 3 วัน คือ

1. วันเตรียมงาน เจ้าภาพจะจัดเตรียมสถานที่เพื่อตั้งกองบุญ ซึ่งมีเครื่องใช้ต่าง ๆ ไว้ที่บ้านเจ้าภาพ เช่น เสื่อ หมอน ที่นอน เครื่องใช้ในครัวเรือน โต๊ะ เก้าอี้ ฯลฯ ทั้งนี้แล้วแต่เจ้าภาพจะจัดหา

2. วันที่สอง เรียกว่า “วันโฮม” (วันรวมญาติ) คือ วันที่ญาติพี่น้องที่ได้บอกกล่าวไปแล้วมาช่วยกันจัดทำอาหารต้อนรับแขกที่มาช่วยงาน ซึ่งการมาช่วยงานจะมีของมาร่วมทำบุญด้วย เช่น ข้าวสาร หมอนและอื่น ๆ ตามจิตศรัทธา ช่วงบ่าย จะมีการเทศน์ 2 ธรรมาสน์ เป็นการเทศน์ปฐกษา วิสัยขนา เกี่ยวกับบุญที่ทำการอุทิศให้แก่ผู้ตาย ในตอนเย็น พระสงฆ์ที่รับนิมนต์ไว้จะมาสวดพุทธมนต์เย็นที่บ้านงาน ในวันนี้ถ้าเจ้าภาพมีทุนมาก จะมีการจ้างมหรสพ มาสมโภช ด้วยก็ได้

3. วันที่ 3 เป็นวันสุดท้าย เรียกว่าวันตักบาตร กล่าวคือ จะนิมนต์พระสงฆ์จะเข้ามาฉันภัตตาหารเช้าที่บ้านเจ้าภาพจะมีการสวดชัยะมงคลคาถา เพื่อความเป็นสิริมงคล จากนั้นมีคตทายกจะนำกล่าวถวายปัจจัยไทยทานเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตาย พระสงฆ์ให้พร ประพรมน้ำมนต์เป็นอันเสร็จพิธี

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ ทำให้ญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลหรือไปทำงานต่างถิ่น ได้มาพบเจอกันสร้างความเหนียวแน่นในความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

2.2.6 ประเพณีเลี้ยงผีตาแฮก

นายสุพงษ์ จอนคอน (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่า การเลี้ยงผีตาแฮกเป็นประเพณีที่เกิดจากกิจกรรมการดำรงชีวิต (ตาแฮก ตามความเชื่อของชาวบ้านคือ วิญญาณของบรรพบุรุษที่คอยดูแลไร่นาและผลผลิตของชาวบ้าน) คือ การทำนาชาวบ้านที่เชื่อว่าที่นามีจิตวิญญาณมีการสืบทอดจากบรรพบุรุษ ดังนั้นการเลี้ยงผีตาแฮกก่อนลงคราด ไถ จึงเป็นประเพณีเพื่อแสดงความมีคารวะธรรมต่อบรรพบุรุษและเพื่อเบิกฤกษ์ฤกษ์การทำนา และเพื่อความ เป็นสิริมงคลแก่ชาวนาเอง

วิธีปฏิบัติ การแหกนาของชาวบ้านหนองซอแซจะยึดเอา วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 เป็นแห่งพิธีบวงสรวง การเตรียมเครื่องบูชาจะเริ่มตั้งแต่การนำเอาใบตองกล้วยมาเย็บเป็นกระทงปากแฉก เพื่อใช้เป็นที่บรรจุเครื่องบูชา เครื่องบูชาดังกล่าวประกอบด้วย คำหมาก ยาสูบ 1 มวน อาหารคาวหวาน อย่างละ 4 คำ เมล็ดพันธุ์ข้าว คอกไม้ 1 กู่ ฐูป 1 คอก เหล้าขาว 1 จอก

การทำพิธีจะเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละครอบครัวว่าจะเริ่มต้นทำอะไรก่อนหลัง หรือให้ใครร่วมพิธีบ้าง เมื่อได้ของบูชาครบถ้วนแล้ว จะตั้งศาลตาแฮกเป็นเรือนไม้ไผ่ ฐานมีหลักเสาไม้ไผ่ 1 เสา ดอกไม้รูปเทียนจะถูกนำขึ้นเก็บบนเรือนผี แต่ข้าวปลาอาหารจะวางติดกับพื้นดินผู้เป็นเจ้าของนา จะสวดอ้อนวอนขอพรให้ไร่นาอุดมสมบูรณ์หรือประการใดก็สุดแท้แต่จะเลือกสรร คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นว่าการเลี้ยงผีตาแฮก เป็นประเพณีเบิกฤดูกาล การทำนาของชาวนาเพื่อความเป็นสิริมงคลและความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ โดยนัยหนึ่งของการปฏิบัติ ถ้ามองในแง่มานุษยวิทยาแล้วการเลี้ยงผีตาแฮกเป็นการเตือนสติตัวผู้เป็นชาวนาเองว่าถึงฤดูกาลทำนาแล้วภาระหน้าที่ได้เริ่มต้นแล้วควรทำหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด เพื่อตอบแทนผีไร่ผีนาวา ลูกหลานรุ่นใหม่ไม่ได้ทอดทิ้งไร่นา

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ คือ การทำให้รู้ว่าฤดูกาลผลิตในปีนั้นได้เริ่มต้น จึงต้องทำให้มีการเตรียมอุปกรณ์ เมล็ดพันธุ์ การเตรียมสถานที่เพื่อการผลิต นอกจากนั้นยังทำให้ชาวบ้านได้แสดงออกถึงความกตัญญูต่เวทิตาต่อบรรพชนและพระแม่โพสพที่ทำให้ข้าวกล้าในนาอุดมสมบูรณ์

2.2.7 ประเพณีลอยกระทง

นายสุวรรณ บุญเรืองพะเนาวิ (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่าประเพณีลอยกระทงของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นความเชื่อที่เกิดจากการดำเนินชีวิตเพราะชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าแม่คงคาเป็นผู้มีพระคุณที่ให้นำมาใช้ในการดำรงชีวิต ใช้ในการปลูกพืชและการใช้ในการทำนา ในการจัดประเพณีลอยกระทงของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นคั้งเช่นเดียวกับท้องถิ่นอื่นคือ จะจัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ซึ่งชาวบ้านจะนำกระทงไปลอยเพื่อสักการบูชาต่อพระแม่คงคา

วิธีปฏิบัติ เมื่อถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ในตอนเช้า ชาวบ้านจะจัดอาหาร ไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ สามเณรที่วัด จากนั้นจะกลับมาเพื่อจัดเตรียมกระทงเพื่อไปลอยในตอนเย็น โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะไปรวมกันที่วัดเพื่อลอยที่สระ หรือหนองน้ำที่อยู่ในวัด ในการลอยกระทงชาวบ้านจะตัดเล็บมือและเส้นผม พร้อมกับเงินเหรียญบาทใส่ไว้ในกระทงเพราะชาวบ้านเชื่อว่าการตัดผมและตัดเล็บใส่ในกระทงจะนำเคราะห์ และความทุกข์ที่มีอยู่ของตนและครอบครัวไปตามสายน้ำ สำหรับเงินชาวบ้านเชื่อว่าจะทำให้มีโชคลาภในวันข้างหน้า จะได้เงินทองมากยิ่งขึ้น ก่อนที่จะลอยจะมีมัคทายกหรือคนที่ชาวบ้านเคารพนับถือกล่าวถวายกระทงต่อพระแม่คงคา หลังจากนั้นก็จะแยกกันปล่อยกระทงตามสะดวก ซึ่งก่อนที่จะลอยชาวบ้านจะอธิษฐานเพื่อขอพรให้มีความสุข แต่ในปัจจุบันการลอยกระทงจะจัดเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ขึ้น โดยจะจัดในระดับอำเภอหรือจังหวัดชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านแต่ละตำบลจะจัดทำกระทงขนาดใหญ่เพื่อเข้าประกวดชิงรางวัลในแต่ละปี จะมีมหรสพให้ชาวบ้านได้ชมเป็นที่สนุกสนาน และยังมีการประกวดนางนพมาศในแต่ละปีด้วย

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ ทำให้ชาวบ้านได้พบปะกันหลังฤดูเก็บเกี่ยว สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนในชุมชนและวัด รวมทั้งเป็นการแสดงถึงความกตัญญูแก่เวทิต่อผู้มีพระคุณ คือ พระแม่คงคาและก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชนในการร่วมการแข่งขันประกวดกระทง

2.2.8 ประเพณีการแต่งงาน

นางสมบุรณ์ จอนคอน (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่าในอดีตชาวบ้านหนองซอแซจะมีการแต่งงานเฉพาะกับคนในหมู่บ้านเดียวกัน หลังจากที่มีการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานในต่างจังหวัดหรือในกรุงเทพฯ ทำให้มีการแต่งงานกับคนต่างหมู่บ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงหรือจากต่างจังหวัดอื่น ๆ เพราะในปัจจุบันหนุ่มสาวในวัยแต่งงานมีอิสระในการเลือกคู่ครองของตนเองได้ ประเพณีการแต่งงานได้เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต ชาวบ้านได้นำพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในประเพณี คือ มีการเลี้ยงพระในตอนเช้า

วิธีการปฏิบัติ ก่อนจัดพิธีกรรมแต่งงานชาวบ้านผู้เฒ่าผู้แก่ของเจ้าบ่าวเจ้าสาวจะร่วมกันในการหาฤกษ์แต่งงานกับผู้รู้หรือกับพระภิกษุที่เคารพนับถือ หลังจากได้ฤกษ์วันแต่งเป็นที่เรียบร้อยแล้วจะเตรียมงานซึ่งจะเตรียมงานก่อนประมาณ 2 สัปดาห์ ฝ่ายเจ้าสาวจะจัดเตรียมทำความสะอาดบ้านเรือน เตรียมสิ่งของที่จะจัดทำข้าวปลาอาหารสำหรับเลี้ยงแขก โดยตามประเพณีไทยอีสานจะนิยมทำอาหารประเภทลาบวัว หมู และมีอาหารอื่น ๆ เป็นส่วนประกอบ เมื่อถึงวันแต่งงานเจ้าบ่าวจะแห่ขันหมากมาที่บ้านเจ้าสาว ทางบ้านเจ้าสาวจะเป็นฝ่ายเตรียมต้อนรับและจัดเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน ในตอนเช้าที่บ้านของเจ้าสาวจะเลี้ยงถวายภัตตาหารเช้าแก่พระสงฆ์สามเณร หลังจากนั้นจะมีพราหมณ์เป็นผู้ควบคุมดูแลขั้นตอนการปฏิบัติให้ถูกต้องตามประเพณีและความเชื่อ และจะเป็นผู้ที่สู่ขวัญให้กับเจ้าบ่าวเจ้าสาว เสี่ยงทายไข่ม้วนบายศรี หลังจากพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเสร็จแล้วจะเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน และเจ้าบ่าวจะกลับไปบ้านตนเองก่อน (ในกรณีที่เจ้าบ่าวอยู่ต่างจังหวัดที่ไกลจะอยู่ที่บ้านเจ้าสาว) เพื่อรอเวลาหรือฤกษ์ในการส่งตัวเข้าห้องหอที่จัดเตรียมไว้ที่บ้านเจ้าสาว ซึ่งพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายจะเข้าไปและให้คำอวยพรแก่ทั้งสอง เมื่อส่งตัวเข้าหอก็จะเลี้ยงอาหารเย็นในกลุ่มเครือญาติ เป็นเสร็จพิธีการแต่งงาน

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างสายเครือญาติขึ้นใหม่และก่อให้เกิดความรักความสามัคคีในระบบเครือญาติ ญาติพี่น้องจากต่างถิ่นจะได้พบปะกันอีกครั้งทำให้ความสัมพันธ์มีความเหนียวแน่นขึ้น

สรุปได้ว่า ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้านหนองซอแซเป็นประเพณีที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยได้รับการถ่ายทอดแบบรุ่นต่อรุ่นแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปฏิบัติที่เป็นไปตามยุคสมัยแต่ยังคงมีการปฏิบัติแบบดั้งเดิมเป็นหลักซึ่งประเพณีจะเกี่ยวข้อง

ทั้งวิถีชีวิต การประกอบอาชีพรวมทั้งเป็นประเพณีที่เกิดจากความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติที่เชื่อว่าสามารถคลั่งแคลและอวยพรให้การดำเนินชีวิตหรือการประกอบอาชีพของชาวบ้านมีความสุขและประสบความสำเร็จได้

วัฒนธรรมของชาวบ้านหนองซอแซ

นายถวิล อธิปัญญา, นายเที่ยง กิจสูงเนิน และ นางปราณี ปีกกระโท (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่าบ้านหนองซอแซ เป็นหมู่บ้านชาวไทยอีสานที่มีวัฒนธรรมที่เหมือนกับชาวไทยอีสานท้องถิ่นอื่น ๆ แต่ต่อมาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ได้รับจากภายนอกชุมชน การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางสังคมที่ปรากฏในรูปแบบของสถาบันต่าง ๆ ในสังคมของหมู่บ้าน ทำให้ระบบวัฒนธรรมของบ้านหนองซอแซเปลี่ยนแปลงไปอย่างค่อนเนื่อง แต่ยังคงวัฒนธรรมดั้งเดิมอยู่ไม่เสื่อมคลาย จากการศึกษาถึงระบบวัฒนธรรมของชาวบ้าน แยกได้ดังนี้ คือ

1. การแต่งกาย

นางยุพิน กระจ่างโพธิ์, นางลลิตา กล่อมไธสง และ นางปวี หงษ์พิมา (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่า การแต่งกายของชาวบ้านหนองซอแซในอดีตจะแต่งกายโดยผู้ชายจะนุ่งโจงกระเบนที่ทอด้วยผ้าไหม ผู้หญิงจะนุ่งผ้าถุงใส่เสื้อแขนกระบอกหรือผ้าฝ้ายที่ทอและตัดเย็บด้วยตนเองและจะแต่งตัวให้ดูสวยงามโดยการใส่ชุดผ้าไหมทั้งชุดเมื่อมีเทศกาลหรืองานสำคัญ ในปัจจุบันการแต่งกายได้เปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาโดยคนในวัยแรงงานออกไปทำงานยังต่างถิ่นหรือในกรุงเทพฯ ซึ่งการแต่งตัวจะเป็นไปตามสมัยนิยม กล่าวคือทั้งหญิงและชายนิยมใส่กางเกง เสื้อเชิ้ต หรือกระโปรง ตามความนิยมของแต่ละคน วัฒนธรรมการแต่งกายของชาวบ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงไม่ได้มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตด้านอื่น ๆ แต่อย่างใด

2. การกิน

นางปราณี ปีกกระโท, นางแป้ว จอนคอน และ นางสุภาพร ฉวีวงษ์ (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่า การกินอาหารของชาวบ้านหนองซอแซได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมาก เพราะชาวบ้านได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านโภชนาการจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ให้คำแนะนำในการกินอาหารอย่างถูกสุขลักษณะ ซึ่งชาวบ้านได้เลิกกินอาหารประเภทเนื้อดิบแต่ยังคงมีคนเฉพาะบางกลุ่มเท่านั้นที่ยังมีความนิยมในการรับประทานอาหารประเภทเนื้อดิบ คือ ประเภทลาบ ก้อย เช่น เนื้อโคและเนื้อสุกร การกินอาหารของชาวบ้านในปัจจุบันยังได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่คนรุ่นใหม่นำเข้ามาจากภายนอกท้องถิ่นทำให้การกินอาหารของชาวบ้านมีรูปแบบตามสมัยนิยม กล่าวคือ จะกินอาหารตามสั่งและหาซื้อตามร้านขายของชำในหมู่บ้าน

3. ภาษาพูด

นางปรีชา ลาโคตร, นางสุกัญญา แมนสืบชาติ และ นายสงวน ฉวีวงษ์ (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ภาษาพูดในชุมชนบ้านหนองซอแซที่ใช้ในการสื่อสารคือภาษาไทยอีสานและมีบางส่วนที่ได้เข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน โดยการแต่งงานเป็นไทยอีสานจากจังหวัดนครราชสีมาทำให้ภาษาพูดในชุมชนมีอยู่ 2 ภาษา คือ ภาษาอีสานทั่วไปและภาษาอีสานที่เป็นสำเนียงไทยโคราช ซึ่งจากการศึกษาภาษาพูดในชุมชนเปรียบเทียบกับภาษาไทยยกตัวอย่างได้ดังต่อไปนี้

ภาษาไทยอีสาน “ลีไปไสหละ”

ภาษาไทยอีสานสำเนียงโคราช “จีไปไหน”

ภาษาไทยกลาง “จะไปไหน”

ภาษาไทยอีสาน “ย่างไปไส”

ภาษาไทยอีสานสำเนียงโคราช “เดินไปไหน”

ภาษาไทยกลาง “เดินไปที่ไหน”

ภาษาไทยอีสาน “เฮ็ดเวียก เฮ็ดงาน”

ภาษาไทยอีสานสำเนียงโคราช “ทำงาน ทำกำน”

ภาษาไทยกลาง “ทำงานทำการ”

สรุปว่า วัฒนธรรมของชาวบ้านหนองซอแซมีการเปลี่ยนแปลงไปตามของการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของสังคมที่เปลี่ยนไปอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีการดำรงชีวิตที่คนหนุ่มสาวรับมาจากภายนอกชุมชน ได้มาเผยแพร่ให้แก่คนในชุมชนทั้งวัฒนธรรมทางด้านการแต่งกาย การกิน แต่สิ่งที่ไม่เคยเปลี่ยนไปได้แก่ วัฒนธรรมทางภาษาที่ชาวบ้านยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนไว้ อย่างเหนียวแน่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ที่ได้สั่งสมมาจากอดีตทั้งที่เป็นประสบการณ์และการเรียนรู้ให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมา ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านหนองซอแซ จากการศึกษาภาคสนามพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

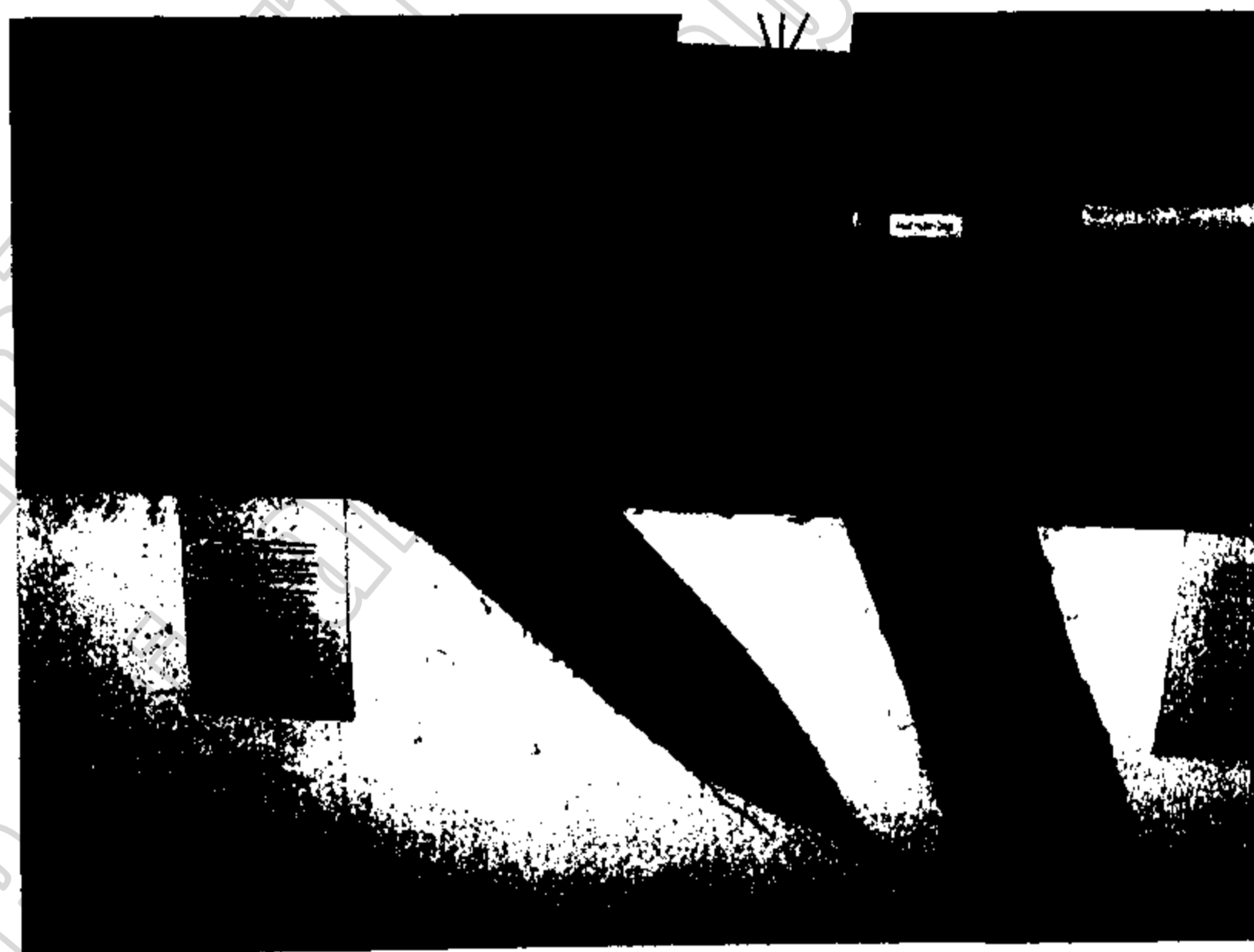
1. ภูมิปัญญาด้านการหาอาหาร

นายเวช จันทพร, นายดำเนา ลิด ไชสง และ นายสงวน ฉวีวงษ์ (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่า ภูมิปัญญาด้านการหาอาหาร เป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพชน โดยใช้เครื่องมือในการหาอาหารที่ผลิตเองโดยวัสดุที่มีอยู่ในธรรมชาติ คือ ไซ ลอบ แห สวิง เป็นต้น

การหาอาหารต้องเรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์ ซึ่งต้องรู้จักสังเกตพฤติกรรมของสัตว์หรือสิ่งอื่น ๆ ที่เป็นอาหารด้วย เช่น การวางลอบต้องรู้ช่วงเวลาว่าในแต่ละช่วงปลาจะชุกชุมหรือออกหาอาหารอย่างไร การหาเห็ดในป่าต้องรู้ว่าเห็ดเคยมีที่ไหน ความรู้เหล่านี้เป็นสิ่งที่ได้จากการสังเกตและจดจำอย่างต่อเนื่อง และทำให้หาอาหารได้สะดวกขึ้น นอกจากนี้ชาวบ้านจะมีการชุกบ่อในที่นาเพื่อให้ปลาเข้าไปอาศัยอยู่ และจะสูบน้ำจับปลาเมื่อเสร็จสิ้นฤดูเก็บเกี่ยวในการจับปลานี้ชาวบ้านจะเชิญญาติพี่น้องไปช่วยกันจับปลาและแบ่งปันให้ญาติพี่น้องไปปรุงเป็นอาหารที่บ้านซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติมีความเหนียวแน่นมากขึ้น

2. ภูมิปัญญาด้านการจักสาน

นายเดิม ชื่นนอก (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่า การจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือนเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไทยอีสานที่กำลังจะหายไปจากสังคมของชาวบ้านหนองซอแซ เพราะคนรุ่นหนุ่มสาวในปัจจุบันยังไม่สนใจในการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจักสานเนื่องจากมีความเห็นว่าเป็นสิ่งที่ต้องนั่งอยู่กับที่และเป็นเรื่องยากที่จะทำได้ ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านหนองซอแซใช้เครื่องจักสานเป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ตะกร้าสำหรับใส่สิ่งของ กระบุงสำหรับใส่ข้าว สุ่มสำหรับขังไก่ ลอบและไซสำหรับดักปลา เป็นต้น ในปัจจุบันในหมู่บ้านยังคงมีภูมิปัญญาด้านการจักสานอยู่ คือ นายถวิล อภิปัญญา ที่เป็นผู้มีความชำนาญในการจักสานเครื่องใช้ต่าง ๆ (ตามภาพประกอบ 13-14)

ภาพประกอบ 13 ลอบและไซ เครื่องมือหาอาหารที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

ที่มา : ผู้วิจัย 28 พฤศจิกายน 2551

ภาพประกอบ 14 เครื่องจักสานที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น
ที่มา : ผู้วิจัย 28 พฤศจิกายน 2551

3. ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค

นายสมชัย หลงพิมาย (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่าการรักษาโรคของชาวบ้านหนองซอแซในปัจจุบันเมื่อมีอาการเจ็บป่วยจะนำผู้ป่วยส่งไปรักษาที่โรงพยาบาลอำเภอลำปลายมาศ ที่ห่างจากหมู่บ้าน 10 กิโลเมตร หรือในกรณีที่เจ็บป่วยไม่รุนแรงก็จะไปรับการรักษาที่สถานีอนามัยประจำตำบลที่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 3 กิโลเมตร แต่อาการเจ็บป่วยบางอย่างชาวบ้านจะทำการรักษาผสมผสานกับการใช้ยาสมุนไพรที่หาได้ตามหมู่บ้าน โดยยาสมุนไพรจะเป็นประเภทฝนใส่น้ำดื่ม ประคบ การอบ เป็นต้น เช่น อาการผิคล้ำแดง ชาวบ้านจะใช้ยาสมุนไพรฝนผสมกับน้ำดื่ม อาการฟกช้ำหรือปวดกล้ามเนื้อจะใช้ยาสมุนไพรห่อผ้าประคบตามบริเวณที่เจ็บ

ในการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรชาวบ้านยังให้ความเชื่อถืออยู่ถึงแม้จะใช้เวลานานในการรักษาแต่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางหรือซื้อยารับประทาน นอกจากอาการเจ็บป่วยทางกายที่ใช้ยาสมุนไพรในการรักษาแล้วการเจ็บป่วยทางด้านจิตใจชาวบ้านจะใช้หมอน้ำมันนวดหรือหมอธรรมที่มีอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงรักษาหรือใช้วิธีการสะเดาะเคราะห์ต่อชะตาให้แก่ผู้ป่วยโดยมีจุดมุ่งหมายให้ผู้ป่วยมีกำลังใจที่ดีขึ้น

4. ภูมิปัญญาด้านการวางแผนโบราณ

นางสุภาพร จิววงษ์ (2552 : สัมภาษณ์) ผู้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการนวด เล่าว่า การรักษาโรคของชาวบ้านหนองซอแซนอกจากการรักษาตามหลักแพทย์แผนปัจจุบันและการใช้ยาสมุนไพรแล้ว บางโรคชาวบ้านยังคงใช้วิธีการรักษาด้วยการนวด โดยเฉพาะที่เป็นโรคเกี่ยวกับอาการเจ็บปวดหรือปวดเมื่อยตามร่างกายชาวบ้านจะอาศัยการนวดในการรักษาควบคู่ไปกับการรักษาด้วยการรับประทานยาแผนปัจจุบัน ในปัจจุบันการรักษาโรคทางร่างกายด้วยการนวดเป็นที่นิยมของชาวบ้านอย่างแพร่หลายในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง ภูมิปัญญาด้านการนวดแผนโบราณของชาวบ้านหนองซอแซนี้บางครั้งจะใช้ควบคู่กับการประคบด้วยลูกประคบที่ใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้านห่อด้วยผ้านำไปนึ่งให้ร้อนและนำมาประคบตรงที่นวดและที่ปวดเมื่อยให้คลายความปวดเมื่อยได้

5. ภูมิปัญญาด้านการทอผ้า

นางทวิ ชื่นนอก (2552 : สัมภาษณ์) ภูมิปัญญาด้านการทอผ้า เล่าว่า การทอผ้าเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านหนองซอแซที่สืบทอดมาเป็นเวลานานซึ่งในอดีตชาวบ้านจะทอผ้าใช้เองทั้งผ้าฝ้าย ผ้าไหม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันชาวบ้านยังมีการทอผ้าไหมใช้อยู่ ซึ่งเส้นไหมที่ได้จะได้จากการเลี้ยงไหมที่ชาวบ้านเลี้ยงเองและมีการปลูกหม่อนไว้เป็นแปลงสำหรับการเลี้ยงไหม สำหรับผ้าฝ้ายได้เลิกการทอเนื่องจากชาวบ้านเลิกปลูกฝ้ายและซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปจากตลาดใกล้บ้านมาสวมใส่ ซึ่งเป็นไปตามสมัยนิยม ยังคงเหลือเฉพาะภูมิปัญญาด้านการทอผ้าไหมเท่านั้น

6. ภูมิปัญญาด้านการทำนา

ชาวบ้านหนองซอแซเป็นสังคมเกษตรกรรมโดยมีอาชีพทำนาเป็นหลัก การทำนาของชาวบ้านกล่าวได้ว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการสั่งสมสืบทอดมาจากบรรพชน ซึ่งวิธีการทำนาของชาวบ้านหนองซอแซ มีการนำการขอแรงมาใช้ในการทำนาเพื่อลดต้นทุนการผลิตและเป็นการแสดงน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในชุมชน ซึ่งเรียกการลงแขกนี้ว่า ประเพณีนาวัน โดยประเพณีนาวันมีบทบาทในการเกื้อกูลสังคมของชาวบ้านหนองซอแซเป็นอย่างยิ่ง บทบาทของประเพณีนาวันนี้จะได้กล่าวในบทต่อไป

บทที่ 5

บทบาทประเพณีนาวนในการพัฒนาชุมชน

ในการศึกษาบทบาทประเพณีนาวนในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งนี้ได้ทำการศึกษำันตอนในการทำนาของชาวบ้านหนองซอแซเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพชน ซึ่งจะ ทำให้เข้าใจถึงการลงแขกหรือประเพณีนาวนในแต่ละขั้นตอนการทำนา นอกจากนั้นยังให้มองเห็นถึงคุณค่าและบทบาทของประเพณีนาวนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ความเป็นมา กระบวนการและองค์ประกอบประเพณีนาวนของบ้านหนองซอแซ

ประเพณีนาวนเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความผูกพันของคนในสังคมชาวบ้านซึ่งเป็นระบบสังคมย่อย ซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่จะให้ญาติพี่น้องได้ช่วยเหลือกันในงานที่เป็นภาระหนักและให้ทันตามฤดูกาล โดยประเพณีนาวนมีความสำคัญและคุณค่าต่อสังคมชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น เพื่อให้สะดวกต่อการศึกษาผู้วิจัยจึงได้แยกการศึกษาเป็นข้อดังนี้

1. ความเป็นมาของประเพณีนาวน

นาวน มีความเป็นมาพร้อมกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบทของไทยที่ต้องอาศัยแรงญาติพี่น้องในการทำนา เพราะการทำนาเป็นงานหนักใน 4 วรระ ตั้งแต่ เตรียมพื้นที่ ได้แก่ การไถครุ ไถแปร การตกกล้า การถอนกล้า การปักดำ การเก็บเกี่ยวและการเก็บขึ้นยุ้งฉาง ซึ่งคนอีสานส่วนใหญ่ จะเป็นผู้มีน้ำใจไมตรี ดังนั้นในการทำกิจการ งานใด ๆ ไม่ว่าจะงานเล็กงานใหญ่ จะสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีเพราะทุกคนต่างมีน้ำใจให้กันและกัน ช่วยงานกันคนละมือละไม้ใช้เวลาไม่นานงานก็สำเร็จลุล่วงไปได้ สมปรารถนา การทำงานแบบนี้ คนอีสานเรียกว่า "วาน" การลงแขกในภาคอีสานก็คือการบอกกล่าวขอแรงบรรดาญาติสนิทมิตรสหาย ให้มาช่วยทำงานนั่นเอง การทำนาวนส่วนใหญ่จะเป็นงานที่สุดกำลังคนในครอบครัวจะทำได้ หรืออาจจะเป็นงานหนักแต่จำเป็นต้องทำให้เสร็จภายในวันเดียว จึงต้องบอกกล่าวให้ญาติพี่น้องเพื่อนบ้านมาช่วยเหลือเพื่อให้งานเสร็จสิ้นไป (สาย กระแสโท, สุวรรณ บุญเรืองพะเนา, ลำเนา ริดโรสง, สำรวยท่าสูงเนิน, 2553 : สัมภาษณ์)

2. กระบวนการและองค์ประกอบการทำนาของชาวบ้านหนองซอแซ

ชาวบ้านหนองซอแซมีวิถีชีวิตที่เหมือนกับชาวไทยอีสานส่วนใหญ่ที่ทำนาเป็นหลักคือการทำนาปี เนื่องจากในการทำนาของชาวบ้านเป็นการทำนาที่อาศัยน้ำจากธรรมชาติ ดังนั้นชาวบ้านจะทำนาปีละครั้ง พ้นจากฤดูกาลทำนาจะทำอาชีพอื่น ๆ เช่น เลี้ยงไหม ทอผ้า เลี้ยงสัตว์ ปศุสัตว์ เป็นต้น ซึ่งการทำนาของชาวบ้านหนองซอแซ จากการศึกษาภาคสนาม พบว่าชาวบ้านหนองซอแซมีกระบวนการทำนาแบ่งเป็น 2 แบบ คือ

2.1 การทำนาคำ

จากการสัมภาษณ์ นายถวิล อธิปัญญา อายุ 69 ปี ถึงลักษณะการทำนา ได้เล่าว่า การทำนาคำเป็นวิธีการทำนาแบบดั้งเดิมและชาวบ้านหนองซอแซส่วนใหญ่จะทำนาคำเนื่องจากมีสภาพพื้นที่เป็นที่ลุ่ม มีน้ำท่วมขัง โดยมีขั้นตอนการทำนาคำ คือ

2.1.1 การไถคะ การไถคะ เป็นการไถครั้งแรกที่ชาวบ้านจะเริ่มฤดูกาลทำนา โดยชาวบ้านจะเริ่มไถคะในเดือนหก (ประมาณกลางเดือนพฤษภาคม) ที่เป็นต้นฤดูฝนและเริ่มไถเมื่อมีฝนตกลงมา ซึ่งการไถคะจะเป็นการตากดินเอาไว้ให้ร่วนประมาณ 30 วัน (ตามภาพประกอบ 15)

2.1.2 การไถแปร การไถแปร เป็นการไถหลังจากที่ทำการไถคะและตากดินไว้แล้ว การไถแปรจะช่วยพลิกดินที่กลบเอาไว้ขึ้นมาอีกครั้งเพื่อกำจัดวัชพืชที่ขึ้นใหม่ และเป็นการย่อยสลายดินให้มีขนาดที่เล็กลง จำนวนครั้งที่ชาวบ้านจะไถแปรขึ้นอยู่กับชนิดและปริมาณของวัชพืช ลักษณะดิน และระดับของน้ำที่ขังในที่นา ซึ่งในพื้นที่บ้านหนองซอแซจะไถแปรเพียงครั้งเดียว (ตามภาพประกอบ 16)

2.1.3 การเตรียมกล้า ในขณะที่ทำการไถแปรจะปรับพื้นที่เพื่อหว่านกล้าสำหรับปักดำ ซึ่งในการเตรียมข้าวหว่านกล้า ชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกที่เตรียมไว้สำหรับเป็นพันธุ์ข้าวไปแช่น้ำให้เกิดรากยาวประมาณ 3-5 มิลลิเมตร นำข้าวที่มีรากงอกแล้วออกมาใส่กระสอบให้แห้งพอหมาด จากนั้นนำไปหว่านในพื้นที่นาที่เตรียมไว้สำหรับหว่านกล้า พื้นที่หว่านกล้าในระยะแรกจะไม่ให้น้ำ น้ำขังจะกว่ารากกล้าจะเกาะดินและมีลำต้นขึ้นมาประมาณ 10 เซนติเมตร จึงจะขังน้ำสำหรับกล้าได้ ในขณะที่กล้ายังเติบโตไม่ได้ขนาดหากมีน้ำขังจะต้องวิดน้ำออกซึ่งหากขังน้ำในขณะนั้นจะทำให้กล้าไม่งอกและเมล็ดกล้าจะเน่าเสีย (ตามภาพประกอบ 17)

ภาพประกอบ 15 สภาพพื้นที่ที่ชาวบ้านทำการไถคะ

ที่มา : ผู้วิจัย 27 พฤษภาคม 2552

ภาพประกอบ 16 การไถแปรโดยใช้กระบือของชาวบ้านหนองซอแซ
ที่มา : ผู้วิจัย 16 มิถุนายน 2552

ภาพประกอบ 17 การหว่านกล้าสำหรับการทำนาดำ
ที่มา : ผู้วิจัย 14 มิถุนายน 2552

เมื่อต้นกล้ามีความยาวได้พอประมาณ จะนำไปหว่านเพื่อให้ต้นกล้ามีการเจริญเติบโตเร็วระยะนี้ จะใช้เวลาประมาณ 3 สัปดาห์ หลังจากหว่านปุ๋ยเสร็จต้นกล้าจะมีความแข็งแรงพอที่จะนำไปปักดำ

2.1.4 การถอนกล้า การตกล้าเป็นการนำต้นกล้าที่จะนำไปปักดำในพื้นที่ที่ได้จัดเตรียมไว้โดยชาวบ้านจะถอนกล้าทำเป็นมัด ๆ ไว้เพื่อสะดวกต่อการขนย้าย

ภาพประกอบ 18 การถอนต้นกล้าของชาวบ้านเพื่อนำไปปักดำ

ที่มา : ผู้วิจัย 17 กรกฎาคม 2552

2.1.5 การปักดำ ชาวบ้านจะนำกล้าที่ถอนจากที่นาแล้วนำมาตัดปลายต้นกล้าออกเพื่อที่จะให้ต้นกล้าแตกยอดใหม่ วิธีการนี้จะทำให้ต้นกล้าติดเร็วและเจริญเติบโตเร็วขึ้น โดยการปักดำต้องเตรียมพื้นที่ไว้โดยการไถแปรและคราดให้พื้นที่เรียบเท่ากันและให้มีน้ำขังในพื้นที่ที่จะปักดำเพราะจะทำให้ต้นข้าวแตกกอเร็ว หากน้ำในที่นามีปริมาณมากเกินไปก็จะทำให้ต้นข้าวเจริญเติบโตช้าด้วย ลักษณะในการปักดำนั้นระยะห่างของแต่ละต้นกล้าเป็นนาหลุมระยะห่างประมาณ 20-25 เซนติเมตร เพราะข้าวจะแตกกอใหญ่ หากเป็นนาดอนจะมีระยะห่างประมาณ 15-20 เซนติเมตร เพราะนาดอนข้าวจะไม่ค่อยแตกกอ (ตามภาพประกอบ 19)

2.1.6 การเก็บเกี่ยว หลังจากข้าวออกรวงประมาณ 20 วัน ชาวบ้านจะระบายน้ำออกจากที่นาเพื่อเป็นการเร่งให้ข้าวสุกพร้อมกันและจะทำให้เมล็ดมีความชื้นไม่สูงเกินไป และจะเริ่มเก็บเกี่ยวได้หลังจากที่ระบายน้ำออกได้ประมาณ 10 – 15 วัน ซึ่งเป็นระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับการเก็บเกี่ยวระยะนี้เรียกว่า ระยะพลับพลึง โดยจะสังเกตที่ปลายรวงข้าวจะมีสีเหลือง กลางรวงจะเป็นสีเขียวอ่อน การเก็บเกี่ยวในระยะนี้จะได้ข้าวที่มีคุณภาพดี เมล็ดข้าวจะไม่หักเมื่อสีและความชื้นในเมล็ดข้าวจะไม่มี ความชื้นมาก (ตามภาพประกอบ 20)

ภาพประกอบ 19 การปักดำนาของชาวบ้านหนองซอแซ
ที่มา : ผู้วิจัย 18 กรกฎาคม 2552

ภาพประกอบ 20 ข้าวระยะปล้นปลึ่งที่พร้อมที่จะเก็บเกี่ยว
ที่มา : ผู้วิจัย 24 พฤศจิกายน 2552

การเก็บเกี่ยวข้าวราคาของชาวบ้านหนองซอแซในอดีตที่ผ่านมาจะใช้แรงงานคนและมีอุปกรณ์ในการเก็บเกี่ยวคือเคียว ในปัจจุบันยังมีการเก็บเกี่ยวโดยใช้แรงงานคนอยู่ ซึ่งการเก็บเกี่ยวโดยการใช้แรงงานคนจะทำให้ได้คุณภาพข้าวที่ดี

ภาพประกอบ 21 การเก็บเกี่ยวโดยใช้แรงงานคน

ที่มา : ผู้วิจัย 24 พฤศจิกายน 2552

การเก็บเกี่ยวข้าวของชาวบ้านหนองซอแซได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อประมาณ พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา ได้มีรถเกี่ยวนวดข้าวเข้ามารับจ้างในหมู่บ้านทำให้ชาวบ้านใช้บริการของรถเกี่ยวนวดข้าวมากขึ้น ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าเป็นการประหยัดเวลาและแรงงานงานในการเก็บเกี่ยว รวมทั้งการเก็บเกี่ยวด้วยรถเกี่ยวนวดข้าวเป็นการประหยัดในการลงทุนมากกว่าใช้แรงงานคน ทำให้การเก็บเกี่ยวโดยใช้รถเกี่ยวนวดข้าวเริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้น

2.1.7 การเก็บรักษาข้าว หลังจากเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วก่อนเก็บรักษาข้าวชาวบ้านจะมีวิธีการก่อนเก็บรักษา คือ หากเป็นการเก็บเกี่ยวด้วยแรงงานคน จะมีการตากแดดก่อนการนวด แล้วมัดเป็นพ่อน (มัด) จึงจะนำไปใช้เครื่องสีเป็นข้าวเปลือกและบรรจุกระสอบเก็บไว้ในยุ้งฉาง หากเป็นการเก็บเกี่ยวด้วยรถเกี่ยวนวดข้าวจะต้องตากก่อนประมาณ 2 วัน เพื่อที่จะลดความชื้นในเมล็ดข้าวลงจึงจะนำเข้าเก็บในยุ้งฉาง ซึ่งก่อนที่ชาวบ้านจะเก็บข้าวขึ้นยุ้งฉาง จะทำความสะอาดให้ยุ้งฉาง จากนั้นจะทำพิธีบอกกกล่าวแม่โพสพ ก่อนโดยจัดหาดอกไม้ รูปเทียน และอาหารหวานสำหรับแม่โพสพ เมื่อบอกกกล่าวเสร็จแล้วจึงจะเก็บข้าวขึ้นยุ้งฉางได้ นอกจากนั้นชาวบ้านยังต้องแยกข้าวสำหรับไว้ทำพันธุ์ต่อไป

ภาพประกอบ 22 การเก็บเกี่ยวข้าวของชาวบ้านในปัจจุบันที่ใช้รถเกี่ยวนวดข้าว
ที่มา : ผู้วิจัย 26 พฤศจิกายน 2552

ภาพประกอบ 23 ยุ้งสำหรับเก็บข้าวที่ชาวบ้านจัดสร้างขึ้น
ที่มา : ผู้วิจัย 6 ธันวาคม 2552

2.2 การทำนาหว่าน

จากการสัมภาษณ์ นายสมชัย หลงพิมาย (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่า การทำนาแบบนาหว่าน เป็นการปลูกข้าวโดยเอาเมล็ดพันธุ์ข้าวหว่านลงในพื้นที่นาที่ไถเตรียมแล้ว ในส่วนการเตรียมดินจะทำการไถและไถแปรเช่นเดียวกับการทำนาดำ โดยการทำนาหว่านนั้นจะเริ่มไถตั้งแต่ปลายเดือนเมษายน จากนั้นประมาณเดือนพฤษภาคมจะเริ่มหว่าน ซึ่งการหว่านของชาวบ้านหนองซอแซเรียกว่าการหว่านไถกลบ โดยนำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ยังไม่ได้เพาะให้งอก ไปหว่านลงในพื้นที่ไถแล้วไถแปรอีกครั้งจากนั้นจะคราดกลบเมล็ดที่หว่านลงไปอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากดินมีความชื้นอยู่แล้วประมาณ 7-10 วัน เมล็ดข้าวจะงอก ในระยะข้าวยังไม่ทันงอกหากมีฝนตกน้ำท่วมขังจะทำให้ข้าวไม่งอกต้องรอคืนแห้งพอหมาดถึงจะทำการหว่านและไถกลบอีกครั้ง

การทำนาหว่านต้องมีการดูแลรักษาในระหว่างที่ต้นข้าวกำลังเจริญเติบโตอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่การหว่านเมล็ด ซึ่งข้าวนาหว่านต้องการปุ๋ยสำหรับการเจริญเติบโตและเป็นช่วงเวลาที่ต้นข้าวอาจถูกโรคและแมลงศัตรูข้าวหลายชนิดทำลายต้นข้าว โดยจะทำให้ให้ต้นข้าวแห้งตาย ผลผลิตต่ำ และคุณภาพเมล็ดไม่มีคุณภาพ

เห็นได้ว่าการทำนาของชาวบ้านหนองซอแซ มีทั้งการทำนาดำ และการทำนาหว่าน ซึ่งมีขั้นตอนที่มีวิธีการที่เหมือนกันและแตกต่างกันในแต่ละขั้นตอน ซึ่งในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาไปโดยชาวบ้านได้นำเทคโนโลยีทางการเกษตรเข้ามาใช้ในการขั้นตอนการทำนา ทั้งขั้นตอนการไถและไถแปร ที่ใช้รถไถนาแบบเดินตามหรือรถแทรกเตอร์เป็นเครื่องมือในการทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นตอนการเก็บเกี่ยวที่ได้มีการใช้รถเกี่ยวรวงข้าวเข้ามาเก็บเกี่ยวแทนแรงงานคน ซึ่งเป็นการประหยัด เวลาและทดแทนแรงงานภาคการเกษตรที่ขาดแคลน

3. องค์ประกอบ กระบวนการประเพณีนาวัน

ฤดูกาลทำนา นับเป็นช่วงเวลาสำคัญของชาวบ้านที่ต้องเร่งปักดำให้ทันฤดูฝนเพื่อให้ต้นข้าวเจริญเติบโตตามระยะเวลาที่กำหนด คนไทยอีสานส่วนใหญ่เป็นคนที่มีความใจไม่ตรี ในอดีตนั้นชาวบ้านจะมีการช่วยกันปักดำทำนา ที่เรียกว่า ลงแขก หรือ นาวัน การลงแขกทำนาในภาคอีสานคือการบอกกล่าวขอแรงงานจากบรรดาญาติสนิทให้มาช่วยกันทำนา โดยไม่ต้องจ้างแรงงานด้วยเงินทอง แต่อาศัยน้ำใจไม่ตรีอันดีของญาติพี่น้องในหมู่บ้านช่วยเหลือกัน น้ำใจของเจ้าของที่นาจะตอบแทนด้วยการเลี้ยงอาหารกลางวันเท่านั้น เมื่อลงแขกในนาคนเสร็จก็เปลี่ยนไปลงแขกที่นาคนอื่น ๆ ต่อไปเป็นการตอบแทน ซึ่งเป็นการแสดงน้ำใจให้กันและกัน ในปัจจุบันการลงแขกเริ่มหายไปจากสังคมชาวนาไทย กลายเป็นการจ้างแรงงานเข้ามาแทนที่ สำหรับประเพณีการลงแขกทำนามีวิธีการ ดังนี้

องค์ประกอบ กระบวนการของประเพณีนาวัน จากการสัมภาษณ์ นายสุรัชย์ ชำนิสุทธิ, นายสาย กระแสโท และ นายวีระศักดิ์ สาระโวหาร (2552 : สัมภาษณ์) เล่าถึงการจัดการทำนาวันว่า ในฤดูกาลทำนาในแต่ละปีขั้นตอนการทำนามีทั้งหมด 4 ขั้นตอน ซึ่งแต่ละขั้นตอนเป็นงานที่หนักจึงจำเป็นต้องขอแรงงานจากเพื่อนบ้านให้ไปช่วยทำ ขึ้นอยู่กับว่า เจ้าของที่นาจะขอแรงญาติพี่น้องไปช่วยทำในขั้นตอนใด และการวานขอแรงญาติในการทำนาวันในแต่ละขั้นตอนการทำนา มีดังนี้

3.1 นาวันในขั้นตอนการไถและไถแปร

การไถจะเป็นขั้นตอนแรกของการทำนาที่ชาวบ้านต้องเตรียมที่นาให้พร้อมสำหรับการทำนา การวานขอแรงในขั้นตอนการไถ มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การบอกกล่าวญาติพี่น้อง

การบอกกล่าวญาติพี่น้องในการวานเพื่อช่วยในการไถ เจ้าของที่นาจะปรึกษากับญาติพี่น้องก่อนเพื่อหาวันที่เหมาะสม รวมทั้งให้ญาติที่จะวานขอแรงว่างจากภารกิจของตนเอง จากนั้นจะกำหนดวันในการขอแรง เมื่อญาติพี่น้องได้รับการวานขอแรงแล้วจะเตรียมอุปกรณ์ ซึ่งในปัจจุบันได้แก่ รถไถนาแบบเดินตามที่เป็นของตนเอง และอุปกรณ์อื่น ๆ เพื่อไปช่วยแรง ในส่วนเจ้าของที่นาก็จะเตรียมข้าวปลา อาหารสำหรับไว้เลี้ยงญาติพี่น้องที่ไปทำงานช่วยซึ่งอาหารจะเป็นอาหารพื้นบ้าน ได้แก่ ส้มตำ ไข่ เป็ด เนื้อโค หรือเนื้อสุกร เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 2 วันไถ

ในวันนี้ญาติพี่น้องที่ถูกวานขอแรงจะนำรถไถนาแบบเดินตามของตนเองมาช่วยไถนาเป็นกลุ่ม โดยให้เสร็จในแต่ละไร่ของที่นาไปเรื่อย ๆ จนเสร็จ หากไม่เสร็จก่อนเวลาเที่ยง เจ้าภาพจะนำอาหารมาเลี้ยงก่อน ในวันที่ภรรยาของผู้ที่ถูกขอแรงจะไปทำอาหารช่วยภรรยาเจ้าของที่นาด้วย ทำให้ได้พบปะพูดคุยกันมีความสุขสนุกสนาน

ในตอนเย็นหลังจากทำงานเสร็จแล้วเจ้าของที่นาจะเรียกญาติพี่น้องที่ไปช่วยงาน และเพื่อนบ้านใกล้เคียงไปรับประทานอาหารที่บ้านอีกครั้งหนึ่ง ในตอนเย็นจะมีการดื่มสุรบ้าง และมีการพูดคุยถึงการทำนาที่ใกล้จะมาถึงอย่างสนุกสนาน นอกจากนั้นยังคุยเรื่องอื่น ๆ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน

ขั้นตอนที่ 3 การไถแปร

การไถแปร จะเริ่มไถเมื่อมีน้ำพร้อมที่จะทำการปักดำ ถ้าเป็นนาหว่านจะหว่านเมล็ดข้าวและไถกลบและทำการคราดให้เรียบ ซึ่งการไถหว่านชาวบ้านไม่นิยมวานญาติพี่น้อง แต่ถ้าทำนาดำในการไถแปรจะมีการวานขอแรงเพื่อปรับเตรียมพื้นที่สำหรับการปักดำ ขั้นตอนก็จะมีเช่นเดียวกับการวานในขั้นตอนการไถ ซึ่งในการไถแปรจะต้องไถก่อนการวานเพื่อปักดำก่อน 1-2 วัน ในการวานไถแปรจะมีการเลี้ยงอาหารกลางวันแก่ญาติที่มาช่วยแรง

3.2 นาวานในขั้นตอนการปักดำ

จากการสัมภาษณ์ นายสงวน ฉวีวงษ์, นายลำเนา ริดไชสง และ นายเวช จันทพร (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่าการทำนาวานของชาวบ้านหนองซอแซในอดีตในขั้นตอนการปักดำและการเก็บเกี่ยวเป็นที่นิยมของชาวบ้านซึ่งต้องทำให้ทันตามฤดูกาลการทำนาวานในขั้นตอนการปักดำ ชาวบ้านจะขอแรงเพื่อนบ้านจำนวนมากเพื่อให้ปักดำได้เนื้อที่มากที่สุดหรือผู้ที่มีที่นาจำนวนไม่มากก็จะปักดำเสร็จภายในวันเดียว เจ้าของที่นาจะต้องเตรียมตัวและเตรียมอุปกรณ์ก่อนถึงวันขอแรง โดยมีขั้นตอนในการทำนาวาน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดวันและทำพิธีเลี้ยงตาแฮก เจ้าของที่นาต้องคำนวณพื้นที่นาของตนเองว่ามีมากน้อยเท่าใดเพื่อที่จะกำหนดจำนวนญาติพี่น้องที่จะบอกกล่าว ซึ่งหากเป็นขั้นตอนในการไถตะและไถแปรจะใช้แรงงานเฉพาะผู้ชาย ในส่วนผู้หญิงจะบอกกล่าววานขอแรงงานเพื่อจัดเตรียมอาหารเท่านั้น เมื่อคำนวณที่นาแล้วต้องกำหนดวันเพื่อลงแขก แต่ก่อนที่จะบอกกล่าวญาติพี่น้องเพื่อขอแรง เจ้าของที่นาจะเลี้ยงตาแฮกก่อนเพื่อความเป็นสิริมงคล การเลี้ยงตาแฮกของชาวบ้านนิยมเลี้ยงในวันศุกร์ ที่เป็นความเชื่อจากคำพ้องเสียงกับคำว่า สุข ที่หมายถึงข้าวสุกหรือแก่เต็มที นอกจากนั้นยังพ้องเสียงกับความว่า สุข หมายถึง ทำให้ชีวิตมีความสุขอีกด้วย การเลี้ยงตาแฮกก่อนลงแขก เป็นความเชื่อของชาวบ้านที่ว่า ตาแฮกเป็นผีที่ดูแลผืนนา เมื่อเลี้ยงตาแฮกแล้วจะช่วยบันดาลให้ข้าวกล้าในนาออกงามและคุ้มครองเจ้าของที่นาให้ปลอดภัย

ขั้นตอนที่ 2 การบอกกล่าวญาติพี่น้อง วันขอแรงหรือการบอกกล่าวญาติพี่น้องญาติพี่น้อง ในขั้นตอนนี้เจ้าของที่นาจะเดินไปขอแรงจากญาติและเพื่อนบ้านด้วยตนเองจนถึงบ้าน โดยจะไปบอกในตอนเย็น โดยจะบอกวัตถุประสงค์เพื่อวานขอแรงในการปักดำนา และบอกกล่าวว่ขอแรงงานในวันใด ซึ่งในวันนี้หากเป็นญาติสนิทก็จะถามถึงการทำอาหารเลี้ยงแขก จำนวนคนที่จะวานและอื่น ๆ ตามสมควร

ขั้นตอนที่ 3 การเตรียมอุปกรณ์และพื้นที่ หลังจากบอกกล่าวขอแรงแล้วเจ้าของที่นาจะทำการถอนกล้าให้ได้จำนวนมากพอที่จะปักดำในวันขอแรง

ขั้นตอนที่ 4 การจัดเตรียมอาหาร ก่อนถึงวันกำหนดที่วานขอแรง หรือวันลงแขก 1 วัน ในตอนเย็น เจ้าภาพจะจัดเตรียมอาหารไว้สำหรับเลี้ยงญาติพี่น้องที่จะไปช่วยงานในนาในวันรุ่งขึ้น จะมีญาติบ้านใกล้เคียงและญาติที่สนิทสนมมาช่วยจัดเตรียม โดยอาหารที่เตรียม คือ ข้าวเหนียวนึ่ง เนื้อโค เนื้อสุกร สำหรับทำลาบก้อย มะละกอ ทำส้มตำ และอาหารอื่น ๆ นอกจากนั้นยังต้องจัดเตรียมเครื่องดื่มอื่น ๆ ได้แก่ น้ำอัดลม เหล้า เบียร์ ไว้สำหรับผู้ชายด้วย

ก่อนวันลงแขกนี้ ในส่วนของญาติพี่น้องที่ถูกขอแรงจะจัดเตรียมอุปกรณ์ในการทำนาเพื่อไปช่วยแรง โดยในขั้นตอนการปักดำ จะไม่ต้องจัดเตรียมอะไรมากนัก ญาติที่สนิทอาจจะเตรียม

เส้นตอกสำหรับมัดกล้า (ตอกมัดกล้า คือ ตอกที่จักด้วยไม้ไผ่เส้นบาง ยาวประมาณ 30 เซนติเมตร กว้างประมาณ 3 มิลลิเมตร)

ขั้นตอนที่ 5 วันทำกิจกรรมนาวัน วันขอแรงงานหรือวันลงแขกในการปักดำนา เจ้าของที่นาจะเดินทางไปนาตั้งแต่เช้าเพื่อจัดเตรียมอาหารไว้สำหรับญาติพี่น้อง เนื่องจากบางคนจะมารับประทานอาหารเช้าที่นา แต่บางคนจะรับประทานมาจากที่บ้าน จากนั้นจะนำกล้าที่ถอนได้ไปวางไว้บริเวณที่นาที่จะทำการปักดำเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับญาติพี่น้องที่จะมาช่วย เมื่อถึงเวลา ญาติพี่น้องที่ไปดูงานจะมาตั้งแต่เช้า ประมาณ 8.00 น. เมื่อมาถึงจะมีการพูดคุยปราศรัยกันบ้างเล็กน้อยและเริ่มปักดำทันทีเพื่อให้ได้ปริมาณงานที่มาก ในส่วนเจ้าภาพที่เป็นผู้หญิงและญาติสนิทจะจัดเตรียมอุปกรณ์เพื่อทำอาหารไว้เลี้ยงในช่วงเที่ยง วันนี้ญาติบางคนนอกจากจะมาช่วยในด้านแรงงานแล้วได้นำข้าวปลาอาหารมาสมทบ เหมือนกับการทำบุญทั่วไป

เมื่อถึงเวลารับประทานอาหารเที่ยงจะมีเครื่องคืมออกมาให้ญาติพี่น้องคืมก่อน ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้รับประทานอาหารได้มากขึ้น และเพื่อป้องกันกลิ่นคาวของเนื้อโค หรือเนื้อสุกร ที่ชาวบ้านนิยมจะทำลาบหรือก้อย สด ๆ หลังจากรับประทานอาหารเที่ยงร่วมกันเสร็จแล้ว ในช่วงบ่ายประมาณ 15.30 น. เจ้าภาพจะเริ่มแจกจ่ายสุราให้คืมกัน ในขณะที่มีการดำนาและแจกจ่ายเครื่องคืมจะมีการพูดคุยหยอกล้อกันอย่างสนุกสนาน

ภาพประกอบ 24 การลงแขกดำนาของชาวบ้าน

ที่มา : ผู้วิจัย 14 กรกฎาคม 2552

ภาพประกอบ 25 เจ้าของที่นาจัดหาอาหารมารับประทานร่วมกันในตอนกลางวัน

ที่มา : ผู้วิจัย 14 กรกฎาคม 2552

3.3 การทำนauanในขั้นตอนการเก็บเกี่ยว

จากการสัมภาษณ์ นายสมชัย หลงพิมาย, นายลำเนา ริดโรสง และ นายสุภาพ พิมทอง ได้เล่าถึงการทำนauanในขั้นตอนการเก็บเกี่ยวว่า ในการจัดทำนauanของชาวบ้านหนองซอแซนนอกจากการลงแขกดำนาแล้ว ขั้นตอนที่นิยมในการขอแรงในการลงแขกคือขั้นตอนในการเก็บเกี่ยว เนื่องจากเป็นช่วงที่ต้องเก็บเกี่ยวให้ทันกับเวลาหากปล่อยทิ้งข้าวไว้นานจะทำให้เมล็ดข้าวแตก ไม่มีคุณภาพ และไม่สามารถที่จะเก็บเกี่ยวได้ดี เพราะ รวงข้าวจะเริ่มปร่าและหักร่วงลงตามพื้น แต่การทำนาในปัจจุบันได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในขั้นตอนการเก็บเกี่ยวในปัจจุบันชาวบ้านนิยมใช้รถเกี่ยวนวดข้าวเข้ามาแทนที่แรงงานคน แต่มีชาวบ้านบางคนที่ยังคงมีการวานขอแรงหรือลงแขกในขั้นตอนการเก็บเกี่ยว ซึ่งขั้นตอนการลงแขกในขั้นตอนการเกี่ยวข้าวก็มีขั้นตอนเช่นเดียวกับการขอแรงลงแขกดำนานั้นเอง

ก่อนการเกี่ยวข้าวชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของจะทำขวัญข้าว บูชาแม่โพสพเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลเพื่อเป็นการขอบคุณแม่โพสพ (เทพารักษ์ข้าว) ที่ให้ความอุดมสมบูรณ์แก่ผืนนา แม่โพสพมีพระคุณจึงต้องทำขวัญเป็นการกล่าวขอขมาต่อต้นข้าวทุกครั้ง ปกติจะทำกันในวันศุกร์ซึ่งถือว่าเป็นวันขวัญข้าว เครื่องเช่นสังเวทในการทำขวัญข้าวก่อนเกี่ยวข้าวของชาวบ้าน มีหมาก พลูจิบ 1 กำ บูหรี 1 มวน ข้าวที่เกี่ยวแล้ว 1 กำ ผ้าแดง ผ้าขาว ขนาด 1 คืบ อย่างละ 1 ผืน สิ่งที่เขาไม่ได้ในเครื่องเช่นคือ ขอรสเปรี้ยว อ้อย น้ำมะพร้าว นอกเหนือจากหมาก พลู ธงกระดาษสีต่าง ๆ ผ้าแดง ผ้าขาวใส่ลงใน

ชะลอมเล็ก ๆ มีเส้นด้ายสีแดงและสีขาวเพื่อผูกเครื่องเช่นเข้ากับต้นข้าว ดอกไม้ และด้วยความเชื่อว่าแม่โพสพเป็นเพศหญิง จึงต้องมีน้ำอบ น้ำหอมด้วย โดยคนที่ทำพิธีมักจะเป็นผู้หญิงเจ้าของที่นา แต่พิธีนี้ให้โอกาสผู้ชายทำได้แต่ไม่นิยม หลังจากมัดโยงเครื่องเช่นกับต้นข้าวด้วยด้ายสีแดงและขาวเข้าด้วยกันแล้ว ผู้ทำพิธีจะพรมน้ำหอมแปรงร่าแก่ต้นข้าว จากนั้นจึงจุดธูปปักลงบนที่นาพร้อมกล่าวคำขอขมาต่าง ๆ แล้วแต่เจ้าของที่นาจะอธิฐานหรือบอกกล่าวแก่แม่โพสพส่วนมากก็จะเป็นการบอกกล่าวถึงสิ่งที่กำลังจะทำ เช่น ขอให้มिरรวงข้าวสวย มีข้าวเยอะ ๆ ให้ผลผลิตสูง ๆ เมื่อบอกกล่าวแล้วต้อง กู้อธิษฐานให้แม่โพสพรับทราบเจตนา ดัง ๆ และกล่าวว่า แม่โพศรีแม่โพสพ แม่่นพดารา แม่จันทร์นารี แม่ศรีสุชาดา มาเคื้อแม่่นา ขวัญเอ๊ย ขวัญเอ๊ย

ในการทำขวัญข้าวก่อนการเก็บเกี่ยวชาวบ้านจะมีการถวายเครื่องเช่น โดยการปักเจลว (เจลว คือ ไม้ที่สานด้วยดอกไม้วัดกันคล้ายชะลอม) มัดไว้กับไม้ไผ่ปักให้แน่นในแปลงค่านา หมายถึง การปักรั้วความลึ่งชั่วร้ายที่จะทำให้ข้าวไม่งอกงาม รวมทั้งเป็นเครื่องหมายที่ทำให้เจ้าของนาเป็นสิริมงคลในการประกอบอาชีพ ตามภาพประกอบ 26

ภาพประกอบ 26 การปักเจลวของชาวบ้านในการทำขวัญข้าวก่อนเก็บเกี่ยว

ที่มา : ผู้วิจัย 8 ธันวาคม 2552

หลังจากทำขวัญข้าวเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะทำการเก็บเกี่ยวให้ทันกับฤดูกาล ซึ่งหากปล่อยให้ไว้นานข้าวจะแห้งกรอบทำให้เมล็ดข้าวหักคุณภาพไม่ดี ชาวบ้านเรียกว่า ข้าวแสนแสด (ข้าวแสนแสด คือ ข้าวที่ตากแสดเป็นเวลานานทำให้เมล็ดข้าวหักอยู่ข้างในเปลือกเมล็ด) ชาวบ้านจึงต้องรีบ

เก็บเกี่ยว โดยการขอแรงงานจากญาติพี่น้องจากเพื่อนบ้าน ซึ่งมีขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การจัดทำพิธีกรรมเลี้ยงตาแฮก ก่อนที่จะลงเกี่ยวเจ้าของที่นาจะเลี้ยงตาแฮกก่อน (ตาแฮก ตามความเชื่อของชาวบ้านคือผีนา เป็นผู้รักษาข้าวกล้าในนาให้สมบูรณ์) ซึ่งชาวบ้านจะเลี้ยงในวันศุกร์ข้างขึ้น หลังจากเลี้ยงตาแฮกแล้ว จะเก็บเกี่ยววันใดแล้วแต่เจ้าของที่นาจะสะดวก ในการเลี้ยงตาแฮกของชาวบ้าน จะต้องเตรียมสิ่งของไปเลี้ยง ได้แก่ ปลา ร้า ข้าวเหนียวนึ่งสุกหมาก 1 กำ พลุ บุหรี่ 1 มวน ข้าวต้มมัด หรือบางครอบครัวอาจเลี้ยงไก่ต้มเป็นตัว

ในวันเลี้ยงตาแฮกเจ้าของที่นาจะนำเครื่องเช่นสังเวียงไปวางไว้ในที่ที่กำหนดไว้ให้เป็นนาตาแฮก (นาตาแฮก คือ นาธรรมดาที่เจ้าของที่นากำหนดพื้นที่ไว้ กว้างประมาณ 1 เมตร ยาว 1 เมตร และได้ทำการปักดำไว้ตั้งแต่เริ่มทำนา) จากนั้นจะกล่าวคำขออนุญาตเก็บเกี่ยวข้าว โดยเจ้าของที่นาจะเกี่ยวข้าว 1 กำ แล้วมัดวางไว้กับเครื่องเช่นสังเวียงนั้น

ขั้นตอนที่ 2 กำหนดวันและขอแรงงานญาติพี่น้อง หลังจากเลี้ยงตาแฮกเสร็จแล้ว เจ้าของที่นาจะกำหนดวันในการขอแรงงานเพื่อนบ้าน และกำหนดว่าจะเกี่ยวข้าวในวันใดและจะใช้เวลาเท่าใด ซึ่งเจ้าของที่นาจะเดินทางไปขอแรงงานจากญาติพี่น้อง โดยบอกวันไว้ ซึ่งผู้ที่ถูกขอแรงงานจะปฏิเสธไม่ได้ และเจ้าของที่นาจะคำนวณด้วยว่าจะใช้คนเท่าใดให้เหมาะสมกับปริมาณงานในนาของตนเอง หากเป็นญาติสนิท ไกลชิดเจ้าของที่นาจะขอแรงงานที่มีอยู่ในครอบครัวทั้งหมดก็ได้

ขั้นตอนที่ 3 การจัดเตรียมอาหาร เมื่อบอกกล่าวขอแรงงานญาติพี่น้องแล้ว เจ้าของที่นาจะจัดเตรียมอาหาร หวานคาวสำหรับเลี้ยงญาติพี่น้องตั้งแต่ตอนเย็น เพื่อตอนเช้าในวันเกี่ยวจะได้มีความพร้อม ในวันที่ญาติที่สนิทสนมและไกลชิดกันจะเดินทางมาจัดเตรียมอาหารช่วย เช่น การเตรียมไก่ เนื้อวัว เนื้อหมู และอื่นๆ

ขั้นตอนที่ 4 วันทำกิจกรรมเกี่ยวข้าวนาหวาน เมื่อถึงวันขอแรงงานชาวบ้านที่ถูกขอแรงงานจะเดินทางไปที่นาตั้งแต่เช้าเพื่อเก็บเกี่ยวให้ได้ปริมาณมาก พร้อมกับเจ้าของที่นาได้นำอาหารคาวหวานไปเตรียมไว้ บางคนอาจเดินทางไปรับประทานอาหารเช้าที่นา หรือบางคนอาจรับประทานอาหารมาจากที่บ้าน ในวันที่ญาติพี่น้องบางคนจะนำข้าวปลาอาหารไปสมทบช่วยเหลือ และบางครอบครัวจะนำแรงงานที่มีอยู่ในครัวเรือนมาทั้งหมดเพื่อช่วยให้ได้งานเสร็จเร็วด้วย

ในวันขอแรงงานเกี่ยวข้าว จะมีการรับประทานอาหารร่วมกัน ซึ่งเป็นอาหารที่เจ้าภาพได้จัดเตรียมมาไว้ให้ รวมทั้งของญาติพี่น้องที่มาช่วยงานได้นำมาสมทบ ในขณะที่รับประทานอาหารจะมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน อย่างสนุกสนาน

ภาพประกอบ 27 การลงแขกเกี่ยวข้าว ประเพณีที่ยังหลงเหลือในบ้านหนองซอแซ

ที่มา : ผู้วิจัย 17 ธันวาคม 2552

ภาพประกอบ 28 ชาวบ้านที่ไปลงแขกเกี่ยวข้าว

ที่มา : ผู้วิจัย 17 ธันวาคม 2552

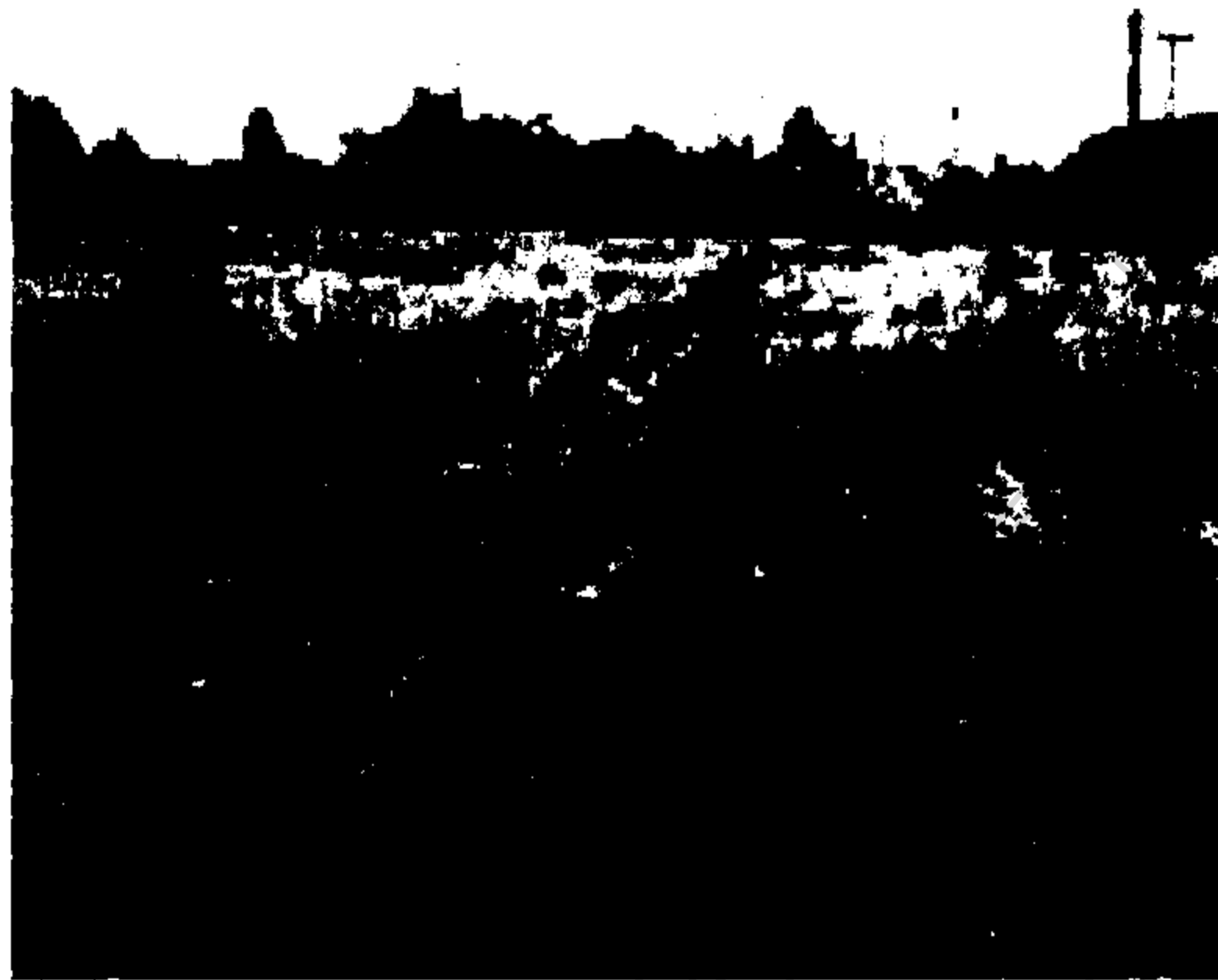

ภาพประกอบ 29 ญาติพี่น้องที่มานาวานรับประทานอาหารเช้าร่วมกัน

ที่มา : ผู้วิจัย 17 ธันวาคม 2552

นอกจากนั้น นายลำเนา ริดโรสง และ นางปราณี ปีกกระโท ได้เล่าว่าเมื่อมีการขอแรงงานลงแขกในการเก็บเกี่ยวแล้ว เจ้าของที่นาจะนำข้าวไปกองไว้เป็นกองใหญ่ ซึ่งในขั้นตอนนี้อาจมีการขอแรงหรือการทำนาวนอีกครั้ง การนำข้าวไปกองไว้ ชาวบ้านเรียกว่า ลอมข้าว (คือการนำมัดข้าวที่มัดเป็นพ่อนแล้วมาเรียงกันเป็นชั้น ๆ เพื่อรอการตีหรือการนวด) การตั้งลอมข้าวนี้จะทำให้ข้าวไม่ถูกแดดมากเกินไปทำให้เมล็ดข้าวมีคุณภาพดีและไม่หักเวลานำไปสีเป็นข้าวสาร

การนำข้าวมากองเป็นกองไว้เพื่อรอขนขึ้นลานจะมีการวานขอแรงงานญาติพี่น้องไม่มากนักเนื่องจากการใช้รถไถนาแบบเดินตามพ่วงทำให้ขนได้เร็วจะใช้เวลาไม่มากซึ่งในการวานขนข้าวขึ้นลานนี้จะมีการก่อลอมข้าวในวันเดียวกัน (การก่อลอมข้าวคือการนำพ่อนข้าวมาวางเรียงซ้อนกันเป็น ชั้น ๆ ให้สูงขึ้น)

ภาพประกอบ 30 ข้าวที่กองไว้รอขนขึ้นลาน

ที่มา : ผู้วิจัย 6 มกราคม 2553

ภาพประกอบ 31 ข้าวที่นำมากองไว้เพื่อเรียงเป็นลอมข้าวรอการนวดหรือการสี

ที่มา : ผู้วิจัย 6 มกราคม 2553

ภาพประกอบ 32 ชาวบ้านกำลังก่อหลอมข้าวเพื่อรอการนวดหรือตี

ที่มา : ผู้วิจัย 11 มกราคม 2553

3.4 การวานในขั้นตอนการนวดข้าวและขนข้าวขึ้นยุ้งฉาง

การนวดข้าวและขนข้าวขึ้นยุ้งฉางเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการทำนาซึ่งชาวบ้านจะดำเนินการทั้ง 2 ขั้นตอนนี้ไปพร้อมกัน จากการศึกษาภาคสนามการวานในขั้นตอนนี้ก็เป็นเช่นเดียวกับการวานในขั้นตอนอื่น ๆ คือ

จากการสัมภาษณ์นายสมชัย หลงพิมาย,นางसान กระแสโท และนางแป้ว จอนคอน ได้เล่าว่า การทำนาวานในขั้นตอนการนวดข้าว จะทำหลังจากขนข้าวขึ้นลานเสร็จแล้ว ซึ่งเป็นขั้นตอนการนวดข้าวหรือตีข้าว โดยจะต้องใช้กำลังแรงงานในการนวดมาก แต่ในปัจจุบันการนวดข้าวจะไม่ใช้การนวดแบบเดิมแต่จะใช้รถสีนวดข้าวแทน ซึ่งจะใช้เวลาน้อย สิ่งที่เกี่ยวข้องต้องจัดเตรียมคือ

ขั้นตอนที่ 1 การทำพิธีกรรมเรียกขวัญข้าว การเรียกขวัญข้าวขึ้นลานและขึ้นยุ้งฉาง ก่อนวันที่จะนวดข้าวเจ้าของที่นาจะเรียกขวัญข้าวก่อน โดยต้องเตรียมอุปกรณ์ในการเรียกขวัญข้าว คือ หมาก พลุจิบ 1 คำ บูหรี 1 มวน ข้าวที่เกี่ยวแล้ว 1 กำ ผ้าแดง ผ้าขาว ขนาด 1 คืบ อย่างละ 1 ผืน จากนั้นผู้สูงอายุเป็นผู้เรียกขวัญข้าว โดยการนำเครื่องเช่นสังเวียไปวางข้าง ๆ ลานข้าวแล้วกล่าวเรียกขวัญข้าวหรือเรียกขวัญแม่โพสพ ดังนี้ แม่โพสพเจ้าข้า เจริญมาขึ้นยุ้งฉาง อย่างหลงอยู่ในทุ่งในทางในนาในไร่ ให้หนูกัคนกคาบ เจริญ ไปอยู่ที่สำราญเป็นสุข เลี้ยงลูกเลี้ยงหลานให้เจริญ มาเถิดมา

ขั้นตอนที่ 2 การบอกกล่าวขอแรงญาติพี่น้อง หลังจากเข้าภาพได้เรียกขวัญข้าวหรือเรียกขวัญเจ้าแม่โพสพแล้วจะขอแรงญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านไปช่วยในการนวดข้าว

ขั้นตอนที่ 3 จัดเตรียมอุปกรณ์ เจ้าภาพจัดเตรียมอุปกรณ์ในการนวดข้าว เช่น กระจสอบสำหรับใส่ข้าว ข้าวปลาอาหารสำหรับเลี้ยงญาติพี่น้อง

ภาพประกอบ 33 รถสีนวดข้าวเทคโนโลยีที่ชาวบ้านใช้แทนการนวดข้าวแบบเดิม
ที่มา : ผู้วิจัย 14 มกราคม 2553

ขั้นตอนที่ 4 กิจกรรมนวดข้าว ในขณะที่สีนวดข้าวอยู่จะมีญาติพี่น้องพูดคุยกันอย่างสนุกสนาน ซึ่งจะมีการกรอกใส่กระจสอบไปพร้อมกัน โดยนำข้าวที่ใส่กระจสอบเสร็จแล้วมากองรวมกันไว้เพื่อรอขนขึ้นยุ้งฉางต่อไป

ขั้นตอนที่ 5 ตอบแทนน้ำใจญาติพี่น้อง ในตอนเย็นหลังจากขนข้าวขึ้นยุ้งฉางเสร็จแล้วเจ้าภาพจะเลี้ยงข้าวปลาอาหารที่บ้านของเจ้าภาพอีกครั้งหนึ่งเพื่อเป็นการตอบแทนน้ำใจของญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ในการให้แรงงาน

ภาพประกอบ 34 ข้าวที่นวดเสร็จแล้วใส่กระสอบรอนขึ้นยุ้งฉาง
ที่มา : ผู้วิจัย 14 มกราคม 2553

ภาพประกอบ 35 เจ้าภาพเลี้ยงข้าวปลาอาหารญาติที่บ้านหลังขนข้าวขึ้นยุ้งฉางเสร็จแล้ว
ที่มา : ผู้วิจัย 14 มกราคม 2553

จากการศึกษาภาคสนามในการจัดทำประเพณีนาวานของชาวบ้านหนองซอแซแต่ละขั้นตอน เห็นได้ว่ามีขั้นตอนที่เหมือนกัน ซึ่งแต่ละขั้นตอนจะมีการบอกกล่าวขอแรงงานจากญาติพี่น้องก่อนวันขอแรงงาน 1-2 วัน และผู้ที่ถูกขอแรงจะไม่สามารถปฏิเสธได้ ส่วนผู้ที่เป็นญาติพี่น้องที่สนิทและใกล้ชิด

ก็จะนำแรงงานทั้งหมดในครอบครัวไปช่วยเพื่อให้เสร็จเร็วขึ้น เป็นการแสดงน้ำใจของคนในชุมชนที่ยังมีความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติ กล่าวอีกนัยหนึ่งประเพณีการลงแขกของชาวบ้านหนองซอแซเป็นการนำเอาเครื่องมือและเทคโนโลยีการผลิตตลอดจนอุปกรณ์ในการทำที่กระจายอยู่ในแต่ละครอบครัวในชุมชนมารวมกัน เพื่อประสานพลังความสามัคคีกันของคนในชุมชน เพื่อลดภาระงานหนักให้เป็นงานเบาและแล้วเสร็จทันตามฤดูกาล เพื่อป้องกันความเสียหายที่จะตามมา

จะเห็นได้ว่าการลงแขกในการทำนาของชาวบ้านหนองซอแซจะเหมือนกับท้องถิ่นอื่น ๆ คือมีการขอแรงญาติพี่น้องเพื่อให้ทำนาได้ทันตามฤดูกาลและเจ้าของที่นาก็มีน้ำใจตอบแทนโดยการเลี้ยงข้าวปลาอาหาร ซึ่งผู้ที่ถูกขอแรงต้องหยุดงานของตนเองก่อนเพื่อไปช่วยญาติที่ขอแรง อย่างไรก็ตามกล่าวโดยทั่วไป การลงแขกและการเอาแรงงานกันพอจำแนกได้ 2 วิธี คือ การเอาแรงและการรวมแรงไว้ก่อนแล้วไปลงแขกคืนน้ำใจ กล่าวคือ การตระเวนไปลงแขกเอาแรงคนอื่น ๆ เพื่อสะสมน้ำใจไว้ก่อนแล้วระดมไปลงแขกให้กับตนเอง หรือ อีกวิธีหนึ่ง คือ ขอแรงเพื่อบ้านและญาติพี่น้องเพื่อช่วยในนาของตนเองก่อนหลังจากของตนเองเสร็จจะเดินทางไปลงแขกช่วยงานคืนแรงให้แก่ญาติ กล่าวได้ว่าประเพณีนาวนเป็นประเพณีที่ค้ำจุนควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้คงอยู่คู่ชุมชนสืบต่อไปตราบนานเท่านาน

บทบาทประเพณีนาวนในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับว่า ชาวบ้านหนองซอแซ มีอาชีพหลักคือการทำนาได้นำระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่หรือเกษตรกรรมเคมีที่เป็นวิธีการทำเกษตรกรรมแบบตะวันตกมาใช้ ทำให้เกิดต้นทุนการผลิตสูง ซึ่งแตกต่างจากการเกษตรในอดีตที่เป็นเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่ผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน โดยมีเอกลักษณ์ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นของตนเอง ด้วยการทำการเกษตรหลาย ๆ อย่างในแปลงนาเดียวกัน เช่น ทำนา ทำสวน เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ โค-กระบือ เลี้ยงปลา ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม เป็นต้น เรียกได้ว่า เป็น เกษตรกรรมธรรมชาติ พึ่งพาตนเอง สร้างสรรค์ความสมดุลทางธรรมชาติ บัญได้จากมูลสัตว์ มีการใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์ ในการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตร ชาวนาในชุมชนหรือหมู่บ้านเดียวกันมีความผูกพัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้ชีวิตของชาวนาในอดีตเป็นไปอย่างเรียบง่าย หลังจากที่ชาวบ้านรับเอาวิธีการทำนาแบบตะวันตกเข้ามาใช้ในการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตร ที่เป็นการผลิตเพื่อสนองต่อความต้องการของตลาดทำให้การทำนาของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป การขอแรงลงแขก หรือนาวนเริ่มเสื่อมคลายความสำคัญลงและหายไปจากชุมชน เพราะชาวบ้านได้นำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการทำนามากขึ้น

ดังนั้นการฟื้นฟูการลงแขกทำนา หรือ นาวน เป็นสิ่งจำเป็นซึ่งนาวนมีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชน โดยจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง นาวนมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ดังนี้

1. บทบาทประเพณีนาวนในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

การทำนาของชาวนาไทยในอดีตจะมีการลงแขกเพื่อช่วยเหลือผู้ที่มีกำลังแรงงานในการทำนาในครอบครัวน้อย ไม่สามารถที่จะทำนาให้ทันตามเวลาได้ ซึ่งในแต่ละขั้นตอนของการทำนาจะมีระยะ เวลาที่จำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งขั้นตอนการปักดำและขั้นตอนการเก็บเกี่ยวเป็นขั้นตอนที่ต้องทำให้ทันหากดำเนินการไม่ทันจะเกิดผลเสียหายต่อผลผลิตหรือปริมาณผลผลิตที่ได้ด้วย จากการศึกษาถึงบทบาทของประเพณีนาวนในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง มีดังนี้

นางสุกัญญา แมนสืบชาติ (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ในปัจจุบันการทำนาของชาวบ้านจะมีการนำเทคโนโลยีทางการเกษตรเข้ามาเพื่อแบ่งเบาภาระในการทำนา เช่น รถเกี่ยวนวดข้าว รถไถนาแบบเดินตาม จากการใช้เทคโนโลยีจะทำให้เพิ่มต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น กล่าวได้ว่า ทุกขั้นตอนจะมีค่าใช้จ่ายในการจ้างทั้งแรงงานคนและเทคโนโลยี การอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีนาวนจะทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมกลับมาและทำให้เงินหมุนเวียนในชุมชนมีมากขึ้นโดยไม่ไหลออกนอกชุมชน

นางอรอุมา ธรรมวงศา (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า การจัดทำประเพณีนาวนจะช่วยให้เงินของชาวบ้านยังอยู่ในชุมชน ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นการจ้างด้วยค่าแรงแต่สิ่งของอย่างอื่น เช่น อาหารบางอย่างต้องซื้อ โดยซื้อจากชาวบ้านในชุมชน อาทิ ไข่ เป็ด ปลา หรือผักอื่น ๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะทำให้คนในชุมชนของตนเองมีรายได้ ทำให้ระบบเศรษฐกิจในชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น

นายสุรชัย ชำนิสุทธิ (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า การทำนาในปัจจุบันมีการใช้เทคโนโลยีในการผลิตทุกขั้นตอน โดยเจ้าของเทคโนโลยีเป็นคนต่างถิ่นหรือเป็นคนนอกชุมชนทำให้เงินค่าจ้าง เทคโนโลยีเหล่านี้ไหลออกจากชุมชนไปสู่คนต่างถิ่น โดยชาวบ้านจะขายผลผลิตหลังเพื่อชำระค่าจ้างหลังจากเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วซึ่งควรเป็นรายได้ที่ต้องออกไปจากชุมชน หากมีการทำนาวนจะทำให้รายจ่ายที่เกิดขึ้นยังไหลเวียนอยู่กับคนในชุมชนซึ่งจะทำให้เกิดระบบหมุนเวียนของเงินยังอยู่ในชุมชนเป็นจำนวนมาก

นายสงวน ฉวีวงษ์ (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ในปัจจุบันเทคโนโลยีที่ชาวบ้านได้จ้างมาใช้ในการทำนาส่วนมากจะอยู่ในขั้นตอนไถเตรียมดิน และเก็บเกี่ยว ซึ่งเจ้าของเทคโนโลยีจะเป็นคนในภาคกลาง คือ จากจังหวัดอยุธยา และนครปฐม ในแต่ละปีชาวบ้านจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเก็บเกี่ยวรวมกันทั้งหมดบ้านเป็นเงินจำนวนมาก ซึ่งเงินเหล่านี้จะออกไปจากชุมชนและไม่เวียนกลับมาในชุมชนอีก ทำให้เงินที่จะหมุนเวียนในชุมชนขาดหายไป หากทำประเพณีนาวนจะทำให้เงินที่จะเป็นค่าจ้างเทคโนโลยียังอยู่ในชุมชน และจะทำให้ชาวบ้านมีรายได้หรือมีระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็งขึ้น

นายณัฏวัฒน์ ชำนิสุทธิ (2552 : สัมภาษณ์). กล่าวว่า ยังไม่เคยเห็นการจัดทำประเพณีนาวนแต่เคยได้ยินการบอกเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านว่าเป็นการช่วยกันในการทำนาและใช้ค่าใช้จ่ายไม่สูงมากเท่ากับการจ้างแรงงาน แต่ในปัจจุบันมีเทคโนโลยีเข้ามาช่วยแต่ก็ทำให้เงินค่าจ้างที่ควรจะเป็น

รายได้ของชาวบ้านกลับเป็นของเจ้าของเทคโนโลยีต่างกัน หากมีการจัดทำประเมินาวานจะทำให้เงิน
ยังอยู่ในชุมชน และทำให้ชุมชนเกิดการจ้างงานอื่น ๆ ต่อ

นายสุพงศ์ จอนคอน (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า การทำประเมินาวานจะทำให้ระบบ
เศรษฐกิจของชาวบ้านในชุมชนดีขึ้นอย่างมากเพราะจะทำให้ชาวบ้านรู้จักระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพา
ตนเองซึ่งจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและมีระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็งเริ่มจากครอบครัวและสู่ความ
เข้มแข็งของเศรษฐกิจระดับชุมชน

ตามทัศนะของชาวบ้านหนองซอแซ เห็นว่าการจัดทำประเมินาวานจะช่วยให้
เศรษฐกิจของชุมชนเข้มแข็งขึ้น ชาวบ้านจะรู้จักระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง เพราะการทำนา
จะช่วยให้ระบบเงินในชุมชนไม่ออกนอกชุมชนซึ่งหากใช้เทคโนโลยี เงินค่าจ้างเทคโนโลยีจะออกจาก
ชุมชนเนื่องจากเจ้าของเทคโนโลยีเหล่านั้นเป็นคนต่างถิ่นหรือเป็นคนนอกชุมชนที่นำเทคโนโลยีในการ
ผลิตมารับจ้างในขั้นตอนต่าง ๆ ของการทำนา จะเห็นได้ว่าประเมินาวานจะทำให้คนในชุมชนรู้จัก
ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่เกิดจากการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและ
กันในชุมชน ลดการพึ่งพาเทคโนโลยีที่ทำให้เกิดต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น นอกจากนั้นประเมินาวานยัง
ช่วยรักษาความสัมพันธ์ของคนในสังคมให้เกิดความเหนียวแน่นและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

2. บทบาทประเมินาวานในการพัฒนาด้านสังคม

การทำนาเป็นระบบสังคมย่อยอีกสังคมหนึ่ง เป็นการรวมกลุ่มแรงงานในภาค
เกษตรกรรมเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการทำงานในเวลาอันรวดเร็ว และเป็นการ
ผ่อนแรงจากงานหนักให้เป็นงานเบา จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างถึงบทบาทประเมินาวานในการ
พัฒนาชุมชน มีดังนี้

นางสุภาพร ฉวีวงษ์ (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า การจัดทำประเมินาวานได้จะเป็น
ประโยชน์ต่อชุมชน คือ จะก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน เกิดความสามัคคีในหมู่คณะและ
ทำให้เกิดการอนุรักษ์ประเพณีอันดีงามเอาไว้ได้

นางสุริศรี ชำนิสุทธิ์ (2552 : สัมภาษณ์) เล่าว่าก่อนนี้บ้านหนองซอแซมีนาวนทุกปี หาก
มีนาวนจะทำให้ลดรายจ่ายในการทำนาลงไปและทำให้ญาติพี่น้องมีความรักและผูกพันกลมเกลียวกัน
มากขึ้น ซึ่งการทำนาเป็นการแสดงน้ำใจในการช่วยเหลือกันของคนในชุมชน

นายวีระศักดิ์ สาระโวหาร (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวถึงบทบาทของประเมินาวาน ว่า
ทำให้เกิดการสืบสานประเพณีอีสานแบบดั้งเดิม ทำให้คนในชุมชนได้พบปะแลกเปลี่ยนความรู้ มีความ
เข้าใจ เห็นอกเห็นใจกัน เกิดความสามัคคีและทำให้คนในชุมชนมีน้ำใจต่อกันไม่เห็นแก่ค่าแรงที่เป็นเงิน
ทองใด ๆ

นายสุวรรณ บุญเรืองพะเนา (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ประเพณีนาวานจะทำให้คนในชุมชนมีความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้งานเสร็จลุล่วงอย่างรวดเร็วและช่วยคนที่ขาดแรงงานในการทำนา ช่วยลดภาระรายจ่ายในการจ้างแรงงานที่สูงขึ้นอยู่ในปัจจุบัน

นางแป้ว จอนคอน (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า นาวานจะทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชน เป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในการทำนา และเป็นการแสดงน้ำใจในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชน

นางสาย กระแสโท (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ประเพณีนาวาน จะก่อให้เกิดจิตสำนึกที่ดีในการช่วยเหลือผู้คนที่อยู่ร่วมกันในชุมชน และจะทำให้เกิดความรักความสามัคคีของคนในชุมชน ชาวบ้านมีการร่วมแรงร่วมใจกันทำงานที่เป็นงานส่วนรวม

นางสำรวย ท่าสูงเนิน (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ประเพณีนาวาน เป็นสิ่งที่จะทำให้คนในชุมชนเกิดความรับผิดชอบต่อบุคคลอื่นที่อยู่ในชุมชน เพราะประเพณีนาวาน เป็นการช่วยเหลือบุคคลอื่นที่ต้องเสียสละเวลาส่วนตัวไปช่วยเหลืองานของคนอื่น กล่าวได้ว่านาวาน เปรียบกับงานส่วนรวมที่ต้องเสียสละทั้งเวลาแรงกายและแรงใจ

นายลำเนา ริดโรสง (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า นาวาน มีบทบาทในการส่งเสริมความสามัคคีของคนในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้ได้พบปะพูดคุยและเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน ทำให้คนรู้จักการช่วยเหลือผู้อื่น โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่จะทำให้พวกเขาเหล่านั้นมีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพทำนาและจิตสำนึกในการเสียสละเวลาเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น

นายเวช จันทพร (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ประเพณีนาวาน ก่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนซึ่งเป็นการให้น้ำใจ ให้แรงงานเพื่อช่วยเหลือเพื่อนบ้านในการทำนา และจะทำให้คนเห็นคุณค่าของการทำงานเพื่อส่วนรวม ด้วยความสามัคคีและสำเร็จในเวลาอันรวดเร็ว

นางปรียา ลาโคตร (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ประเพณีนาวานมีบทบาทในการพัฒนาด้านสังคม คือ ก่อให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวของคนในชุมชนทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเหนียวแน่นขึ้น และเป็นการแสดงออกถึงศิลปวัฒนธรรมไทยที่มีมาตั้งแต่อดีตให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้และมีจิตใจที่อยากจะสืบทอดอนุรักษ์ไว้ต่อไป

นายเดิม ชื่นนอก (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ประเพณีนาวานเป็นประเพณีที่จะทำให้ญาติพี่น้องลดความเห็นแก่ตัว รู้จักการเสียสละเวลาส่วนตัวไปช่วยผู้อื่น ทำให้เกิดการพึ่งพาระหว่างกันในสังคม มีความรักสามัคคีในชุมชน ร่วมแรง ร่วมใจกันเพื่อสร้างสังคมให้สงบสุข ซึ่งประเพณีนาวานเป็นประเพณีที่สามารถหลอมรวมจิตใจ ความรู้สึกของคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ รวมทั้งเป็นการสร้างจิตสำนึกของการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของไทยไว้ให้อนุชนรุ่นหลังไว้ได้เรียนรู้ศึกษาและสืบทอดต่อไป

นายสมชัย หลงพิมาย (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า การจัดทำประเพณีนาวันเป็นสิ่งที่ดีที่จะทำให้คนในชุมชนได้มีเวลาพบปะพูดคุยกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความสามัคคีของคนในชุมชน

นางसान กระแสโท (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่าประเพณีนาวันทำให้ระบบเครือญาติมีความสัมพันธ์กันเหนียวแน่นขึ้น เพราะนาวันจะบอกกล่าวขอแรงจากญาติพี่น้องที่สนิทสนมหรือเครือญาติของตนเองเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งในปัจจุบันความสัมพันธ์ระบบเครือญาติได้คลายลงไปตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมหากมีการจัดประเพณีนาวันให้คงอยู่จะทำให้ระบบเครือญาติมีความสัมพันธ์เช่นเดิมได้

นางอรอุมา ธรรมวงษา (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่าประเพณีนาวันเป็นการแสดงความมีน้ำใจต่อการประสานสัมพันธ์ความสามัคคีของคนในชุมชน การเสียสละแรงกายในการช่วยเหลือผู้อื่นและยังทำให้สังคมเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันและพึ่งพาตนเอง เกื้อกูลซึ่งกันและกันมากขึ้น

นางยุพิน กระจ่างโยธิน (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ประเพณีนาวันจะทำให้เกิดการกระตุ้นให้ชาวบ้านได้รู้จักการแบ่งปัน ช่วยเหลือเกื้อกูล การร่วมแรงร่วมใจ และจะทำให้รู้ว่าการทำนาไม่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีระดับสูงก็สามารถทำได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะทำให้ชาวบ้านเห็นถึงความสำคัญของการพึ่งพาตนเองนำไปสู่วิถีชีวิตที่เรียบง่ายได้

จากการสัมภาษณ์ ถึงความสำคัญและบทบาทของประเพณีนาวันในการพัฒนาด้านสังคมของชาวบ้านหนองซอแซ สรุปได้ว่า นาวันมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเกี่ยวกับการทำนาที่เป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน ในภาวะที่ขาดแคลนแรงงานในการทำนา ทั้งยังเป็นกิจกรรมที่จะทำให้เกิดความรักความสามัคคีของคนในชุมชน การปลูกจิตสำนึกการเสียสละเวลาของตนเองเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น สามารถลดรายจ่ายในการทำนาแทนการจ้างแรงงานที่มีราคาแพงขึ้นในปัจจุบัน อีกทั้งเป็นการสร้างโอกาสให้คนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น การแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ซึ่งกันและกันที่นำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและเครือญาติให้มีความเหนียวแน่นขึ้น นอกจากนี้ประเพณีนาวันยังมีบทบาทการสร้างจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเอง การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยไม่ต้องอาศัยเทคโนโลยีระดับสูงในการทำเกษตร แต่ใช้แรงงานคนที่เป็นวิถีการผลิตแบบดั้งเดิม จะเห็นได้ว่าประเพณีนาวันเป็นวิถีระคมทรัพย์ากรแรงงาน และอุปกรณ์ รวมทั้งเป็นการรวมกลุ่มสร้างชุมชนและองค์กรจัดการที่ไม่เป็นทางการให้ยึดหยุ่นไปตามความจำเป็นที่เกิดขึ้น เป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาความร่วมมือแบบเสริมพลังกัน รวมทั้งเป็นพื้นฐานวิธีรวมกลุ่มเรียนรู้เพื่อสร้างส่วนรวมด้วยกันในรูปแบบต่างๆของชุมชนทุกระดับ และเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่งที่บ่งชี้ความมีสุขภาวะเข้มแข็งของความเป็นส่วนรวมได้

3. บทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาด้านวัฒนธรรม

ประเพณีนาวัน เป็นเอกลักษณ์เฉพาะอย่างหนึ่งของสังคมชาวนาไทยที่เป็นการขอแรงงานจากญาติพี่น้องในการทำนาในแต่ละขั้นตอน ซึ่งขึ้นอยู่กับเจ้าของที่นาจะขอแรงในขั้นตอนใดของการทำนากว่าได้ว่า นาวัน เป็นประเพณีที่สืบทอดลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นการลดภาระรายจ่ายในการทำนาของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี และนาวันเป็นวัฒนธรรมด้านวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติและคนในชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จากสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างถึงบทบาทของประเพณีนาวันในการพัฒนาด้านวัฒนธรรมของชุมชน มีดังต่อไปนี้

นายทวี บุญเสริม (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า นาวันเป็นวัฒนธรรมที่อยู่คู่กับชาวนามาอย่างยาวนาน ซึ่งการทำประเพณีนาวันจะเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันในสังคมให้เกิดความสุขและสามารถสืบทอด ถ่ายทอด วิถีการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายที่เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวนาให้แก่คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติตามวิถีดังกล่าวได้

นางปราณี ปีกกระโถ (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า นาวัน ที่สั่งสมสืบทอดมาจากบรรพชนเป็นสิ่งที่ทำให้สังคมเกิดความมั่นคงสามารถพึ่งพาตนเอง และจะนำไปสู่การรักษาวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไว้ และประเพณีนาวันจะทำให้เกิดการจัดประเพณีอื่น ๆ ที่กำลังเลือนหายไปจากชุมชน เช่น บุญคูณลาน การเลี้ยงพระแม่โพสพ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่แสดงถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณคือชาวนา

นางสุกัญญา แมนสืบชาติ (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า การจัดประเพณีนาวัน ซึ่งเป็นประเพณีและวัฒนธรรมของชาวนา จะทำให้วัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ได้รับการฟื้นฟูและอนุรักษ์ตามมา เพราะประเพณีนาวันทำให้เห็นถึงความสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคม การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

นางสุภาพร บุญเสริม (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ประเพณีนาวัน เป็นประเพณีและวัฒนธรรมของชาวอีสานที่ทำนาคือหลักและกำลังสูญหายไปจากสังคมหากมีการจัดทำประเพณีนาวัน จะทำให้เกิดการฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ด้วย

นายสุภาพ พิมทอง (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ประเพณีนาวันในปัจจุบันกำลังสูญหายไปจากสังคมชาวนา ทำให้วัฒนธรรมการดำเนินชีวิตที่เคยเกื้อกูลซึ่งกันและกันได้หายไปด้วยการอนุรักษ์ประเพณีนาวันให้อยู่กับชุมชนจะเป็นการฟื้นฟูวัฒนธรรมด้านการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชน รวมทั้งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ของคนในสังคมให้เหนียวแน่นและจะนำไปสู่การฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ เช่น ประเพณีบุญคูณลาน ที่หายไปจากสังคมไทยแล้ว

นางลลิตา กล่อมไธสง (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ประเพณีนาวันจะช่วยให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งการอยู่ร่วมกันเป็นวัฒนธรรมด้านสังคมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สามารถพึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องใช้เทคโนโลยีขั้นสูงในกระบวนการทำนาของชาวบ้าน

จากการศึกษาทัศนะของชาวบ้านสรุปได้ว่า ประเพณีนาวัน มีบทบาทที่จะสามารถในการฟื้นฟูประเพณีและวัฒนธรรมด้านการดำรงชีวิต เพราะการทำนาของชาวบ้านเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างแนบแน่น รวมทั้งเป็นการฟื้นฟูวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ เช่น ประเพณีบุญคูณลานที่ได้หายไปจากสังคมชาวนาไทยแล้ว นอกจากนั้นยังเป็นการฟื้นฟูและพัฒนาวิถีชีวิตของชาวนาไทยให้กลับมาเหมือนเดิม กล่าวคือ วิถีชีวิตที่ช่วยเหลือเกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน คนในชุมชนรู้จักการพึ่งพาตนเองเหมือนในอดีตไม่พึ่งพาเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ก่อให้เกิดปัญหาด้านต่าง ๆ เช่น ปัญหาช่องว่างของคนในสังคม ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติและความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เพิ่มช่องว่างและความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกำลังเสื่อมคลายลงไป

4. บทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาด้านความรู้

การทำนาวันของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นการแก้ไขปัญหาด้านแรงงานที่ขอแรงงานจากญาติพี่น้องให้ไปช่วยแรง ซึ่งทำให้เกิดการรวมกลุ่มเครือญาติที่กล่าวได้ว่าเป็นสังคมย่อยอีกสังคมหนึ่งที่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร ความรู้และประสบการณ์ ที่เกิดจากการพูดคุยในระหว่างทำงาน นอกจากนั้นการเรียนรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรง จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างถึงบทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาด้านความรู้ มีดังนี้

ลำเนา ริดโรสง (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่าการทำงานนาวันของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นการรวมญาติพี่น้อง หรือกล่าวได้ว่าเป็นวันรวมญาติที่แสดงน้ำใจด้วยการไปช่วยแรงในการทำนาในแต่ละขั้นตอนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นขั้นตอนการเก็บเกี่ยวและการนวด และในการไปช่วยแรงจะมีการพูดคุย เล่าประสบการณ์ ข่าวสารบ้านเมือง การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ ในขณะที่ทำงาน ทำให้เกิดความรู้ใหม่ จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน

บุพิน กระจ่างโพธิ์ (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า การพูดคุย การเล่านิทาน หรือการเล่าประสบการณ์ของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ไปช่วยแรงงานทำให้คนรุ่นใหม่ที่ได้ไปช่วยแรงในนาวันเกิดความรู้ทั้งทางด้านภูมิปัญญาพื้นบ้าน การทำมาหากิน วิธีการดำรงชีวิตของคนโบราณและคนสมัยใหม่ เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงที่ได้สัมผัสและได้ยินจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของคนที่เป็นนาวัน

เวช จันทพร (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่าทำให้เกิดการเรียนรู้ที่เป็นความรู้นอกตำราเรียน เช่น ผญา นิทาน การเมืองการปกครอง ที่เป็นความรู้ตามวิถีชาวบ้านที่ได้เล่าสู่กันฟังในขณะที่ทำงาน

सान กระแสโท (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า การทำนาวัน ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับความคิดของคนในชุมชน ความรู้เกี่ยวกับชุมชนมากขึ้น เป็นความรู้ที่เกิดขึ้น โดยธรรมชาติที่ผ่านการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การบอกเล่าทั้งทางด้านประสบการณ์และตำนาน ทำให้เห็นวิวัฒนาการของหมู่บ้านหรือชุมชนของตนเองได้ชัดเจนขึ้น

สรุปได้ว่า ประเพณีนาวันมีบทบาทในการพัฒนาค่านองค์ความรู้ของคนในชุมชนที่เป็นลักษณะของการแลกเปลี่ยน สื่อสาร ที่มีอยู่ในกระบวนการของประเพณีนาวัน เป็นปฏิสัมพันธ์ทางสังคมสองทาง เน้นการพูดคุยและภาษาการแสดงออกทางปฏิบัติ การแสดงออกในแนวทางการแก้ไข

ปัญหาการดำเนินชีวิต กล่าวได้ว่าเป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีความยืดหยุ่นไม่เป็นทางการ เป็นกระบวนการต่อเนื่องผสมผสาน ทั้งเป็นผู้ให้ ผู้รับ และเป็นสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นย่อย ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ การพูดคุย สื่อสาร ส่งต่อและสืบทอดประสบการณ์ ตลอดจนสิ่งที่มีความหมายต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้และให้ข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน เป็นกิจกรรมทางสังคมที่มีบทบาทต่อการรู้กาลเทศะและการจัดวางตนเองกับผู้อื่นให้เหมาะสมไปด้วย จึงทำให้บทเรียนและข้อมูลข่าวสารจากคนหลากหลายไหลเวียนไปทั้งกลุ่มสังคมย่อยและชุมชน จึงเป็นกระบวนการสื่อสารเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ การได้มีส่วนร่วมกิจกรรมดังกล่าวของปัจเจกจึงนำมาซึ่งการได้เรียนรู้ แลกเปลี่ยนสื่อสาร ตลอดจนสะสมความรู้และสืบทอดมรดกทางปัญญาต่างๆของสังคมได้จากรุ่นต่อรุ่น

แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีนาวันอีสาน

ประเพณีนาวัน เป็นประเพณีที่เป็นภูมิปัญญาของชาวนาไทยที่เกิดจากการแสดงน้ำใจไมตรีของคนในชุมชนที่เป็นสังคมชาวนา และได้เสื่อมคลายลงเพราะวิถีทางเศรษฐกิจของชาวนาได้เปลี่ยนไปจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ชาวบ้านนิยมการไปรับจ้างแรงงานภายนอกหมู่บ้านและต่างประเทศมากขึ้น โดยเฉพาะวัยหนุ่มสาวที่เป็นวัยแรงงานในภาคการเกษตรจะออกไปรับจ้างยังต่างถิ่น ทำให้ระบบเงินตราเข้ามาเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิตมากกว่าการแสดงน้ำใจ ในปัจจุบันการแลกเปลี่ยนแรงงานในการทำนาหรือ นาวัน กำลังเลือนหายไปจากสังคมชาวนาบ้านหนองซอแซ ซึ่งจากการศึกษาภาคสนาม พบว่าชาวบ้านมีความต้องการที่จะฟื้นฟูและอนุรักษ์ประเพณีนาวันไว้ โดยได้เสนอแนวทางไว้ดังนี้

นายสมบูรณ์ จอนคอน (2552 : สัมภาษณ์) ได้เสนอแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีนาวันว่า ผู้นำและชาวบ้านควรเป็นผู้ริเริ่ม โดยร่วมกันกับสถานศึกษาและสถาบันศาสนาในชุมชนเพื่อจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในสถานศึกษา มุ่งเน้นการปฏิบัติร่วมกันอย่างจริงจัง

นางปวี หลงพิมาย (2552 : สัมภาษณ์) ได้เสนอแนวทางว่า ควรเป็นการหาแนวร่วมของคนในชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของประเพณีนาวัน รวมทั้งทำให้เป็นประชาคมติของหมู่บ้านร่วมกันทำให้มีประเพณีนาวันเกิดขึ้นในหมู่บ้าน โดยอาจเริ่มจากที่นาของผู้นำชุมชนและค่อยขยายไปเรื่อยตามนาของชาวบ้านในหมู่บ้าน

นางทวิ ชื่นนอก (2552 : สัมภาษณ์) เสนอแนะทางว่า ต้องเริ่มจากผู้นำชุมชนก่อน โดยการให้การสนับสนุนและริเริ่มการทำประเพณีนาวันในหมู่บ้าน โดยขอความร่วมมือจากองค์กรในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน องค์กรบริหารส่วนตำบล ให้เข้ามาช่วยฟื้นฟูประเพณีนาวันให้มีขึ้นในชุมชนและทำให้เป็นประเพณีในชุมชนอีกครั้ง

นายอาทิตย์ จันทพร (2552 : สัมภาษณ์) เสนอแนะทางการอนุรักษ์ประเพณีนาวันว่า ต้องเริ่มจากชาวบ้านเองที่ต้องการลดรายจ่ายในการทำนา โดยเฉพาะขั้นตอนการเก็บเกี่ยว ที่มีค่าใช้จ่ายมากกว่าทุกขั้นตอน และผู้นำต้องทำประชาคมชาวบ้านเพื่อทำการฟื้นฟูนาวันไว้ให้ชาวบ้านจัดทำโดยการส่งเสริมสนับสนุนและขอความร่วมมือจากองค์กรบริหารส่วนตำบลหรือหน่วยงานอื่น ๆ ด้วย

นายทวิ บุญเสริม (2552 : สัมภาษณ์) เสนอแนะทางไว้ว่า ควรให้เด็กในสถานศึกษาได้เรียนรู้การจัประเพณีนาวันเพื่อเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกให้เด็กได้รู้ถึงความสำคัญ ขั้นตอน และประโยชน์ในการทำประเพณีนาวันในชุมชน รวมทั้งครูผู้สอนวิชาเกษตรควรต้องมีการนำไปจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในสถานศึกษาเป็นการเรียนเฉพาะ โดยให้บูรณาการกับกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้อง

นายसान กระแสโท (2552 : สัมภาษณ์) เสนอแนะทางว่า ให้จัดทำเอกสารหลักฐานให้เป็นหนังสือเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวนา ขั้นตอนการทำนา โดยแทรกการทำประเพณีนาวันเพื่อเผยแพร่ให้ชาวบ้านและคนทั่วไปได้เรียนรู้

นางยุพิน กระจ่างโพธิ์ (2552 : สัมภาษณ์) ได้เสนอแนะทางว่าการอนุรักษ์ประเพณีนาวันทุกภาคส่วนต้องให้ความร่วมมือกันอย่างจริงจัง ทั้งชุมชน วัด โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่จะเป็นการสร้างแรงจูงใจให้ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนมีการริเริ่มในการฟื้นฟูการทำประเพณีนาวัน จากนั้นให้มีการจัดทุกปี อาจจะเน้นขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งของการทำนา โดยเฉพาะขั้นตอนการเก็บเกี่ยวที่ในปัจจุบันชาวบ้านได้จ้างเทคโนโลยีการเก็บเกี่ยวมากขึ้น ทั้งนี้การจัดทำควรให้เกิดการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนด้วย

นายสมชัย หลงพิมาย (2552 : สัมภาษณ์) ได้เสนอแนะทางว่าการอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีนาวันที่กำลังสูญหายไปจากสังคมไทยต้องเริ่มจากชุมชนเป็นผู้ริเริ่มจัด ทำและให้องค์กรในชุมชนเป็นผู้ให้การสนับสนุนการจัดกิจกรรมและให้ชาวบ้านในชุมชนเห็นถึงความสำคัญของประเพณีนาวัน

นายเดิม ชื่นนอก (2552 : สัมภาษณ์) ได้เสนอแนะคิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีนาวันว่าการจัประเพณีนาวันว่า ควรต้องขอความร่วมมือจากทุกฝ่ายโดยผู้นำชุมชนและชาวบ้านต้องเป็นผู้ริเริ่มและขอความร่วมมือจากองค์กรท้องถิ่นหรือองค์กรอื่น ๆ ที่อยู่ในชุมชนในการจัประเพณีเพื่อให้ชาวบ้านเห็นถึงความสำคัญ นอกจากนั้นควรมีการทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาและนำนักเรียนศึกษาในสถานที่จริง

นางปรียา ลาโคตร (2552 : สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์ประเพณีนาวัน ผู้นำชุมชน ทั้งที่ผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการต้องรณรงค์และจัดกิจกรรมขึ้นเพื่อให้ชาวบ้านเห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ของประเพณีนาวัน ซึ่งจะต้องจัดทำต่อเนื่องจนกลายเป็นการฟื้นฟูประเพณีนาวันอีกครั้ง โดยให้ประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานอื่น ๆ รวมทั้งสถานศึกษาเพื่อนำเด็กนักเรียนเข้าร่วมเพื่อที่จะให้คนรุ่นใหม่ที่จะเป็นผู้สืบทอดได้รับการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีนาวันไว้

นายประเสริฐ ตรวงขุนทด (2552 : สัมภาษณ์) กล่าวว่าแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีนาวันต้องเริ่มจากความร่วมมือของคนในชุมชน โดยการทำความเข้าใจกับชาวบ้านให้เห็นความสำคัญของประเพณีนาวัน รวมไปถึงการร่วมกันจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อจะได้นำไปสู่การจัดประเพณีนาวันได้ และต้องให้คนรุ่นใหม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมเพราะคนรุ่นใหม่จะเป็นผู้สืบสานประเพณีนี้ไว้ให้คงอยู่กับชุมชนต่อไป

นายตำนาน ริดโรสง (2552 : สัมภาษณ์) เสนอแนวทางการฟื้นฟูประเพณีนาวันว่า ความร่วมแรงร่วมใจและการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้ในการทำนาเป็นสิ่งสำคัญในการฟื้นฟูประเพณีนาวันในชุมชน จะทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงร่วมกัน ซึ่งนับว่าเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่ออนุรักษ์ประเพณีในชุมชน

สรุปได้ว่า แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีนาวัน ได้แก่ ต้องเริ่มจากความร่วมมือของคนในชุมชน โดยให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ผู้นำชุมชนต้องรณรงค์ให้มีการจัดนาวันซึ่งจะทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญ นอกจากนั้นชุมชนต้องเป็นผู้เริ่มในการจัดนาวันและให้องค์กรชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในชุมชนเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณในการจัด และประสานความร่วมมือกับสถานศึกษาให้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเข้าไปใช้ในสถานศึกษาซึ่งต้องมีการบูรณาการกับสาระการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยให้เกิดการฟื้นฟูประเพณีนาวันรวมไปถึงการอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีนาวันต่อไป

จากการศึกษาถึงแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีนาวันของชาวบ้านหนองซอแซ สรุปได้ว่าชาวบ้านมีแนวทางในการอนุรักษ์ไว้้อย่างหลากหลาย ซึ่งสรุปได้ว่า การฟื้นฟูอนุรักษ์ประเพณีนาวันต้องเริ่มจากชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ร่วมกับสถานศึกษา วัดและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดทำประเพณีนาวัน โดยการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในสถานศึกษา ซึ่งจะทำให้นักเรียนที่จะเป็นผู้สืบทอดได้ตระหนักและมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูประเพณีนาวันในชุมชน รวมไปถึงการจัดกิจกรรมที่จะให้ชาวบ้านได้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของประเพณีนาวันโดยนำหลักปรัชญา

เศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาผสมผสานในการจัดกิจกรรมซึ่งจะทำให้ชาวบ้านได้เห็นถึงคุณค่าของประเพณี นาวาน และต้องจัดอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เป็นการฟื้นฟูขึ้นมาอย่างจริงจัง

ประเพณีนาวานของชาวบ้านหนองซอแหมมีความสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะต้องมีการอนุรักษ์ไว้ นับได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้มีการสืบทอดมาจากบรรพชนและไม่สามารถประมาณค่าได้ เนื่องจากประเพณีนาวานเป็นสิ่งที่มีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและจิตใจของคนในชุมชนที่จะเป็นสิ่งที่สร้างความมั่นคงและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคมได้อย่างมั่นคงสืบไป

ประเพณีนาวาน ที่กล่าวถึงโดยละเอียด ได้แก่ องค์ประกอบของประเพณี ขั้นตอน การเตรียมการจัดทำนาวาน ทั้งนี้เพื่อให้เห็นถึงขั้นตอน กระบวนการการจัดทำนาวานและการสร้างประสานสัมพันธ์กับเครือข่ายในชุมชนอย่างไร กล่าวได้ว่าประเพณีนาวาน ได้ผ่านการผสมผสานทางสังคม ประเพณี และวัฒนธรรมอย่างกลมกลืนตามยุคสมัยที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปแต่สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง สังคมชาวบ้าน คือ ความต้องการที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งจากความต้องการดังกล่าวอาจจะนำไปสู่การพัฒนาด้านสังคมได้ เช่น การรณรงค์ให้ป็นน้ำหนึ่งใจเดียวที่จะก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน และการสร้างขวัญกำลังใจให้กับประชาชน ในการที่จะดำเนินชีวิตประกอบสัมมาอาชีพได้อย่างสงบสุข นอกจากนั้น ประเพณีนาวานมีคุณค่าทางสังคมหลายประการ ซึ่งนอกจากจะเป็นการสร้างขวัญกำลังใจในการดำรงชีวิตแล้ว ยังเป็นการเตือนความทรงจำของบุคคลในด้านของเวลา บทบาท หน้าที่ของบุคคลที่มีต่อสังคมส่วนรวม อย่างไรก็ตามประเพณีนาวานดังกล่าวยังถือได้ว่ามีประโยชน์ในทางการรักษาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถึงแม้ว่าจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์กันในระยะเวลาสั้น ๆ ก็ตาม ซึ่งการลงแขกจะมีพลังกำกับและควบคุมทางสังคมอยู่ในตัวเอง เช่น การเป็นคนเกียจคร้านในท่ามกลางบรรยากาศการลงแขก ความไม่ซื่อตรง หรือการไม่คืนแรงงานน้ำใจให้กับผู้อื่น ก็จะถูกจดจำและไม่ได้รับการยอมรับใน โอกาสอื่น ๆ ทางสังคมจากสมาชิกของชุมชน ทำให้ชาวบ้านมีวิธีอยู่ร่วมกันได้อย่างดีในชุมชน

บทที่ 6

ผลการศึกษา

จากการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อศึกษาถึงบทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง บ้านหนองซอแซ ตำบลกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ได้มีการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูลดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ความเป็นมา กระบวนการและองค์ประกอบของประเพณีนาวันอีสาน

ตอนที่ 2 บทบาทของประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

ตอนที่ 3 แนวทางการอนุรักษ์ประเพณีนาวัน

ตอนที่ 1 ความเป็นมา กระบวนการและองค์ประกอบของประเพณีนาวันอีสาน

จากการศึกษาความเป็นมา กระบวนการและองค์ประกอบของประเพณีนาวัน เพื่อความสะดวกในการศึกษา ผู้วิจัยได้แยกผลการศึกษามีรายละเอียดดังนี้

1. ความเป็นมาของประเพณีนาวัน

การทำนาของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นการทํานาที่สืบทอดมาจากบรรพชนอย่างยาวนาน การทำนาของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นการทํานาปี ซึ่งทำปีละหนึ่งครั้ง เริ่มจากเดือนพฤษภาคมเป็นต้น ไปจนถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว ราวเดือนธันวาคม และปัจจัยสำคัญในการ ทํานาคือ น้ำจากธรรมชาติ หากปีใดประสบกับปัญหาภัยแล้ง ฝนทิ้งช่วงจะทำให้ผลผลิตเสียหายเป็นจำนวนมาก เนื่องจากการทำนาเป็นงานที่หนักในแต่ละปีที่มี 4 วาระด้วยกัน ตั้งแต่การไถดะ ไถแปร การปักดำ และการเก็บเกี่ยว ซึ่งเกินกำลังแรงงานของคนในครอบครัวที่จะทำให้ทันต่อฤดูกาลได้ จึงมีการขอแรงจากเพื่อนบ้าน ไปช่วยในการทำแต่ละขั้นตอนทำให้งานที่หนักกลายเป็นงานที่เบาแรงขึ้น ประเพณีนาวันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพบุรุษได้ใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติและ ได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

2. กระบวนการในการทำนาวัน

การทำนาวันของชาวบ้านหนองซอแซที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นกระบวนการที่ไม่มีความซับซ้อน เพราะการทำนาวันเป็นการแสดงน้ำใจไมตรีของเครือญาติและเพื่อนบ้านในชุมชนที่ได้ลงแรงในการช่วยทำนาและเจ้าภาพจะตอบแทนน้ำใจด้วยการเลี้ยงอาหาร โดยผลการศึกษาในกระบวนการในการทำนาวันของชาวบ้านหนองซอแซ มีกระบวนการดังนี้

2.1 ขั้นตอนการเตรียมพิธีกรรม

ในขั้นตอนการเตรียมพิธีกรรม การทำนาวันในแต่ละขั้นตอนจะเป็นการเตรียมเครื่อง เช่น สรวง บวงพื้ที่แตกต่างกัน ได้แก่ ในขั้นตอนการไถดะ และก่อนการปักดำ จะเป็นการเลี้ยงผีตาแฮก ซึ่งมีเครื่องเช่นสังเวศ คือ ยามวนใบตอง 4 มวน หมากพลู 4 คำ ขนมหวาน ข้าวดำ ข้าวแดง อย่างละ 2 คำ

ในส่วนการทำนาวานในการเก็บเกี่ยวจะเป็นการบูชาแม่โพสพ ซึ่งมีเครื่องเช่นสรวง คือ ฐูปเทียน หมาก พลูจิบ 1 กำ น้ำอบ น้ำหอม บุหรี่ 1 มวน อาหารเปรี้ยวหวาน ธงและกระดาษสีต่าง ๆ ผ้าแดง ผ้าขาว ขนาด 1 คืบ อย่างละ 1 ผืน ข้าวที่เกี่ยวแล้ว 1 กำ ในการทำพิธีกรรมเช่นสรวง ผีตาแฮก และบูชาแม่โพสพ ชาวบ้าน นิยมเลี้ยงในวันสุกข์ เพราะเป็นความพ้องเสียงกับคำว่า สุข หมายถึงข้าวที่ แก่เต็มที่แล้ว และพ้องกับคำว่า สุข ที่หมายถึงความสุขในการดำเนินชีวิตและการทำนาในปีนั้น

2.2 ขั้นตอนการเตรียมอุปกรณ์

การเตรียมอุปกรณ์ในการทำนาวานของชาวบ้านจะมีการเตรียมอุปกรณ์ที่แตกต่างกันใน แต่ละขั้นตอนในการทำนา คือ

2.2.1 การวานในขั้นตอนการไถตะ ผู้ที่ถูกวานจะเตรียมเครื่องมือที่จะไปช่วยเหลือเจ้าของ ที่นา ได้แก่ รถไถนาแบบเดินตาม หรือรถแทรกเตอร์ เจ้าของที่นาจะจัดเตรียมน้ำมันเชื้อเพลิงสำหรับรถ ไถนาของผู้ที่ไปช่วยแรง นอกจากนั้นจะจัดเตรียมสุรา อาหารหวานคาว สำหรับเลี้ยงญาติพี่น้องที่ไปช่วยแรง เพื่อเป็นการตอบแทนน้ำใจ

2.2.2 การวานในขั้นตอนการปักดำ

2.2.2.1 การเตรียมกล้า เจ้าของที่นาจะเตรียมกล้าล่วงหน้า 1 วัน โดยจะถอนกล้าแล้ว มักรวมเป็นมัด

2.2.2.2 การไถดำ เมื่อถึงวันที่ทำนาวาน ญาติพี่น้องที่ไปช่วยทำนาวาน กลุ่มหนึ่งจะทำ การไถในพื้นที่ที่จะทำการปักดำ อีกส่วนหนึ่งจะทำการปักดำ ในส่วนเจ้าของที่นาจะจัดเตรียมสุรา อาหาร หวานคาว ไปที่นาตั้งแต่เช้า เพราะญาติพี่น้องที่มาช่วยงานบางคนจะมีรับประทานอาหารเช้าที่นา นอกจากนั้นญาติที่สนิทกับเจ้าของที่นาจะเตรียมอาหาร ไปสมทบเหมือนกับการทำบุญทั่วไป

2.2.3 การวานในขั้นตอนการเก็บเกี่ยว เจ้าของที่นาจะคำนวณพื้นที่ ก่อนวันลงแขก 1 วัน ในตอนเย็น เจ้าของที่นาจะจัดเตรียมสุรา อาหารหวานคาว สำหรับเลี้ยงญาติพี่น้องในวันรุ่งขึ้น ในการจัด เตรียมสุราอาหาร ญาติที่สนิทสนมและบ้านใกล้เคียงจะมาช่วยจัดเตรียมอาหาร ในส่วนของญาติพี่น้อง จะจัดเตรียมเกี่ยวที่เป็นอุปกรณ์เก็บเกี่ยวไป เพราะเจ้าของที่นาไม่มีเกี่ยวจำนวนมากจึงต้องจัดเตรียมไปเอง

2.3 ขั้นตอนการบอกกล่าวญาติพี่น้อง

การบอกกล่าวพี่น้องเพื่อขอแรงในการทำนาวานจะบอกกล่าวก่อนทำนาวาน 1 วัน คือ ใน ตอนเย็นก่อนทำนาวาน เจ้าของที่นาจะเดินบอกกล่าวญาติพี่น้องด้วยตนเองจนถึงบ้านเรือน ญาติที่สนิทจะ ถามถึงการจัดเตรียมอาหาร จำนวนคนที่จะวาน ไปช่วยแรง ในวันบอกกล่าวญาติพี่น้องญาติที่ได้รับการบอก กล่าวขอแรงจะไม่สามารถปฏิเสธได้ว่ามีกิจธุระอื่น ๆ ของตนเอง และรับปากว่าจะไปช่วยแรงในวันรุ่งขึ้น

2.4 ขั้นตอนการดำเนินงาน

ในวันทำนauanเจ้าของที่นาจะจัดเตรียมอาหาร ไปที่นาตั้งแต่เช้า เพราะญาติพี่น้องที่จะไปช่วยแรงบางคนจะไปรับประทานอาหารที่นา เมื่อไปถึงจะกล่าวทักทาย ถามทุกข์สุขกันพอประมาณจากนั้นจะลงที่นาเพื่อทำงานทันที ในขณะที่ทำงานอยู่จะมีการพูดคุยหยอกล้อกันอย่างสนุกสนาน รวมทั้งการเล่านิทานพื้นบ้านที่เป็นเรื่องตลก เมื่อถึงเวลาเที่ยงจะรับประทานอาหารร่วมกันเป็นที่สนุกสนาน ในวันนี้แรงงานที่เป็นเพศหญิงที่เป็นญาติสนิทจะช่วยจัดเตรียมอาหารไว้ อาหารส่วนใหญ่เป็นอาหารที่เป็นที่นิยมในท้องถิ่นอีสาน เช่น ลาบ ก้อย ส้มตำ ขนมน้ำยา เป็นต้น และจะมีขนมหวานให้รับประทาน หลังจากรับประทานอาหารเที่ยงเสร็จจะลงทำงานในช่วงบ่าย ซึ่งเมื่อถึงเวลาประมาณ 15.00 น. เจ้าภาพจะรินสุราแจกผู้ที่ไปช่วยแรงและมีการพูดคุยหยอกล้อเป็นที่สนุกสนาน

3. องค์ประกอบในการจัดประเพณีนาวน

การทำนauanของชาวบ้านหนองซอแซมีองค์ประกอบที่ไม่แตกต่างกับการทำนauanของพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งองค์ประกอบของประเพณีนาวน มีดังนี้

3.1 คน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการทำนauan ได้แก่ เจ้าของที่นาที่จะทำนauan ญาติพี่น้องในหมู่บ้าน ซึ่งการทำนauanเจ้าของที่นาจะขอแรงจากญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านและผู้ที่ถูกวาน หรือขอแรงจะไม่สามารถปฏิเสธการขอแรงได้ แม้จะมีกิจธุระก็ต้องหยุดไว้ก่อนเพื่อไปช่วยแรง

3.2 สถานที่ ในการทำนauanสถานที่ได้แก่ พื้นที่นาของเจ้าของที่นาที่จะต้องจัดเตรียมพื้นที่ก่อนที่จะถึงวันทำนauan การจัดเตรียมพื้นที่ในแต่ละขั้นตอนของการทำนauanจะแตกต่างกันออกไปและโดยเฉพาะขั้นตอนการปักดำจะมีการเตรียมพื้นที่สำหรับปักดำ โดยการไถ คราด และการถอนกล้า และนำกล้าไปวางในที่นาที่จะปักดำ เพื่อให้ญาติพี่น้องที่จะไปช่วยแรงได้ปักดำเมื่อมาถึงที่นา

3.3 พิธีกรรม พิธีกรรมในการทำนauanของชาวบ้านหนองซอแซ มีพิธีกรรมก่อนการทำประเพณีนาวน 2 พิธีกรรม คือ

3.3.1 พิธีกรรมเลี้ยงผีตาแฮก ชาวบ้านหนองซอแซ จะเลี้ยงผีตาแฮก 2 วาระ ได้แก่ ก่อนการไถและก่อนการปักดำ โดยจะทำในวันศุกร์ ในการเลี้ยงผีตาแฮก เจ้าของที่นาจะต้องจัดเตรียมเครื่องเช่นสังเวช ได้แก่ หมากพลูจิบ อย่างละ 4 คำ ข้าวคำ ข้าวแดง อย่างละ 2 คำ ขนมหวานอื่น ๆ ชาวบ้านเชื่อว่าผีตาแฮกเป็นผีรักษาข้าวในนา เมื่อเริ่มฤดูกาลทำนาและเริ่มปักดำต้องเลี้ยงผีตาแฮกเพื่อให้รักษาข้าวกล้าในนาไม่ให้มีศัตรูเข้ามาทำลาย นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าผีตาแฮกจะคลบนันดาลให้เจ้าของที่นามีความสุขไม่เจ็บป่วยในขณะที่ทำนาอยู่

3.3.2 พิธีกรรมบูชาแม่โพสพ เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านจะทำก่อนการเก็บเกี่ยว ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าแม่โพสพเป็นเทวดาที่คลบนันดาลให้ข้าวมีความอุดมสมบูรณ์และคอยปกป้องดูแลผลผลิตไม่ให้เสียหาย นอกจากนั้นยังคอยคุ้มครองให้เจ้าของที่นาเกิดความสุขปราศจากโรคภัยด้วย ในส่วนเครื่องบูชาแม่โพสพที่

ชาวบ้านจัดหา ได้แก่ รูปเทียน หมากรุก พลูจิบ 1 กำ น้ำอบ น้ำหอม บูหรี 1 มวน อาหารเปรี้ยวหวาน ธงและ
กระดาษสีต่าง ๆ ผ้าแดง ผ้าขาว ขนาด 1 คืบ อย่างละ 1 ผืน ข้าวที่เกี่ยวแล้ว 1 กำ

ตอนที่ 2 บทบาทของประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

ประเพณีนาวัน เป็นประเพณีที่อยู่คู่กับสังคมเกษตรกรรมมาช้านาน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ยึดเหนี่ยว
คนในชุมชนให้เกิดความรักสามัคคี มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน รวมทั้งได้เป็นสิ่งที่
สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนให้เหนียวแน่นขึ้น ซึ่งบทบาทของประเพณีนาวันในการพัฒนา
ชุมชนสามารถแยกเป็นบทบาทในการพัฒนาแต่ละด้าน ดังนี้

1. บทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาเศรษฐกิจ

จากการศึกษาประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ พบว่า ประเพณีนาวัน
นอกจากจะทำให้ความสัมพันธ์ของคนในสังคมเกิดความเหนียวแน่นแล้วยังก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจ
กล่าวคือ การเก็บเกี่ยวผลผลิตกระทำอย่างระมัดระวัง เกิดความสูญเสียน้อย ประหยัดค่าใช้จ่ายแรงงานและ
ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ได้มาก เกษตรกรมีรายได้มากขึ้น มีเงินออมมากกว่าทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น หากชาวบ้านจะ
กลับไปทำนาระบบพึ่งพาตนเองในชุมชน ลดการพึ่งพาเทคโนโลยี ซึ่งเจ้าของเทคโนโลยีที่ใช้จะเป็นคน
ต่างถิ่นทำให้เงินหมุนเวียนที่อยู่ในชุมชนไหลออกสู่ภายนอกมากขึ้น นอกจากนั้นเทคโนโลยีที่ชาวบ้านนิยม
ในปัจจุบันเป็นเทคโนโลยีที่ใช้ในขั้นตอนการเก็บเกี่ยว ได้แก่ รถเกี่ยวรวงข้าวที่เป็นเทคโนโลยีขั้นสูง
สำหรับชาวบ้านในปัจจุบัน ในเวลาเก็บเกี่ยวจะทำให้ข้าวเสียหายมาก (สุรชัย ชานิสุทธิ์, สงวน ฉวีวงศ์ 2552
: สัมภาษณ์) ประเพณีนาวันทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกัน
และกันในตนเอง ซึ่งจะทำให้ระบบเศรษฐกิจของครัวเรือนมีความเข้มแข็งและนำไปสู่ความเข้มแข็งของ
ระบบเศรษฐกิจของชุมชนต่อไป

2. บทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาด้านสังคม

จากการศึกษาบทบาทของประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชนด้านสังคม พบว่า ประเพณี
นาวันเป็นการสร้างโอกาสให้คนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์
ซึ่งกันและกันที่จะนำไปสู่การประสานสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน เครือญาติให้มีความเหนียวแน่นขึ้น
นอกจากนั้นประเพณีนาวันยังมีบทบาทการปลูกจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเอง การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกัน
และกัน โดยไม่ต้องอาศัยเทคโนโลยีระดับสูงในการทำการเกษตร โดยใช้แรงงานคนเป็นหลัก ซึ่งชาวบ้านจะ
ได้ใช้ชีวิตที่เรียบง่าย เช่น ในวันที่เป็นวันทำนาวันญาติพี่น้องจะนำสิ่งของอาหาร ไปสมทบ โดยไม่คิด
ค่าตอบแทน เป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ทางระบบเครือญาติที่เหนียวแน่น (สมชัย หลงพิมาย,
เต็ม ชื่นนอก, ปรีชา ลาโคตร, ถิ่นนา ริดไซสง 2552 : สัมภาษณ์)

3. บทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาด้านวัฒนธรรม

ประเพณีนาวันวัฒนธรรมการทำนาของชาวบ้านหนองซอแซ ที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพชน จากการศึกษาถึงบทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาด้านวัฒนธรรม พบว่า นาวันจะเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้ความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติมีความเหนียวแน่นขึ้น ซึ่งความสัมพันธ์ระบบเครือญาติเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของสังคมชาวนา เริ่มตั้งแต่เจ้าของที่นาได้บอกกล่าวเพื่อขอแรง ผู้ที่เป็นญาติจะสอบถามจำนวนคน ข้าวปลาอาหารที่จะเลี้ยง ปริมาณที่นาที่จะทำนาวัน ก่อนถึงวันที่ทำนาวัน ญาติพี่น้องก็จะมาช่วยเตรียมอาหารสำหรับเลี้ยงญาติพี่น้องที่จะไปช่วยงาน นอกจากนี้ ประเพณีนาวัน มีบทบาทที่จะสามารถฟื้นฟูประเพณีและวัฒนธรรมด้านการดำรงชีวิต เพราะการทำนาของชาวบ้านเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างแนบแน่น รวมทั้งเป็นการฟื้นฟูวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ เช่น ประเพณีบุญคุณทานที่ได้หายไปจากสังคมชาวนาไทยแล้ว นอกจากนี้ยังเป็นการฟื้นฟูและพัฒนาวิถีชีวิตของชาวนาให้กลับมาเหมือนเดิม กล่าวคือ วิถีชีวิตที่ช่วยเหลือเกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน คนในชุมชนรู้จักการพึ่งพาตนเองเหมือนในอดีต ไม่พึ่งพาเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่าง ๆ

4. บทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาด้านความรู้

จากการศึกษาบทบาทของประเพณีนาวัน ในการพัฒนาด้านความรู้ ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีนาวันเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความรู้ได้ โดยการพูดคุยแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็น การบอกเล่าซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ที่เกิดขึ้นในขณะที่ทำนาวันเป็นการถ่ายทอดความรู้จากบุคคลหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง โดยการถ่ายทอดความรู้เป็นไปโดยธรรมชาติด้วยการเล่านิทาน เล่าประสบการณ์และเล่าเรื่องราวในอดีตให้กับคนรุ่นหลังได้ฟัง ความรู้ที่เกิดจากประเพณีนาวัน เป็นความรู้ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งญาติพี่น้องได้พูดคุยในขณะที่ทำงาน มีทั้งเรื่องทั่วไป การดำเนินชีวิต การทำมาหากิน การเมืองการปกครอง และเรื่องอื่น ๆ มากมาย มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเปิดเผย ไม่มีข้อขัดแย้ง เป็นการเรียนรู้ในหลักประชาธิปไตยแบบชาวบ้านที่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและมีอิสระในการแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ นอกจากนี้ การเล่านิทานทำให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของบรรพชน เช่น นิทานเรื่องศรีธนญชัย เป็นต้น

ตอนที่ 3 แนวทางการอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีนาวัน

ประเพณีนาวันเป็นประเพณีที่เกิดจากปัญหาในการประกอบอาชีพการเกษตรของชาวนา ซึ่งสามารถแก้ไขปัญหของชุมชนได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งประเพณีเป็นวิถีทางการปฏิบัติของคนไทยที่กระทำสืบต่อกันมาช้านาน ประเพณีล้วนเป็นสิ่งที่ดำรงหรือกระทำเพื่อความดำรงจึงได้ยึดถือปฏิบัติ สืบต่อกันมา เมื่อปฏิบัติกันมานานประเพณีก็จะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและเป็นเครื่องหมายของชนในสังคมนั้น ประเพณีจะเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคม

จากการศึกษาถึงแนวทางการอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีนาวันของชาวบ้านหนองซอแซ พบว่า ต้องเริ่มจากชาวบ้านและผู้นำชุมชน ร่วมกับสถานศึกษา วัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจำประเพณีนาวัน ให้สถานศึกษาจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา ซึ่งจะทำให้นักเรียนที่จะเติบโตในอนาคตเป็นผู้สืบทอด มีความตระหนักและมีจิตสำนึกรักในอาชีพและนำไปสู่การฟื้นฟูประเพณีนาวันในชุมชน นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมประเพณีนาวันโดยหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนซึ่งจะทำให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของประเพณีนาวันที่สามารถแก้ไขปัญหาด้านการประกอบอาชีพที่มีต้นทุนการผลิตสูงชันและนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชทานไว้เข้ามาผสมผสาน

กล่าวได้ว่าการอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีนาวันเป็นการจัดการด้านวัฒนธรรมของชุมชนที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป ตามกาลเวลา ดังนั้นการอนุรักษ์ให้ดำรงอยู่คู่กับสังคมเป็นสิ่งสำคัญที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาในด้านการประกอบอาชีพและวิถีการดำรงชีวิต ได้แก่ การลดรายจ่ายจากการทำนาในแต่ละขั้นตอน และจะก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคม คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการคิด สร้างสรรค์ และแก้ไขปัญหาของตนเอง ซึ่งจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ในอนาคต โดยคนในชุมชนมีความสมดุลของรายได้ รายจ่ายของครัวเรือน (Balance Sheet) เป็นความสมดุลของระบบการผลิตและการบริโภค มีความเชื่อมั่นในอาชีพของตนเอง และ มีการจัดกระบวนการทางเศรษฐกิจ ทุนพื้นฐานและทุนหมุนเวียนเข้าสู่กระบวนการการบริโภคอย่างเต็มอิม

ดังนั้น การอนุรักษ์ประเพณีนาวันไว้ให้อยู่คู่กับชุมชนจนเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง โดยประเพณีนาวันเป็นวัฒนธรรมของชุมชนที่เป็นทุนทางสังคมที่เป็นวิถีการดำเนินชีวิต มีจิตวิญญาณชุมชน คือ การที่สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน หวงแหนชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง บทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง กรณีศึกษา บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยได้นำเอาหลักการศึกษภาคสนาม (Field Work) โดยการสำรวจพื้นที่เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของพื้นที่การศึกษา ทั้งด้านกายภาพ ชีวภาพ แหล่งน้ำ การคมนาคม สาธารณูปโภคพื้นฐาน สภาพเศรษฐกิจและสังคม เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องของภาพรวมของระบบการผลิต องค์กรประกอบ ขั้นตอนการทำงาน การทำนาวัน บทบาทของประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชน แนวทางการอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีนาวัน และการนำประเพณีนาวันไปใช้ในการพัฒนาชุมชน ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะได้ดังต่อไปนี้

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย
2. ความสำคัญของการวิจัย
3. ขอบเขตของการวิจัย
4. วิธีดำเนินการวิจัย
5. สรุปผลการวิจัย
6. อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมากระบวนการและองค์ประกอบของการจัดประเพณีนาวันอีสาน
2. เพื่อศึกษาถึงบทบาทของประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง
3. เพื่อหาแนวทางอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีนาวันอีสานให้ดำรงอยู่สืบไป

ความสำคัญของการวิจัย

1. ได้ทราบความเป็นมา กระบวนการและองค์ประกอบของการจัดประเพณีนาวัน
2. ได้ทราบถึงบทบาทของประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง
3. ได้ทราบแนวทางอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีนาวันอีสานให้ดำรงอยู่สืบไป

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่องประเพณีนาวันอีสาน กรณีศึกษา บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ กำหนดขอบเขตของการวิจัยดังนี้

1. พื้นที่การวิจัย คือ บ้านหนองซอแซ หมู่ที่ 3 ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์
2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
 - 2.1 ประชากร ได้แก่ ประชาชนในหมู่บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์
 - 2.2 กลุ่มตัวอย่าง แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่
 - 2.2.1 ผู้นำในหมู่บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 10 คน โดยการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่
 - 2.2.1.1 ผู้นำที่เป็นทางการ จำนวน 5 คน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 2 คน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน
 - 2.2.1.2 ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ จำนวน 5 คน ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านที่เชี่ยวชาญด้านการทำนาแบบดั้งเดิม จำนวน 3 คน ปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำนาแผนใหม่ จำนวน 2 คน
 - 2.3 ชาวบ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ใช้วิธีการ สุ่มตัวอย่างจากประชากรแบบโควตา (Quota Sampling) โดยใช้หลักเกณฑ์การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง คือ จำนวนประชากร 400 คน ใช้โควตาร้อยละ 10 กลุ่มเป้าหมาย 40 คน โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group)
3. ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือน พฤษภาคม 2551 - ธันวาคม 2553

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ศึกษาได้ดำเนินการดังต่อไปนี้

1.1 การออกแบบสำรวจข้อมูลเบื้องต้น โดยสำรวจพื้นที่ที่จะศึกษา เพื่อสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับการจัดประเพณีนาวัน โดยกำหนดหมู่บ้านเป้าหมายในการศึกษา คือ บ้านหนองซอแซ หมู่ที่ 3 ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ที่เป็นหมู่บ้านไทยอีสานที่มีการจัดทำประเพณีนาวันจากอดีตถึงปัจจุบัน

1.2 การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีผู้ศึกษาไว้ตามแหล่งข้อมูลต่าง ๆ โดยแบ่งกลุ่มเอกสารเป็น 2 กลุ่ม คือ

1.2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณีนาวัน

1.2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาทประเพณีนาวันในการสร้างความ

เข้มแข็งให้กับชุมชน

1.3 การศึกษาภาคสนามโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต การจดบันทึก การบันทึกภาพ ในการเก็บข้อมูลภาคสนามมี 2 วิธี ดังนี้

1.3.1 การสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการและไม่เป็นทางการเพื่อสอบถามข้อมูลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

1.3.1.1 ผู้นำที่เป็นทางการ จำนวน 5 คน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 2 คน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน เพื่อศึกษาข้อมูลความเป็นมา ด้านความเป็นมาของชุมชน ลักษณะทางกายภาพของชุมชน

1.3.1.2 ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ จำนวน 5 คน ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านที่เชี่ยวชาญด้านการทำนาแบบดั้งเดิม จำนวน 3 คน และปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำนาแผนใหม่ จำนวน 2 คน เพื่อศึกษาข้อมูลด้านการก่อตั้งชุมชน ขั้นตอนการทำนา กระบวนการและองค์ประกอบการทำนา รวมทั้งในอดีตและปัจจุบัน

1.3.1.3 กลุ่มประชาชนที่เคยเข้าร่วมในการจัดประเพณีนาวัน จำนวน 20 คน ในการสัมภาษณ์โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อย เพื่อศึกษาองค์ประกอบและกระบวนการทำนาวันและบทบาทของนาวันในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

1.3.1.4 กลุ่มประชาชนที่ไม่เคยเข้าร่วมในการจัดประเพณีนาวัน จำนวน 20 คน ในการสัมภาษณ์โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อยเพื่อศึกษาองค์ประกอบและกระบวนการทำนาวันและบทบาทของนาวันในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

1.3.2 การสังเกต ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกต 2 ลักษณะ คือ

1.3.2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในระหว่างการทำนาวันเพื่อเก็บข้อมูล อุปกรณ์กระบวนการการทำนาวัน

1.3.2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมที่บ้านหนองซอแซ เพื่อเก็บข้อมูล อุปกรณ์ ขั้นตอนและกระบวนการการทำนาวัน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 การได้มาซึ่งข้อมูลใช้ในวิธีการเก็บรวบรวมภาคสนาม มี 2 รูปแบบดังนี้

2.1.1 การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยใช้เทคนิควิจัยสัมภาษณ์เจาะลึก เพื่อศึกษาในเรื่องขั้นตอนนาวัน โดยทำการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้นำและผู้สูงอายุซึ่งเป็นบุคคลสำคัญของชุมชนที่สามารถในการให้ข้อมูลที่ชัดเจนได้ โดยการสัมภาษณ์ซ้ำแบบเจาะลึกหลาย ๆ ครั้งและใช้การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key - information Interview) โดยการสัมภาษณ์กึ่งทางการและอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ผู้วิจัยใช้เทคนิคดังกล่าวนี้ตลอดระยะเวลาในการทำวิจัยโดยการพูดคุยกับคน

ในชุมชนหรือนอกชุมชนเพื่อหาข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชุมชนให้ได้มากที่สุด เป็นวิธีการที่ทำให้ได้ข้อมูลสำคัญ ๆ อีกวิธีหนึ่ง

2.1.2 การบันทึกข้อมูล บริบทของชุมชน โดยบันทึกตามสาระดังต่อไปนี้ การสำรวจลักษณะทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมของชุมชน (Ecological) ผู้วิจัยใช้เทคนิคดังกล่าวเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศูนย์กลาง คือ วัด โรงเรียน หมู่บ้าน ร้านค้า ตลอดจนทั้งข้อมูลอื่น ๆ เช่น อาหารการกินและสถานที่ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านชุมชนนั้นเป็นประจำและจัดการทำวิจัย ทำให้ทราบลักษณะทางกายภาพ ของชุมชนได้อย่างชัดเจนถูกต้องและสะดวกในการเข้าพบ เพื่อขอสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ ๆ ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

2.1.3 เครื่องมือเทคโนโลยีในงานวิจัยภาคสนามทางมานุษยวิทยา ผู้วิจัยใช้เครื่องบันทึกเสียงและภาพในการเก็บข้อมูล หลังจากที่ได้รับความสะดวกจากผู้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกมีการบันทึกภาพเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของชุมชนด้วย และยังมีวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามมีดังต่อไปนี้

2.1.3.1 กล้องถ่ายรูป

2.1.3.2 เครื่องบันทึกเสียง และแถบบันทึกเสียง

2.1.3.3 สมุดบันทึก

2.2 การจดบันทึกสนาม (Field Notes) เป็นเทคนิคที่ใช้ในการวิจัยสนามทางมานุษยวิทยาในช่วงแรกที่ยังไม่คุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์จะยังไม่สามารถจดบันทึกต่อหน้าผู้ให้สัมภาษณ์ได้ จะต้องใช้ความจำเป็นหลัก แล้วบันทึกทันทีเมื่อมีโอกาสและเมื่อสร้างความคุ้นเคยแล้วจึงสามารถบันทึกเสียงและจดบันทึกสนามต่อหน้าผู้ให้ข้อมูลได้ ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ภาษาท้องถิ่นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกส่วนใหญ่พยายามสร้างความสนิทสนมและคุ้นเคยได้อย่างรวดเร็ว สำหรับผู้ให้สัมภาษณ์ที่ไม่สามารถพูดภาษาไทยได้ และกรณีผู้ให้สัมภาษณ์สามารถพูดภาษาไทยได้บ้าง ก็จะใช้ 2 ภาษาปนกัน คือใช้ภาษาไทย และภาษาถิ่น

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูล (Content Analysis) ที่ได้จากเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์แล้วนำมาวิเคราะห์ตามจุดประสงค์ที่วางไว้ทั้ง 3 ประเด็น โดยมีขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล 3 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การจัดระบบข้อมูล โดยการนำข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษามาจัดระบบข้อมูลตามที่กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายโดยแยกข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามจุดมุ่งหมายได้แก่ องค์ประกอบของประเพณีนาวัน ขั้นตอน/กระบวนการการจัดประเพณีนาวัน

2. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามจุดมุ่งหมาย ได้แก่ วิเคราะห์บทบาทของประเพณีนาวนในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และวิเคราะห์แนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีนาวนให้คงอยู่สืบไป

3. ชี้นำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

ในการศึกษาเรื่องบทบาทประเพณีนาวนในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง กรณีศึกษา บ้านหนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นการศึกษาถึง กระบวนการและองค์ประกอบของประเพณีนาวนอีสาน บทบาทของประเพณีนาวนในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและแนวทางฟื้นฟู อนุรักษ์และสืบทอดประเพณีนาวนอีสานให้ดำรงอยู่สืบไป ซึ่งจะนำไปสู่การประยุกต์ปรับปรุงเพื่อนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่น ในการศึกษาผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง แหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ในการศึกษา และการศึกษาภาคสนามเป็นหลักแล้วนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้า แบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ความเป็นมา กระบวนการและองค์ประกอบการทำนาวนของชาวบ้านหนองซอแซ

การทำนาของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นการทำนาปีที่พึ่งพาธรรมชาติ เนื่องจากมีสภาพทางกายภาพที่เหมาะสมสำหรับการทำนาปี ไม่มีแหล่งน้ำในการเกษตร จากการศึกษาการทำนาวนของชาวบ้านหนองซอแซ มีดังนี้

1.1 ความเป็นมาของประเพณีนาวน

ประเพณีนาวนมีความเป็นมาที่เกิดจากการต้องการแก้ไขปัญหาการขาดแรงงานในครอบครัว เพราะการทำงานเป็นงานที่หนักเกินแรงงานในครอบครัวจะสามารถทำให้ทันตามฤดูกาลใน 4 วาระ ได้แก่ การไถตะ การปักดำ การเก็บเกี่ยวและการนวดและเก็บขึ้นยุ้งฉาง การทำนาวน เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพชนได้ทำขึ้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติในชุมชนชนให้เหนียวแน่น

1.2 กระบวนการการทำนาวนของชาวบ้านหนองซอแซ

ในสถานการณ์ที่เทคโนโลยีการผลิตในการทำนาได้เข้ามามีบทบาทในกระบวนการทำนาของชาวบ้านหนองซอแซมากขึ้น แต่วัฒนธรรมการทำนาของชาวบ้านไม่ได้ถูกแทนที่ไปด้วยระบบเทคโนโลยีทั้งหมด การพึ่งพาอาศัยแรงงานในการทำยังมีให้เห็นอยู่ในสังคม ซึ่งชาวบ้านพยายามคงลักษณะการทำนาแบบพึ่งพากันเองไว้ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มในการให้ความร่วมมือกันเพื่อแลกเปลี่ยนแรงงาน โดยการขอความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน ที่เรียกว่านาวน จากการศึกษา องค์ประกอบและขั้นตอนการจัดประเพณีนาวน ของชาวบ้านหนองซอแซ พบว่ามีกระบวนการ ดังต่อไปนี้

1.2.1 การเตรียมพิธีกรรม การทำนาวานของชาวบ้านหนองซอแซมมีการเตรียมพิธีกรรมก่อนที่จะทำนามี 2 พิธีกรรม คือ พิธีกรรมเลี้ยงผีตาแฮก โดยจะชาวบ้านจะทำการเลี้ยงก่อนการทำนาในครั้งแรก ได้แก่การไถตะ และก่อนการปักดำ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าผีตาแฮก เป็นผีที่คุ้มครองและปกป้องรักษาผลผลิตของชาวบ้าน รวมทั้งการปกป้องคุ้มครองไม่ให้เจ้าของที่นาไม่ให้เจ็บป่วย ในการเลี้ยงผีตาแฮกชาวบ้านจะเตรียมเครื่องเช่นสังเวช ได้แก่ ยามวนใบตอง 4 มวน หมากพลู 4 คำ ขนมหวาน ข้าวดำ ข้าวแดง อย่างละ 2 คำ โดยชาวบ้านนิยมเลี้ยงผีตาแฮกในวันศุกร์ เพราะพ้องเสียงกับคำว่า สุก ที่ชาวบ้านเชื่อว่าจะทำให้ข้าวสุกได้ผลผลิตได้อย่างเต็มที่ และยังพ้องเสียงกับคำว่า สุข ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่า จะทำให้ตนเองและครอบครัวเกิดความสุขด้วย นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมเลี้ยงแม่โพสพ ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเทวดาที่รักษาข้าวกล้าในนาให้มีความอุดมสมบูรณ์และปกป้องรักษาผลผลิตไม่ให้เสียหายจากศัตรูพืชต่าง ๆ ในการบูชาแม่โพสพ ชาวบ้านจะจัดเตรียมเครื่องบูชา ได้แก่ รูปเทียน หมาก พลูจิบ 1 คำ น้ำอบ น้ำหอม บูหรี 1 มวน อาหารเปรี้ยวหวาน ธงและกระดาษสีต่าง ๆ ผ้าแดง ผ้าขาว ขนาด 1 คืบ อย่างละ 1 ผืน ข้าวที่เกี่ยวแล้ว 1 กำ ในการทำพิธีกรรมบูชาแม่โพสพ ชาวบ้านจะทำพิธีกรรมในขั้นตอนการเก็บเกี่ยว เพื่อเป็นการขอขมาที่ได้ล่วงเกินและจะขอให้ไม่ให้เกิดความเสียหายแก่ผลผลิตที่ทำการเก็บเกี่ยว

1.2.2 การเตรียมอุปกรณ์ ในการทำนาวานการเตรียมอุปกรณ์ในแต่ละขั้นตอนจะแตกต่างกัน กล่าวคือ ในการทำนาวานในขั้นตอนการไถตะ เจ้าของที่นาจะจัดเตรียมน้ำมันเชื้อเพลิง สำหรับรถไถ การเตรียมอาหารสำหรับเลี้ยงญาติพี่น้องที่ไปช่วยแรงในส่วนญาติพี่น้องที่ถูกขอแรงจะจัดเตรียมรถไถคราด เพื่อไปช่วยแรง ในขั้นตอนการปักดำ เจ้าของที่นาจะจัดเตรียมพื้นที่ในการปักดำ โดยการไถพรวนปรับพื้นที่ไว้ ต่อจากนั้นจะถอนกล้ามัดรวมกันเป็นมัดนำไปวางไว้ในพื้นที่ที่จะปักดำ โดยจะเตรียมก่อนวันขอแรงจากญาติพี่น้อง 1 วัน และการเตรียมข้าวปลาอาหารสำหรับเลี้ยงตอบแทนน้ำใจญาติพี่น้องที่ไปช่วยแรงด้วย การวานในขั้นตอนการเก็บเกี่ยว เจ้าของที่นาจะเตรียมข้าวปลาอาหารสำหรับเลี้ยงญาติพี่น้องในตอนเย็นก่อนวันทำนาวาน 1 วัน

1.2.3 การบอกกล่าวญาติพี่น้อง ในแต่ละขั้นตอนของการทำนาวาน เจ้าของที่นาจะเดินไปบอกกล่าวญาติพี่น้องด้วยตนเองถึงที่บ้าน ซึ่งอาจจะก่อนถึงวันทำนาวาน 2-3 วัน ในการบอกกล่าวจะบอกถึงกำหนดวันให้แก่ญาติพี่น้องได้ทราบ ในส่วนญาติพี่น้องที่สนิทสนมกันจะมีการถามถึงจำนวนคนที่จะวาน การจัดเตรียมอาหารสำหรับเลี้ยงผู้ไปช่วยแรงจะจัดเตรียมในตอนเย็นก่อนวันทำนาวาน 1 วัน โดยอาหารที่จัดเตรียมที่เป็นที่นิยม ได้แก่ ข้าวเหนียวหนึ่ง เนื้อสุกร เนื้อโค สำหรับทำลาบ ก้อย มะละกอ ทำส้มตำ และอาหารอื่น ๆ นอกจากนี้ยังต้องจัดเตรียมเครื่องคัม ได้แก่ น้ำอัครลม เหล้า เบียร์ไว้สำหรับคัมกินด้วย

1.2.4 วันลงแขก เจ้าของที่นาจะเดินทางไปทีนาคั้งแต่เช้าเพื่อจัดเตรียมอาหารไว้สำหรับญาติพี่น้องเนื่องจากบางคนจะมารับประทานอาหารเข้าที่นา แต่บางคนจะรับประทานมาจากบ้าน เมื่อญาติพี่น้องที่จะมาลงแขกมาถึงก็จะพูดคุยปราศรัยกันบ้างเล็กน้อยและจะทำงานทันทีเพื่อให้ได้

ปริมาณมาก ในขณะที่ญาติส่วนหนึ่งได้ทำงานในที่นา เจ้าภาพที่เป็นผู้หญิงกับญาติที่สนิทจะจัดเตรียมอาหารต่าง ๆ ไว้รอเพื่อรับประทานพร้อมกันในเวลาที่ขง เมื่อถึงเวลารับประทานอาหารจะมีเครื่องคัมออกมาให้ญาติพี่น้องคัมก่อน ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้รับประทานอาหารได้มากขึ้น และเพื่อป้องกันอาการคลื่นควของเนื้อโค หรือ เนื้อสุกร ซึ่งชาวบ้านนิยมจะทำลาบ ก้อย สด ๆ จากนั้นจะทำงานจนถึงตอนเย็นหรือจนเสร็จงาน

1.3 องค์ประกอบในการจัดประเพณีนาวัน องค์ประกอบในการทำนาวันของชาวบ้าน

หนองซอแซ มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ คน ได้แก่ ญาติพี่น้องในหมู่บ้านที่เจ้าของที่นาจะขอแรงเพื่อไปช่วยทำนาในขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่การไถ ปักดำ เก็บเกี่ยว จนกระทั่งนวดและเก็บขึ้นยุ้งฉาง นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบด้านพิธีกรรมที่ชาวบ้านต้องจัดเตรียมเครื่องเช่น สรวง บูชา แก่ผีตาแฮกและแม่โพสพก่อนการดำเนินกิจกรรมการทำนาวัน กล่าวคือ ในการเลี้ยงตาแฮกก่อนการไถคละและการปักดำจะจัดเตรียมเครื่องเช่น สรวง ได้แก่ ขามวนใบตอง 4 มวน หมากพลู 4 คำ ขนมหวาน ข้าวดำ ข้าวแดง อย่างละ 2 คำ และในขั้นตอนการเก็บเกี่ยวชาวบ้านจะทำการบูชาแม่โพสพ โดยเครื่องบูชาแม่โพสพ ได้แก่ รูปเทียน หมาก พลูจิบ 1 คำ น้ำอบ น้ำหอม บุหรี่ 1 มวน อาหารเปรี้ยวหวาน ธงและกระดาษสีต่าง ๆ ผ้าแดง ผ้าขาว ขนาด 1 คืบ อย่างละ 1 ผืน ข้าวที่เกี่ยวแล้ว 1 กำ ในการทำพิธีกรรมบูชาแม่โพสพ ในการเลี้ยงผีตาแฮกและบูชาแม่โพสพ เป็นความเชื่อของชาวบ้านที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่ต้องแสดงความกตัญญูแก่ผีตาแฮกที่เป็นผู้ปกป้องรักษาข้าวกล้าในนา ในส่วนแม่โพสพ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเทวดาที่ปกป้องรักษาผลิตของชาวบ้าน

2. บทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

บทบาท คือ ผลสืบเนื่องที่มีแบบแผนของการกระทำ ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานภาพการปฏิสัมพันธ์ (ซุคา จิตพิทักษ์ 2540 : 61) ดังนั้นบทบาทของประเพณีนาวันจึงเป็นแบบแผนของการทำนาโดยการขอแรงงานจากเพื่อนบ้านที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่องมิขาดสาย และทำให้ประเพณีนาวันที่เป็นหน่วยย่อยในวัฒนธรรมการทำนาของชาวบ้าน มีบทบาทที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง จากการศึกษาถึงบทบาทของประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชน พบว่า

2.1 บทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ

ประเพณีนาวัน เป็นประเพณีที่มีคุณค่าต่อสังคมชาวนาในบ้านหนองซอแซ เป็นอย่างมาก เพราะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่ได้ถ่ายทอดวิถีการรักษาระบบเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นลักษณะระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเอง กล่าวคือ ประเพณีนาวันเป็นการขอแรงงานเพื่อนบ้านแทนการจ้างที่เป็นตัวเงินทำให้ลดภาระรายจ่ายในการจ้างเทคโนโลยีการผลิตลง นอกจากนี้การทำนาวันก่อให้เกิด ระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งพาให้มีความเข้มแข็ง ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ชาวบ้านมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการระดมเทคโนโลยีการผลิตแบบพื้นบ้านที่กระจุกกระจายอยู่ในชุมชนมารวมกันเพื่อบริหารจัดการช่วยเหลือเจ้าของที่นาที่ขาดทั้งแรงงานและเทคโนโลยี เครื่องมือ

ในการผลิตให้เสร็จทันตามเวลาและฤดูกาล เช่น การทำนาวนในขั้นตอนการเก็บเกี่ยว ญาติพี่น้องที่ถูกขอแรงจะนำเคียวสำหรับเกี่ยวข้าวของตนเอง ไปช่วยเจ้าของที่นา ซึ่งเจ้าของที่นาไม่มีเคียวจำนวนมากไว้เป็นเครื่องมือในการเก็บเกี่ยว เห็นได้ว่าการทำนาวนเป็นกุศโลบายของบรรพชนที่ได้ถ่ายทอดมาแก่คนรุ่นหลัง เป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ไว้สืบไป

2.2 บทบาทประเพณีนาวนในการพัฒนาชุมชนด้านสังคม

ประเพณีนาวนของชาวบ้านหนองซอแซ เป็นประเพณีที่ทำให้เกิดระบบสังคมย่อยที่เกิดจากความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติที่เป็นสังคมที่เกิดจากความเอื้อเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในสังคมย่อย ทำให้เกิดความรักความสามัคคีในชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีความเหนียวแน่น ซึ่งสิ่งที่ทำให้ระบบความสัมพันธ์ระบบเครือญาติยังคงมีในสังคมของกลุ่มคนที่ทำกิจกรรมนาวนร่วมกันนั้นคือการแสดงน้ำใจให้แก่เจ้าของที่นาโดยการช่วยแรงในการทำนา และญาติที่ไปช่วยแรงทำนา จะได้รับน้ำใจตอบแทน โดยการที่เจ้าของที่นาเลี้ยงอาหารแทนการจ้างแรงงานเป็นเงิน

2.3 บทบาทประเพณีนาวนในการพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรม

บทบาทประเพณีนาวนในการวัฒนธรรม หากกล่าวถึงความหมายของวัฒนธรรม วัฒนธรรม คือแบบแผนการปฏิบัติของคนในสังคมที่ได้รับการสืบทอดปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน กล่าวได้ว่าประเพณี นาวนเป็นวัฒนธรรมของสังคมชาวนาที่มีการปฏิบัติกันมาเช่นเดียวกัน ในสังคมบ้านหนองซอแซมีความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ นับถือสายโลหิต ผู้อาวุโสได้รับการยอมรับสูงสุดในชุมชน ด้วยความสัมพันธ์ลักษณะดังกล่าวทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกัน อย่างพื่ออย่างน้อง พึ่งพาอาศัยกันและกัน ชุมชนยังคงรักษาความเป็นเอกลักษณ์ในระบบเครือญาติไว้ได้ ดังนั้นประเพณีนาวนจึงมีบทบาทตามสถานะที่ดำรงอยู่ในส่วนที่เป็นส่วนย่อยของวัฒนธรรมชาวบ้าน ซึ่งบทบาทของประเพณีนาวนในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรมของชาวบ้านหนองซอแซเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นสิ่งควบคุมการประพฤติของคนในสังคมทำให้การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมเป็นไป อย่างเรียบร้อยและปกติสุข เพราะคนประพฤติปฏิบัติตามข้อตกลงหรือระเบียบแบบแผนที่สังคมนั้น ๆ วางไว้ เป็นเครื่องผูกพันความเป็นพวกเดียวกันและเป็นเครื่องมือผสมผสานความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ความเชื่อต่าง ๆ ที่คนไทยยึดถือมา รวมกับความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนาที่รับมาใหม่เหล่านี้ ถูกผสมผสานเข้าด้วยกัน และเป็นสัญลักษณ์ชี้แนะให้เข้าใจสาระสำคัญของชีวิต ประเพณีแต่ละอย่างย่อมมีแนวคิดที่แฝงอยู่ในพิธีการ หรือในแบบแผนการปฏิบัติ และมีบทบาทชี้แนะให้เราเข้าใจสาระสำคัญของชีวิตอย่างลึกซึ้ง (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2542 : 760)

3. แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีนาวนอีสาน

ประเพณีนาวนเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าต่อสังคมชาวนาบ้านหนองซอแซที่สร้างความผูกพันให้คนในสังคมชาวนาบ้านหนองซอแซมีความเหนียวแน่น เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการถ่ายทอดมาแบบรุ่นต่อรุ่นจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการอนุรักษ์ประเพณีนาวนอีสานมีแนวทางการอนุรักษ์ ได้แก่ การจัดทำ

เป็นหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อใช้ในการเรียนการสอนของเด็กได้สืบทอดเรียนรู้ จัดเป็นประเพณีท้องถิ่นอย่าง ต่อเนื่อง โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการควรให้ความสำคัญกับประเพณีนาวันมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้ประชาชนทั่วไปได้เห็นถึงความสำคัญของประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ อย่าง ชัดเจนขึ้น นอกจากนี้การจัดเป็นหนังสืออ่านนอกเวลาสำหรับประชาชนทั่วไปและหนังสืออ่านนอกเวลา จะเป็นการส่งเสริมการให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีนาวันให้แก่ประชาชนและเยาวชนรุ่นใหม่ที่จะเป็นผู้ สืบทอดและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนในอนาคต

อภิปรายผล

ผลการศึกษาถึงบทบาทประเพณีนาวันในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง กรณีศึกษา บ้าน หนองซอแซ ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ อภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

1. จากการศึกษา พบว่า การทำนาวันของชาวบ้านหนองซอแซ มีขั้นตอน เช่นเดียวกับ ท้องถิ่นอื่น ๆ กล่าวคือ มีการกำหนดวัน การขอแรงจากเครือญาติในชุมชน หลังจากนั้นเป็นการทำนาวัน ตามวันที่กำหนด ในวันทำนาวันเจ้าภาพจะแสดงน้ำใจโดยการเลี้ยงอาหารหวานคาวแก่ญาติที่ไปช่วย ทำงาน ซึ่งการทำ นาวันเป็นประเพณีของชุมชนที่เป็นการแสดงความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่น้ำใจ ช่วยเหลือเกื้อกูล ซึ่งกันและกันของคนในชุมชน การทำนาวันมีความเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตของสังคมชาวนา เป็นการ ปรับตัวของคนในสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาและกระทำให้บรรลุเป้าหมายในการดำเนินชีวิต สอดคล้องกับ แนวคิดของไพโรจน์ บุญผูก (2546 : 14-15) ที่กล่าวถึงประเพณีนาวันไว้ว่า นาวัน หรือประเพณีลงแขก คือ การรวมคนเพื่อช่วยทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้เสร็จรวดเร็วทันเวลา เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว เมื่อมีงาน ที่ต้องการลงแขกเจ้าของงานต้อง ไปบอกเพื่อนบ้านและนัดเวลากัน เมื่อถึงเวลาบ้านที่ถูกขอแรงจะส่งคนไป ช่วยลงแขกบ้านละคน ฝ่ายเจ้าของงานก็จะทำอาหารหวานคาวเลี้ยงเลี้ยงคนที่มาช่วยทำงานด้วย ซึ่งใน ระหว่างเกี่ยวข้าว ยังมีการละเล่นร้องรำทำเพลงเพื่อความสนุกสนานอีกด้วย ในปัจจุบันการทำนาวันเริ่ม เลือนหายไปจากสังคมชาวนาไทยเพราะการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในกระบวนการผลิต หากมองประเพณี นาวันในมิติของวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม จะเห็นว่าประเพณีนาวันเป็นวิวัฒนาการทางสังคม ซึ่ง สอดคล้องกับทฤษฎีวิวัฒนาการของ สจวต ที่กล่าวว่าวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นผลรวมของ ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางสังคม กับบุคลิกภาพส่วนรวมของกลุ่มชนแต่ ละกลุ่มที่รวมกันเป็นสมาชิกของแต่ละสังคมการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมเกิดจากการปรับตัวของ มนุษย์ให้เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมธรรมชาติ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม เรียกว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) โดยมีปัจจัยที่สำคัญ คือ เทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตหรือใช้ แสวงหาผลประโยชน์จากสภาวะแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิต พฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมเกี่ยวกับการใช้ เทคโนโลยี และ แบบแผนวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เป็นผลกระทบหรือสืบเนื่องมาจากเทคโนโลยีที่ใช้และ

พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคโนโลยี สอดคล้องกับงานวิจัยของ วิไลวัจน์ กฤษณะภักดี (2542 : บทคัดย่อ) ทำการศึกษา การลงแขกกับวิถีชีวิตของคนอีสาน ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านดั่ง หมู่ 6 ตำบลน้ำพอง อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น การศึกษาพบว่า การลงแขกได้ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการจาก สมัยก่อนมาก สมัยก่อนการลงแขกเป็นการช่วยเหลือแรงงานกันในการทำกิจกรรม โดยไม่มีพันธะผูกพันว่า จะต้องไปช่วยแรงงานคืน ปัจจุบัน การลงแขกบางประเภท ได้เปลี่ยนรูปแบบวิธีการ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนอีสาน และการลงแขกมี 2 รูปแบบ คือ เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงาน กับแรงงาน และการแลกเปลี่ยนแรงงานกับสิ่งของ ซึ่งมีเฉพาะ เช่น ผู้จัดลงแขก ได้แบ่ง (พุด) เนื้อวัวและเนื้อหมู ให้ผู้จะมาช่วยแรงงานไปบริโภคก่อน เพื่อมัดจำไว้ เมื่อถึงช่วงเกี่ยวข้าว ก็ต้องมาช่วย

2. จากการศึกษา พบว่า ประเพณีนาวัน มีบทบาทในการพัฒนาความเข้มแข็งให้กับชุมชน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและความรู้ของชุมชน กล่าวคือ ในด้านเศรษฐกิจ เป็นการลดภาระรายจ่ายให้กับชาวนา ในด้านสังคม นาวันเป็นกิจกรรมที่ยึดโยงคนในสังคมให้เกิดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้เหนียวแน่น สอดคล้องกับ ไพฑูรย์ ศิริรักษ์ (2548 : 101) ที่กล่าวว่าประเพณีนาวันเป็นประเพณีที่แสดงถึงความสามัคคีและยังได้รับความสนุกสนาน ทำให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวในชุมชนและระบบเครือญาติ กล่าวได้ว่าประเพณีนาวันก่อให้เกิดกิจกรรมการผลิตที่เป็นการร่วมกันผลิตในระบบสังคมย่อยที่สามารถสร้างความสมดุลในระบบสังคมโดยมีการแสดงออกทางพฤติกรรมร่วมกัน ซึ่งระบบสังคมของกลุ่มคนที่ดำเนินกิจกรรมนาวัน จะมีโครงสร้างและหน้าที่ในการแสดงออกทางพฤติกรรมอย่างชัดเจนและมีระเบียบเป็นตัวควบคุม สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ของ เดอร์ไคม์ (Durkheim. 1963 : 241-242) อ้างถึงใน สัจญา สัจญาวิวัฒน์. 2540 :31-34) ที่กล่าวไว้ว่า สังคมจะมีคุณภาพหรืออยู่รอดเพราะการยึดเหนี่ยวทางสังคม (Social Solidarity) คือการที่บุคคลในสังคมมีสิ่งยึดถือร่วมกันในสังคมขนาดเล็กหรือสังคมที่มีโครงสร้างง่าย ๆ จะมีการยึดเหนี่ยวทางสังคมร่วมกันที่เป็นแบบเครื่องจักร (Mechanical Solidarity) คือ การยึดถือค่านิยม จารีตประเพณีเดียวกัน มีความคิด ความเชื่อ และทัศนคติต่าง ๆ แบบเดียวกันแต่ในสังคมที่ซับซ้อน การยึดเหนี่ยวทางสังคมแบบสมมติฐาน (Organic Solidarity) คือ การยึดเหนี่ยวตามบทบาทหน้าที่ของคน โดยที่แต่ละบุคคลอาจจะมีค่านิยม ความเชื่อความคิดที่แตกต่างกันออกไปการที่สังคมจะอยู่รอดได้ก็เพราะบุคคลทุกคนปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของสังคม ในทำนองเดียวกัน สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ของทาลคอตท์ พาร์สัน (Talcott Parson. 1979 : 193 อ้างถึงใน สุเทพ สุนทรเกสัช. 2540 : 95-109) ที่กล่าวว่าระบบสังคมมีความสัมพันธ์กันกับระบบวัฒนธรรมซึ่งทั้งสองระบบจะทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์กันตามบทบาทของแต่ละระบบ กล่าวคือ ระบบวัฒนธรรมจะเป็นตัวกำหนดค่านิยมของสังคม และระบบสังคมจะเป็นตัวกำหนดวิถีทางที่จะบรรลุเป้าหมายของค่านิยม เช่น ถ้าบุคคลมีค่านิยมว่าเป้าหมายของชีวิตคือ ความสุข ความสำเร็จ ความมั่นคง เกียรติ ชื่อเสียง ระบบสังคมจะเป็นตัวกำหนดวิถีทางที่จะไปสู่เป้าหมายตามค่านิยมนั้น เช่น บุคคลต้องมีความอดทน ขยันในการ

ประกอบอาชีพ เป็นต้น ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมและระบบวัฒนธรรมมีผลอย่างมากในการปรับตัวของบุคคลเพื่อนำไปสู่เป้าหมายตามที่กำหนดไว้ หากมองประเพณีนาวันในมิติทางด้านสังคม จะเห็นว่าประเพณีนาวันมีความสำคัญต่อระบบสังคมที่จะทำให้สังคมเกิดความสงบสุข ที่สอดคล้องกับแนวคิดของ วิรัตน์ คำศรีจันทร์ (2553 : ออนไลน์) ที่กล่าวว่า ประเพณีนาวันเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาความร่วมมือแบบเสริมพลังกัน รวมทั้งเป็นพื้นฐานวิธีรวมกลุ่มเรียนรู้เพื่อสร้างส่วนรวมด้วยกันในรูปแบบต่าง ๆ ของชุมชนทุกระดับ และเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่งที่บ่งชี้ความมีสุขภาวะเข้มแข็งของความเป็นส่วนรวมได้

3. จากการศึกษา พบว่า แนวทางในการอนุรักษ์ พื้นฟูประเพณีนาวัน ได้แก่ การจัดเป็นประเพณีของท้องถิ่น โดยการจัดเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด โรงเรียน และองค์กรอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนต้องประสานความร่วมมือกันอย่างพร้อมเพรียง เพราะประเพณีนาวันเป็นแบบแผนในการปฏิบัติของคนในชุมชน สอดคล้องกับ ชนิดา พันเต็ม (2543 : 42) ที่กล่าวว่า ประเพณีเป็นบรรทัดฐานในการประพฤติของคนส่วนรวมที่ถือกันเป็นธรรมเนียมหรือเป็นระเบียบแบบแผน และสืบต่อกันมาจนเป็นอย่างเดียวกันและยังคงอยู่ได้ก็เพราะมีสิ่งใหม่เข้ามาช่วยเสริมสร้างสิ่งเก่าอยู่เสมอ และกลมกลืนเข้ากันได้ดี จึงทำให้ประเพณีเดิมยังคงรูปอยู่ต่อไปได้ โดยคนในสังคมผู้เป็นเจ้าของประเพณีไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีอยู่ในทุกยุคทุกสมัย เพราะเป็นการค่อยเปลี่ยนไปทีละน้อย โดยไม่รู้ตัวแต่จะเปลี่ยนไปมากหรือน้อยก็แล้ว แต่ความเป็นไปทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม และการอนุรักษ์พื้นฟูด้วยการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น โดยสถานศึกษาจะมีบทบาทในการกำหนดหลักสูตรเพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และสืบทอดไว้ กล่าวได้ว่า ประเพณีนาวันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ควรอนุรักษ์ไว้ และประเพณีนาวันทำให้สังคมเกิดความ เป็นระเบียบและเกิดความสงบสุข ซึ่งสอดคล้องกับ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2542 : 760) ที่กล่าวว่าประเพณีเป็นสิ่งควบคุมการประพฤติของคนในสังคมทำให้การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมเป็นไป อย่างเรียบร้อยและปกติสุข เพราะคนประพฤติปฏิบัติตามข้อตกลงหรือระเบียบแบบแผนที่สังคมนั้น ๆ วางไว้ และเป็นสัญลักษณ์ซึ่งนำไปเข้าใจสาระสำคัญของชีวิต ประเพณีแต่ละอย่างย่อมมีแนวคิดที่แฝงอยู่ในพิธีการหรือในแบบแผนการปฏิบัติ มีบทบาทซึ่งนำไปเข้าใจสาระสำคัญของชีวิตอย่างลึกซึ้ง เช่น การไว้จุก เป็นเครื่องหมายแสดงให้เห็นว่าเป็นเด็ก ผู้ใหญ่ก็จะได้เมตตาอุปการะหรือการบวชก็เป็นสัญลักษณ์ของวิธีการรักษาตัวให้อิสระต่อไปข้างหน้า ในทำนองเดียวกันสอดคล้องกับ อุดม เขยกิจวงศ์ และคณะ (2548 : 63) ที่กล่าวว่าประเพณีเป็นเอกลักษณ์ การมีประเพณีเป็นของตนเองเป็นสิ่งที่น่าภูมิใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นตัวเชื่อมความรู้สึกของชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งส่วนมากจะเป็นเรื่องที่แสดงอดีตและปัจจุบันของสังคมไทย นอกจากนั้นกา

ประเพณีนาวันเป็นสิ่งที่มีความค่าทางสังคม ที่ทำให้คนยังคงความสัมพันธ์ระบบเครือญาติไว้เป็นการแสดงน้ำใจของคนในสังคมชาวนา กล่าวได้ว่า ประเพณีนาวันเป็นวิถีประชาที่ก่อให้เกิดความรัก

ความสามัคคีในกลุ่มย่อยของสังคม มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ทำให้คนในชุมชนได้แสดงออกถึงบทบาทของตนเองต่อสมาชิกในชุมชนเดียวกันอย่างมีคุณภาพ ดังนั้นจึงควรอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีนาวันให้คงอยู่กับสังคมชาวนาไทยสืบไป

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาถึงประเพณีนาวันในมิติของการจัดการศึกษาพร้อมแนวทางการบูรณาการในการจัดระบบการอนุรักษ์อย่างจริงจัง
2. ควรศึกษาถึงประเพณีที่เกี่ยวข้องกับประเพณีนาวันซึ่งจะทำให้เห็นความสัมพันธ์ของกระบวนการทำนาและปัญหาการทำนาอย่างแท้จริง
3. ในการศึกษาประเพณีนาวันอีสาน ควรศึกษาถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านสังคม และเศรษฐกิจอย่างไร รวมถึงการหาแนวทางการศึกษาถึงแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีนาวันอย่างจริงจัง
4. ควรศึกษาประเพณีนาวันในท้องถิ่นอื่น ๆ เพื่อเปรียบเทียบว่ามีอิทธิพลต่อการพัฒนาชุมชนทางด้านสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมอย่างไร เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนต่อไป

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
Buriram Rajabhat University

บรรณานุกรม

- กองอาสาสมัครผู้นำท้องถิ่น กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2542) ความหมายประเพณี.
(ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL ; http://www.plc.rmutl.ac.th/html/culture_center/articles/article.html. สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2551
- กาญจนา แก้วเทพ (2542) เครื่องมือการทำงานและวัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : สภาคาทอติกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา
- กาญจนา นาคสกุล (2545) ความหมายของประเพณี. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL ; http://www.plc.rmutl.ac.th/html/culture_center/articles/article.html. สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2551
- งามพิศ สัตย์สงวน (2532) หลักมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____ (2545) หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะกรรมการนโยบายเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2542) ลักษณะองค์กรชุมชนเข้มแข็ง.
(ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL ; http://www.plc.rmutl.ac.th/html/culture_center/articles/article.html. สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2551
- ชนิดา พันเต็ม (2543) ความหมายประเพณี. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL ; http://www.plc.rmutl.ac.th/html/culture_center/articles/article.html. สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2551
- ชัยวุฒิ ชัยพันธ์ (2544) ความหมายประเพณี. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL ; http://www.plc.rmutl.ac.th/html/culture_center/articles/article.html. สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2551
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2542) เอกสารประกอบการสอนกระบวนการบริหารรัฐประศาสนศาสตร์. ภาควิชา รัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์, เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชินตักค์ สุวรรณอักษร (2542) ประสบการณ์การค้นคว้าชีวพันธ์สังคม กรณีระบบเมล็ดข้าว.
กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- ชูดา จิตพิทักษ์ (2540) ชุมชนเข้มแข็ง. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL ; <http://www.plc.rmutl.ac.th/html/> สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2551
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542) จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย : จากโลกาภิวัตน์...สู่...ชนบท. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

บรรณานุกรม (ต่อ)

ทวี ผลจันทร์ (2553) โครงการศึกษาวัฒนธรรมการลงแขกเห็ดเหียงเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน บ้านคำครตา ตำบลคงมะไฟ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร. (ออนไลน์) แหล่งที่มา :

Available URL : http://www.vijai.org/research/project_content.asp?projID=RDG51E0061

สืบค้นเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2552

ทิตยา สุวรรณชฎ (2541) สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

นภัส ศิริสัมพันธ์ (2544) การมีส่วนร่วมของสตรีชุมชนแออัดกับการพัฒนาชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณี

ชุมชนแออัดคลองเตย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นภาพรณี หะวานนท์ (2543) กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.

นรินทร์ พันธุ์ครู (2553) ความหมายการลงแขก. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL : [www.212](http://www.212cafe.com/freeguestbook/show.php?user)

[cafe.com/freeguestbook/show.php?user](http://www.212cafe.com/freeguestbook/show.php?user) สืบค้นเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2553

นวลจิรา ภัทรรังรอง (2542) ชุมชนเข้มแข็ง. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL : [http://www.plc.](http://www.plc.rmutl.ac.th/html/culture.go.th/knowledge/mean/01.html)

[rmutl.ac.th/html/culture.go.th/knowledge/mean/01.html](http://www.plc.rmutl.ac.th/html/culture.go.th/knowledge/mean/01.html) สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2551

นิภา มานะการ (2546) ชีวิตและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทสัทพิมพ์เอ็มพันธ์ จำกัด.

นิยพรรณ วรรณศิริ (2540) มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บุญยัง หมั่นดี (2546) การติดตามประเมินผลโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของ

เกษตรกรรายย่อยภูมินิเวศน์ จังหวัดสุรินทร์. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : [http://www.plc.rmutl.ac](http://www.plc.rmutl.ac.th/html/culture.go.th/knowledge/mean/01.html)

[.th/html/culture.go.th/knowledge/mean/01.html](http://www.plc.rmutl.ac.th/html/culture.go.th/knowledge/mean/01.html). สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2551

ประพาส วีระแพทย์ (2551) วิธีการปลูกข้าว สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์

ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 3

ประเวศ วะสี (2541) ประชาคมตำบลยุคทศวรรษ เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรมและสุขภาพ.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

_____ (2543) วัฒนธรรมกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน.

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคนอื่น ๆ (2545) กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ

: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พงษ์พันธ์ มั่นธรรม (2542) พัฒนาชนบทยั่งยืน : สำหรับสาขาเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525 (2525) วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน

บรรณานุกรม (ต่อ)

- พิทยา เพชรรักษ์ (2541) บทบาทของคณะกรรมการการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรมจังหวัด ใน
เขตการศึกษา 2. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารศึกษา) สงขลา :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- พีรสุด ศรีธวัช ณ อุรุยา (2541) องค์ประกอบเชิงระบบและปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน
การศึกษา หมู่บ้านวัดเกาะ ตำบลวังหว้า อำเภอศรีประจัน จังหวัดสุพรรณบุรี. ภาคนิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม, สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์.
- ไพฑูรย์ ศิริรักษ์ (2548) วัฒนธรรมतालโตนด : กระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน),
ไพโรจน์ บุญผูก (2546) (พฤษภาคม-มิถุนายน), พิธีรับขวัญข้าวบทบาทของวัฒนธรรมกับข้าวไทย.
เที่ยวไทยไปกับเซลล์, วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ 26 ฉบับที่ 3.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2542) เอกสารการสอนชุดวิชา ภาษาไทย 8 (คติชนวิทยาสำหรับครู)
(Thai 8) หน่วยที่ 8-15. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ยศ สันตสมบัติ (2540) มนุษย์กับวัฒนธรรม. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์
เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2545) คู่มือการศึกษาชุมชน เชียงราย : ศูนย์วิจัยและพัฒนาการแพทย์พื้นบ้าน
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
- ยิ่งเยาวลักษณ์ กระรัตนันท์ (2543) วิถีธรรมวิถีไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทพัฒนาวิชาการ (2535) จำกัด.
- รัชดา เสนามาตย์ (2551) ความเชื่อและพิธีกรรมแซนชะงู๊ : กรณีศึกษาชุมชนไทย-กูย บ้านม่วงหวาน –
โลกเจริญ ตำบลจันดุม อำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
(การวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น), บุรีรัมย์ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- วสันต์ ชิวสาธน์ (2553) บทบาททางวัฒนธรรม. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL :
<http://www.culture.go.th/research/southlink.html> สืบค้นเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2553
- วิไลวัจน์ กฤษณะภูติ (2542) การลงแขกกับวิถีชีวิตคนอีสาน. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL :
http://www.culture.go.th/research/isan/42_1.html สืบค้นเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2553
- วิรัตน์ คำศรีจันทร์ (2553) ความหมายการลงแขก. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL :
<http://gotoknow.org/profile/wiratksmr> สืบค้นเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2553
- ศุภวัฒน์ พงษ์ไธสง (2553) ความหมายการลงแขก. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL :
<http://51010813069g3.blogspot.com/> สืบค้นเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2553

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สงวนศรี วิรัชชัย (2541) **ชุมชนเข้มแข็ง.** (ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL : <http://www.plc.rmutl.ac.th/html/culture.go.th/knowledge/mean/01.html> สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2551
- สนธยา พลศรี (2542) **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน.** คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลลา, สงขลา : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสงขลลา.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540) **ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวทางการใช้ประโยชน์เบื้องต้น.** พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สีลาภรณ์ นาคทรพรพ และคณะ (2539) (บรรณาธิการ). **ตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาชนบท : ประสพการณ์จากนักพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- สุเทพ สุนทรเกสัช (2540) **ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย พื้นฐานแนวคิดทฤษฎีทางสังคมและวัฒนธรรม.** เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สรุวุฒิ ปัดไธสง. (2542) (บรรณาธิการ) **องค์ความคิดในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน.** เอกสารประกอบการสัมมนา เล่ม 1ชุมชน. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL ; <http://libsearch.nida.ac.th/ipac20/ipac.jsp?session=12T5HT8422493.3541&profile#focus.doc>. สืบค้นเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2551
- เสรี พงศ์พิศ (2542) **เศรษฐกิจชุมชน ทางเลือกทางรอดของสังคมไทย.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- สำนักงานเกษตรอำเภอลำปลายมาศ (2550) **ข้อมูลุดดินของอำเภอลำปลายมาศ.** เอกสารอัดสำเนา
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดยโสธร (2553) **ความหมายการลงแขก.** (ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL : <http://cd.m-culture.go.th/yasothon/index.php?c=showitem&item=74> สืบค้นเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2553
- อคิน รพีพัฒน์ (2542) **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา.** ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภการพิมพ์.
- องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง (2550) **ข้อมูลชุมชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์.** (เอกสารอัดสำเนา)
- อนุชาติ พวงลำลือ และ อรทัย อาจอ่ำ (2539) **การพัฒนาเครื่องจักรวัดของสังคมไทย.** กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

บรรณานุกรม (ต่อ)

อมรรัตน์ เทพกำปนาท (2549) ความหมายประเพณี. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL :
http://www.plc.rmutl.ac.th/html/culture_center/articles/article.html. สืบค้นเมื่อวันที่ 13
กันยายน 2551

อุดม เชยกิจวงศ์ และคณะ (2548) ศิลปะและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : แสงดาว

เอี้ยค คีพุน (2546) ชุมชนเข้มแข็ง. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : Available URL : <http://www.plc.rmutl.ac.th/html/culture.go.th/knowledge/mean/01.html> สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2551

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
Buriram Rajabhat University

บุคลากร

มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
Buriram Rajabhat University

บุคลากรกรม(ต่อ)

สุรชัย ชำนิสุทธิ, ผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูอินทวนานุรักษ์ ผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 95 หมู่ที่ 3

ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2552

สุริศรี ชำนิสุทธิ, ผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูอินทวนานุรักษ์ ผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 52 หมู่ที่ 3

ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2552

สุวรรณ บุญเรืองพะเนา, ผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูอินทวนานุรักษ์ ผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 77 หมู่ที่ 3

ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 4 กันยายน 2552

ไสว โคตรธรรม, ผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูอินทวนานุรักษ์ ผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 46 หมู่ที่ 3

ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2552

อรอุมา ธรรมวงศา, ผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูอินทวนานุรักษ์ ผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 77 หมู่ที่ 3

ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 4 กันยายน 2552

อาทิตย์ จันทพร, ผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูอินทวนานุรักษ์ ผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 135 หมู่ที่ 3

ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2552

ประวัติย่อผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
Buriram Rajabhat University

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ พระครูอินทวนานุรักษ์ (สมัย กระรัมย์)

วันเดือน ปี เกิด วันที่ 24 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2498

สถานที่เกิด บ้านหนองซอแซ หมู่ที่ 3 ตำบลหนองกะทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ 31130

สถานที่อยู่ปัจจุบัน วัดอินทวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ 31000

อุปสมบทเมื่อ 31 มกราคม 2520

ตำแหน่งหน้าที่การงาน รองเจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์, เจ้าอาวาสวัดอินทวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

สถานที่ทำงาน -

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2508 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านหนองซอแซ อำเภอลำปลายมาศ
จังหวัดบุรีรัมย์

พ.ศ. 2545 ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนนางรอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

พ.ศ. 2548 ปริญญาตรี สาขาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราช
วิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. 2553 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขา การวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัย
ราชภัฏบุรีรัมย์